శ్రీరస్తు.

అలంకారశాస్త్రవ్యుత్పత్తినభిలషించువారికి

నత్యంతోపకారంబగు

చంద్రాలోకము బుధరంజనీనామక

సంగ్రహవ్యాఖ్యానసహితముగ

వ॥ రంగాచార్యుల వారిచేత

లేఖకప్రమాదాదిదోషరహితంబగునట్లుగఁ

బరిష్కరింపఁబడి.

భువనగిరి ॥ రంగయ్యశెట్టిగారి

జ్ఞానసూర్యోదయముద్రాక్షరశాలయందచ్చువేయించి

౧౮౭౪ సం॥ ఏప్రిల్ నెల ౧౬ తేదిన

ప్రకటింపఁబడెను.

శ్రీరస్తు.

శ్రీకృష్ణాయ పరమాత్మనే నమః.

చంద్రాలోకసంగ్రహవ్యాఖ్యానప్రారంభః.

పరస్పరతపస్సంపత్ఫలాయితపరస్పరా.

ప్రపంచమాతాపితరౌ ప్రాంచౌ జాయాపతీ స్తుమః। అలంకారేషు బా
లానామవగాహనసిద్ధయే। లలితః క్రియతే తేషాం లక్ష్యలక్షణసంగ్రహః॥ *
ఉపమా యత్ర సాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతి ద్వయోః। హంసీవ కృష్ణ తే కీర్తిః స్వ
ర్గంగామవగాహతే॥౧॥ వర్ణ్యోపమానధర్మాణాముపమావాచకస్య చ। ప

అమరీకబరీభారభ్రమరీముఖరీకృతమ్- దూరీకరోతు దురితం గౌరీచరణపంకజమ్॥
అథార్థాలంకారాణాం మధ్యే ప్రధానత్వాత్ప్రథమముపమా నిరూప్యతే- సా చ సంక్షేప
తో ద్వివిధా- పూర్ణా లుప్తా చేతి- తత్రోపమానోపమేయ సాధారణధర్మోపమావాచకా
నాం చతుర్ణాం ప్రయోగే పూర్ణేత్యుచ్యతే తేషామన్యతమానుపాదానే లుప్తేతి తత్ర తావ
దేకేన శ్లోకేన ఉపమాసామాన్యలక్షణోక్తిపూర్వకం తాముదాహరతి॥ ఉపమా యత్రేతి॥
అత్ర ప్రథమార్ధం లక్షణం- ద్వితీయార్ధముదాహరణం- ఏవముత్తరత్రాపి ప్రాయశః పూ
ర్వార్ధం లక్షణం- ఉత్తరార్ధం లక్ష్యమిత్యవగన్తవ్యం- లక్షణవాక్యం వ్యాఖ్యాయతే- య
త్ర ద్వయోః ప్రసిద్ధోపమానోపమేయయోస్సాదృశ్యలక్ష్మీరుల్లసతి సహృదయ హృదయా
హ్లాదిత్వేన చారుతరం సాదృశ్యముద్భూతతయా భాతి- వ్యంగ్యమర్యాదాం వినా స్పష్టం ప్ర
కాశత ఇతి యత్- సా ఉపమేత్యధ్యాహారేణ యోజనా- యత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్- అథో
దాహరణం వ్యాఖ్యాయతే- హే కృష్ణ తే తవ కీర్తిః హంసీవ హంసాఙ్గనేవ స్వర్గంగాం ఆ
కాశగఙ్గాం అవగాహతే తస్యాం నిమజ్జతీత్యర్థః- తావత్పర్యంతం వ్యాప్నోతీతి యావత్-
అత్ర కీర్తిహంస్యోః సాదృశ్యస్య స్పష్టత్వాదుపమాలక్షణసఙ్గతిః అత్ర హంసీ ఉపమానం
కీర్తిరుపమేయం- స్వర్గంగావగాహనం సాధారణో ధర్మః ఇవశబ్ద ఉపమావాచక ఇతి చ
తుర్ణామప్యుపాదానాదియం పూర్ణోపమా ॥ ౧॥ అ॥ అథ లుప్తోపమాం లక్షయన్ తద్భే
దాన్ సంఖ్యయా పరిచ్ఛినత్తి॥ వర్ణ్యేతి॥ వర్ణ్యోపమానధర్మాణాముపమానోపమేయసా
ధారణధర్మాణాం ఉపమావాచకస్య ఇవశబ్దస్య చేత్యేతేషాం చతుర్ణాం మధ్యే ఏకస్య ద్వ
యోస్త్రయాణాం వా అనుపాదానాదప్రయోగాత్- భిన్నా సతీ లుప్తోపమాష్టధా అష్ట
విధా భవతీత్యర్థః- అయమత్ర నిష్కర్షః- ఉపమేయాదీనాం చతుర్ణాం మధ్యే వాచక
స్య వా- ధర్మస్య వా ధర్మవాచకయోర్వా- వాచకోపమేయయోర్వా- ఉపమానస్య వా- వా

కద్విత్య్రనుపాదానాద్భిన్నాలుప్తోపమాష్టధా॥౨॥ తటిద్గౌరీందుతుల్యాస్యా కర్పూరంతీదృశోర్మమ। కాంత్యాస్మరవధూయంతీ దృష్టాతన్వీరహోమయా॥ ౩॥ యత్త్వయామేళనంతత్రలాభోమెయశ్చతద్రతేః। తదేతత్కాక

చకోపమానయోర్వా ధర్మోపమానయోర్వా-ధర్మోపమాన-వాచకానాంవా- ఉపాదానాభావే యథాక్రమం- వాచకలుప్తా- ధర్మలుప్తా ధర్మవాచకలుప్తా- వాచకోపమేయలుప్తా-ఉపమానలుప్తా- వాచకోపమానలుప్తా- ధర్మోపమానలుప్తా- ధర్మోపమానవాచకలుప్తా చేత్యష్టవిధాలుప్తోపమాభవతీత్యర్థః॥౨॥అ॥ తత్రాద్యాంశ్చతురోభేదాన్ శ్లోకేనోదాహరతి॥ తటిదితి॥ అస్యార్థః తటిద్గౌరీ విద్యుదివపీతవర్ణా- ఇందుతుల్యాస్యా చంద్రసదృశముఖీ-మమదృశోః కర్పూరంతీ కర్పూరమివాచరన్తీ- కర్పూరమివమదీయనేత్రానందకరీత్యర్థః- కాన్త్యాస్మరవధూయంతీ శోభయాత్మానం కామవధూమివ ఆచరంతీ ఆత్మనిస్మరవధూసౌందర్యం ప్రకటయంతీత్యర్థః- ఏవంవిధాతన్వీసుందరీ- రహః విజనస్థలే-మయాదృష్టా విలోకితా- అత్రతటిద్గౌరీత్యత్రతటిదివగౌరీత్యర్థే వివక్షితే సమాసే సతి ఇవశబ్దలోపాత్ - వాచకలుప్తా అత్రతటిదుపమానం గౌరిత్వం సాధారణోధర్మః- తన్వీ ఉపమేయం- ఏతేషాముపాదానమస్తి- వాచకస్యతు నోపాదానం- అతోవాచకలుప్తా-ఇందుతుల్యాస్యేత్యత్ర ఇందురుపమానం-తుల్యేతివాచకశబ్దః ఆస్యముపమేయం-ఏతేషాముపాదానమస్తి- కాంత్యాదిసాధారణధర్మస్యతు నోపాదానం- కాంత్యాఇందుతుల్యాస్యేతిప్రయోగాభావాత్-అతః ఇందుతుల్యాస్యేత్యత్రధర్మలుప్తా-కర్పూరంతీదృశోర్మమేత్యత్ర కర్పూరమివాచరంతీత్యర్థవివక్షితే సమాసే సతి కర్పూరతన్వ్యోరుపమానోపమేయయోరుపాదానమస్తి-సాధారణధర్మవాచకయోస్తు నోపాదానం-అతః కర్పూరంతీత్యత్రధర్మవాచకలుప్తా- కాంత్యాస్మరవధూయంతీత్యత్ర కాంత్యాఆత్మానం కామవధూమివాచరన్తీత్యర్థే వివక్షితే సమాసే సతి స్మరవధూకాంత్యోరుపమానసాధారణధర్మయోరుపాదానమస్తి ఉపమేయస్యాత్మనః వాచకస్యఇవశబ్దస్యతు నోపాదానం- అతోఽత్రవాచకోపమేయలుప్తా- ఏవముపమానలోపరహితాశ్చత్వారోభేదాః- తటిద్గౌరీత్యాదినా-ఉదాహృతాః॥ ౩ ॥అ॥ ఇదానీముపమానలోపసహితాంశ్చతురోభేదానేకేనోదాహరతి॥యదితి॥ తత్రవిజనస్థలే- తయాపూర్వోక్తయాతన్వ్యాసహ-మేమమ- మేళనం సంఘటనమితియత్- తదా మేమమతద్రతేః తన్వీసురతస్యచలాభః ప్రాప్తిరితియత్- అవితర్కితసంభవం అవితర్కితః అవిచారితః సంభవోయస్యతత్- అయత్నసిద్ధమిత్యర్థః- తదేతత్- తన్మేళనతత్సురతలాభరూపంవస్తు కాకతాళీయం కాకాగమనతాళపతనసదృశం- కాకకృతతాళోపభోగసదృశంచేత్యర్థః-మమతన్వ్యాసహసమాగమ ఇతియత్ తత్కాకాగమనతాళఫలపతనసదృశమితిసమాసార్థః-మమతన్వీసురతలాభఇతియత్ తత్కాకకృతతాళోపభోగసదృశమితిచ ప్రత్యయార్థ ఇతినిష్కర్షః తథాచ యథాకాకాగ

తాళీయమవితర్కితసంభవమ్ ॥ ౪॥ ఉపమానోపమేయత్వం యదేకస్యైవ వస్తునః। ఇందురిందురివ శ్రీమానిత్యాదౌ తదనన్వయః॥ ౫॥ పర్యాయేణ ద్వ

మనసమయే తాళఫలపతనం- తథా స్వస్య క్వచిద్గమనసమయే- దైవాత్తత్రైవ రహసి తస్యా అవస్థానమితి స్వాగమనం కాకాగమనతుల్యం తన్వ్యా అవస్థానంచ తాళఫలపతనతుల్యమితి నిష్పన్నం తతః- స్వస్య తన్వ్యాశ్చ సమాగమః కాకాగమనతాళఫలపతనసమాగమసదృశ ఇతి ఫలితస్సమాసార్థః- తతః కాకతాళమివ కాకతాళీయమితీవార్థకసమాసాత్ ద్వితీయస్మిన్నివార్థే ఛప్రత్యయే సతి- కాకతాళీయమితి రూపం- తథాచ పతనవళితం తాళఫలం యథా కాకేనోపభుక్తం తథా రహోదర్శనక్షుభితహృదయా చ తన్వీ స్వేనోపభుక్తేతి ఛప్రత్యయార్థః పర్యవసన్నః- తతశ్చ స్వస్య తన్వ్యా సహ సంభోగః కాకకృతతాళోపభోగసదృశ ఇతి ఫలితోఽర్థః- అత్ర ఛప్రత్యయగతోపమా- తత్ర తన్వీసంభోగ ఉపమేయం అవితర్కితసంభవం సాధారణో ధర్మః- ఇవార్థకఛప్రత్యయ ఉపమావాచకః- తేషాం త్రయాణాముపాదానమస్తి- తాళోపభోగస్య తు నోపాదానం- అత్ర ఛప్రత్యయార్థోపమాయాముపమానలుప్తా- సమాసార్థోపమాయాంతు తన్వీసమాగమరూపస్య ఉపమేయస్య- అవితర్కితసంభవత్వరూపసాధారణధర్మస్య చోపాదానమస్తి- కాకాగమనతాళఫలపతనసమాగమరూపోపమానస్య ఇవశబ్దస్య చ నోపాదానమతస్సమాసార్థోపమాయాముపమానవాచకలుప్తా - తదేతత్కాకతాళీయమితి జానీహి హే సఖే ఇతి పాఠే ఉభయత్రాపి సాధారణధర్మో నోపాత్తః- తత్పక్షే ఛప్రత్యయార్థోపమాయాం ధర్మోపమానలుప్తా- సమాసార్థోపమాయాం ధర్మోపమానవాచకలుప్తా- మిళిత్వా కాకతాళీయమిత్యత్ర లుప్తోపమాశ్చతస్ర ఇతి సూక్ష్మదృష్ట్యానుసంధేయం- ఏవం తటిద్గౌరీత్యాదిశ్లోకద్వయేనాష్టవిధా లుప్తోపమాస్సంగృహీతాః॥ ౪॥ అథానన్వయముదాహరణపూర్వకం లక్షయతి॥ ఉపమానోపమేయత్వమితి॥ ఇందురిందురివ శ్రీమానిత్యాదౌ- ఆదినా గగనం గగనాకారం- సాగరస్సాగరోపమః - రామరావణయోర్యుద్ధం రామరావణయోరివ- ఇత్యాదౌ- ఏకస్యైవ వస్తునః ఉపమానోపమేయత్వముపమానోపమేయత్వవర్ణనమితి యత్- తదుపమానోపమేయత్వవర్ణనమనన్వయః - కాన్తిమత్త్వవిషయే ఇందురేవ ఇందుతుల్యః- నాన్యస్తత్తుల్యోఽస్తి- ఏవం వైపుల్యవిషయే గగనమేవ గగనతుల్యం నాన్యత్ - విస్తారవిషయే సాగర ఏవ సాగరతుల్యం నాన్యః ఘోరతావిషయే రామరావణయుద్ధమేవ రామరావణయుద్ధతుల్యం - నాన్యదిత్యేకస్యైవ వస్తునః ఉపమానోపమేయత్వవర్ణనాల్లక్షణసంగతిః- లోకే హి ద్వయోరేవ ఉపమానోపమేయత్వయోగ్యతా- ఏకస్య తూపమానోపమేయత్వం నాస్తీత్యనన్వయపదం సార్థకం- అనన్వయస్యాప్యర్థస్య వర్ణనం సదృశాంతరవ్యవచ్ఛేదేన సర్వోత్కృష్టత్వద్యోతనార్థం- అతో నానుపపత్తిః॥ ౫॥

౬॥ అథోపమేయోపమాం లక్షయతి పర్యాయేణేతి॥ ద్వయోర్మధ్యే అన్యేనాన్యతరస్య

యోస్తచ్చేదుపమేయోపమా మతా। ధర్మోఽర్థ ఇవ పూర్ణశ్రీరర్థో ధర్మ ఇవ త్వయి ॥ ౬॥ ప్రతీపముపమానస్యోపమేయత్వప్రకల్పనమ్। త్వల్లోచనసమం పద్మం త్వద్వక్త్రసదృశో విధుః॥ ౭॥ అన్యోపమేయలాభేన వర్ణ్యస్యానాదరశ్చ తత్ ॥ అలం గర్వేణ తే వక్త్ర కాంత్యా చన్ద్రోఽపి భవాదృశః॥ ౮॥ వర్ణ్యో

సాదృశ్యముపవర్ణ్య పునరన్యతరేణాన్యస్య సాదృశ్యవర్ణనం పర్యాయః- తేన క్రమేణ ద్వయోరుపమానోపమేయయోః- తచ్చేత్ ఉపమేయోపమేయత్వం యది తదా ఉపమేయోపమా- మతా కవిసమ్మతా- ఉదాహరతి ధర్మ ఇతి - హే రాజన్ ధర్మః అర్థ ఇవ పూర్ణశ్రీః సమృద్ధస్సన్ ప్రవర్తతే- తథా అర్థోఽపి ధర్మ ఇవ పూర్ణశ్రీః త్వయి వర్తతే- పూర్ణతావిషయే ధర్మోఽర్థతుల్యః తథా అర్థో ధర్మతుల్యః - ఏవముభయవ్యతిరిక్తం తృతీయం నాస్తీత్యర్థః- అత్ర ప్రథమం అర్థధర్మయోరుపమానోపమేయత్వం వర్ణయిత్వా పునరర్థమాత్రయోస్తద్వర్ణనాల్లక్షణసంగతిః॥ ౬॥ అ॥ ప్రతీపం పంచవిధం ఉపమానస్యోపమేయత్వవర్ణనం అవర్ణ్యముపమేయం ప్రకల్ప్య వర్ణ్య తిరస్కారవర్ణనం- వర్ణ్యోపమేయలాభేనావర్ణ్య తిరస్కారవర్ణనం - వర్ణ్యేన సహావర్ణ్యస్య సామ్యానిష్పత్తివర్ణనం- ఉపమేయలాభేన ఉపమానస్య ఆనర్థక్యవర్ణనం చేతి॥ అత్ర ప్రథమం లక్షయతి॥ ప్రతీపమితి॥ ఉపమానస్య చంద్రాదేరుపమేయత్వప్రకల్పనమితి యత్ తత్ప్రతీపమిత్యర్థః లోకే వర్ణ్యస్య ముఖాదేరుపమేయత్వం అవర్ణ్యస్య చంద్రాదేరుపమానత్వమితి మర్యాదా తామనుల్లంఘ్య ప్రాతిలోమ్యేన వర్ణ్యస్యైవోపమానత్వం- అవర్ణ్యస్య ఉపమేయత్వమితి కల్పనాత్- అన్వర్థా ప్రతీపసంజ్ఞా- ఉదాహరతి- త్వల్లోచనమితి- హే సుందరి- పద్మం త్వల్లోచనసమం భవనేత్రతుల్యం తథా విధుశ్చంద్రః త్వద్వక్త్రసదృశః భవన్ముఖతుల్యః॥ ౭॥ అ॥ ద్వితీయం లక్షయతి అన్యేతి॥ అన్యచ్చ తదుపమేయం చ అన్యోపమేయం తస్య లాభేన ప్రాప్త్యా- వర్ణ్యస్య ప్రకృతస్య- అనాదరస్తిరస్కార ఇతి యత్- తత్ప్రతీపమిత్యర్థః- కాన్త్యాదినా అహమేవోత్కృష్టో న తు మత్తుల్యోఽన్యోఽస్తీత్యభిమానినః ప్రకృతస్య వక్త్రాదేః- అన్యచ్చ ప్రకృతం చంద్రాదికముపమేయం పరికల్ప్య తేన ప్రకృతస్య తిరస్కార ఇతి యత్- తదపి ప్రతీపమితి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి అలమితి- హే వక్త్ర హే ముఖ- తే తవ గర్వేణ అహంకారేణ- అలం- కాంత్యా మత్తుల్యో నాస్తీతి గర్వం జహీహి కుతః- కాన్త్యా శోభయా భవాదృశః త్వత్తుల్యః చంద్రః విద్యత ఇతి శేషః అత్రాప్యుపమేయభూతచన్ద్రస్య లాభేన ప్రకృతముఖతిరస్కారవర్ణనాత్ లక్షణసంగతిః ॥ ౮॥ అ॥ తృతీయం లక్షయతి వర్ణ్యేతి॥ వర్ణ్యం చ తదుపమేయం చ తస్య లాభేన - అన్యస్య అవర్ణ్యస్యానాదరస్తిరస్కారోఽపి తథా ప్రతీపమిత్యర్థః- అత్యుత్కృష్టగుణతయా అన్యదుపమేయమసహమానస్య అవర్ణ్యస్య వర్ణ్యముపమేయం ప్రదర్శ్య తిరస్కారోఽపి ప్రతీపభేద ఏవేతి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి- కఇతి- హే మృత్యో తే తవ- క్రౌర్యదర్పః క్రూరత్వగర్వః

పమేయలాభేనతథాన్యస్యాప్యనాదరః। కఃక్రౌర్యదర్పస్తేమృత్యోత్వత్తుల్యా స్సంతిహిస్త్రియః॥ ౯ ॥ వర్ణ్యేనాన్యస్యోపమాయా అనిష్పత్తివచశ్చతత్। ముధాపవాదో ముగ్ధాక్షి త్వన్ముఖాభంకిలాంబుజమ్ ॥ ౧౦॥ ప్రతీపముపమానస్య కైమర్థ్యమపిమన్యతే। దృష్టంచేద్వదనంతన్వ్యాఃకింపద్మేనకిమిందునా॥ ౧౧॥ విషయ్యభేదతాద్రూప్యరఞ్జనంవిషయస్యయత్। రూపకంతత్త్రిధాధి

కఃక్రౌర్యవిషయే మత్తుల్యో నాస్తీత్యభిమానః కిమర్థః- కుతః- హియస్మాత్కారణాత్త్వత్తుల్యాః క్రౌర్యవిషయే త్వత్సమాః స్త్రియస్సంతి- త్వత్తుల్యానాం క్రూరస్త్రీణాంసంభవాదహమేవ క్రూర ఇతి హృదాభిమానం మాకృథా ఇత్యర్థః - అత్ర వర్ణ్యానాం క్రూరస్త్రీణాంలాభేన అవర్ణ్యస్య మృత్యోస్తిరస్కారాల్లక్షణసంగతిః॥ ౯॥ అ॥ చతుర్థంలక్షయతి ॥ వర్ణ్యేనేతి॥ వర్ణ్యేన ముఖాదినా సహాన్యస్యావర్ణ్యస్య పద్మాదేః ఉపమాయాః సామ్యస్యానిష్పత్తివచః సామాన్యాభావవర్ణనం- తత్ప్రతీపమిత్యర్థః- ఉదాహరతి- ముధేతి- హేముగ్ధాక్షి చారులోచనే- ముధా అసత్యభూతః- అపవాదః నిందావాదః- అత్ర శ్రూయత ఇత్యర్థః- క్రీదృశోపవాద ఇత్యత ఆహ- త్వదితి॥ అంబుజం పద్మం త్వన్ముఖాభంకిల- కిలేతి వార్తాయాం- పద్మం త్వన్ముఖతుల్యమితి వార్తా శ్రూయత ఇత్యర్థః- ముధేత్యనేనానిష్పత్తిరుక్తేతి లక్షణసఙ్గతిః॥ ౧౦॥ పంచమంలక్షయతి॥ ప్రతీపమితి॥ ఉపమానస్య పద్మాదేః కైమర్థ్యమపి మన్యతే ప్రతీపం మన్యంతే ఉపమేయస్యైవ ఉపమానకార్యకారిత్వాదుపమానం కిమర్థమితి వర్ణనమపి ప్రతీపమితి కవయో మన్యంతే- ఉదాహరతి దృష్టంచేదితి- తన్వ్యాః సుందర్యాః వదనం ముఖం దృష్టంచేత్పద్మేన కిం కిం ప్రయోజనం- ఇందునా వా కిం ప్రయోజనమిత్యర్థః తన్వ్యా ముఖదర్శనేనైవ చంద్రాదిదర్శనజనితనేత్రానందరూపకార్యసంభవాచ్చంద్రపద్మాదికం కిమర్థమితి నిష్కర్షః॥ ౧౧॥ అ॥ అథ శ్లోకేనైకేన రూపకం లక్షయన్విభజతే॥ విషయీతి॥ విషయస్యోపమేయస్య విషయ్యభేదరంజనం- ఉపమానాభేదరంజనం- తథా విషయస్య ఉపమేయస్య విషయితాద్రూప్యరంజనం ఉపమానతాద్రూప్యరంజనంచేతి యత్తద్రూపకం- తచ్చాధిక్యన్యూనత్వానుభయోక్తిభిః త్రిధా- విషయస్య విషయ్యపేక్షయాధిక్యవర్ణనేన న్యూనత్వవర్ణనేన తదుభయానుక్త్యా చ- తద్ద్వివిధమపి రూపకం ప్రత్యేకం త్రివిధం భవతీత్యర్థః- అయమత్ర నిష్కర్షః- విషయిరూపేణ విషయస్య రంజనం రూపకం- తచ్చ సంక్షేపతః అభేదరూపకం తాద్రూప్యరూపకంచేతి ద్వివిధం- తత్ర యత్స్వపదేనోపాత్తస్య విషయస్య విషయిరూపేణ రంజనం తద్విషయ్యభేదపర్యవసన్నత్వాదభేదరూపకమిత్యుచ్యతే- యచ్చ స్వపదోపాత్తయోః విషయవిషయిణోః భేదే ప్రతీయమానే సత్యేవ విషయిరూపేణ విషయస్య రంజనం తత్ తద్ధర్మారోపమాత్రపర్యవసితత్వాత్తాద్రూప్యరూపకమిత్యుచ్యతే- తద్ద్వివిధమపి విషయ్యపేక్షయా విషయస్యాధిక్యోక్త్యా న్యూనత్వోక్త్యానుభయానుక్త్యా చ ప్రత్యేకం త్రివిధం- తథా చ అధికాభేదరూపకం - న్యూనాభేద

క్యన్యూనత్వానుభయోక్తిభిః ॥ ౧౨ ॥ అయంహిధూర్జటిస్సాక్షాద్యేనదగ్ధాః పురఃక్షణాత్ ।అయమాస్తేవినాశంభుస్తార్తీయీకంవిలోచనమ్ ॥ ౧౩ ॥శంభుర్విశ్వమవత్యద్యస్వీకృత్యసమదృష్టితామ్ । అస్యాముఖేన్దునాలబ్ధేనేత్రానన్దైకిమిన్దునా ॥ ౧౪ ॥ సాధ్వీయమపరాలక్ష్మీరసుధాసాగరోదితా । అయంక

రూపకంఅనుభయాభేదరూపకంచేతి అభేదరూపకం త్రివిధం-అధికతాద్రూప్యరూపకం న్యూనతాద్రూప్యరూపకం- అనుభయతాద్రూప్యరూపకంచేతి త్రివిధంతాద్రూప్యరూపకం- ఏవంసతిరూపకంషడ్విధంభవతీతిపర్యవస్యతి ॥ ౧౨॥ తత్రసార్ధశ్లోకేనానుభయన్యూనాధికాభేదరూపకాణి ఉద్దేశక్రమప్రాతిలోమ్యేన ఉదాహరతి॥ అయంహీతి॥ అయంపురోవర్తీసాక్షాద్ధూర్జటిః శివఏవస్వయంధూర్జటిరేవభూలోకంరక్షితుంరాజాసన్స్థితఇత్యర్థః- కుతఃహియస్మాద్యేనపురఃశత్రుపురాణిక్షణాద్దగ్ధాః- అతఃపురదాహకత్వాదేవ సాక్షాద్ధూర్జటిరేవేత్యభేదరంజనాత్ న్యూనాధిక్యయోః అవర్ణనాచ్చఅనుభయాభేదరూపకం॥ అథన్యూనాభేదరూపకముదాహరతి॥ అయమితి॥ తార్తీయీకంతృతీయంవిలోచనంనేత్రంవినా- శంభురేవాయమాస్తేతిష్ఠతి-శంభురేవాయంప్రభుస్సన్ ఉదితఃకింతు అస్యామవస్థాయాంతృతీయలోచనంపరిహృతమితి పూర్వావస్థాతో రాజత్వావస్థాయాంన్యూనత్వవర్ణనాచ్చన్యూనభేదరూపకం॥ ౧౩॥ అథాధికాభేదరూపకముదాహరతి॥ శంభురితి॥ శంభుశ్శివఏవ అయంసమదృష్టితాంస్వీకృత్యసమదృష్టిస్సన్నిత్యర్థః- విశ్వంభూమండలం- అవతిరక్షతికింతుపూర్వావస్థాయాంవిషమదృష్టిః- ఇదానీంసమదృష్టిరిత్యభేదదార్ఢ్యాత్ పూర్వావస్థాతఃరాజత్వావస్థాయాం సమదృష్టిస్వీకారేణాధిక్యప్రతిపాదనాచ్చ అధికాభేదరూపకం ॥ అథతాద్రూప్యరూపకం పూర్వవదుద్దేశప్రాతిలోమ్యేనోదాహరతి॥అస్యాఇతి॥ అస్యాఃసుందర్యాఃముఖమేవేందుః-చంద్రఃతేననేత్రానందేలబ్ధేప్రాప్తేసతి - ఇందునాచంద్రేణకింకిం ప్రయోజనం ముఖస్యైవచన్ద్రకార్యకారిత్వాచ్చన్ద్రోవ్యర్థఏవేత్యర్థః- అత్రముఖచన్ద్రయోర్భేదే ప్రతీయమానేసత్యేవముఖేందునేతి చన్ద్రరూపేణముఖస్యరంజనాదనుభయోక్త్యాచ అనుభయతాద్రూప్యరూపకం॥ ౧౪॥ న్యూనతాద్రూప్యరూపకముదాహరతి ॥ సాధ్వీతి॥ ఇయంపురోవర్తినీసాధ్వీపతివ్రతా- అపరాద్వితీయాఅసుధాసాగరోదితా సుధాబ్ధేరనుత్పన్నాలక్ష్మీః అపరాలక్ష్మీరితిభేదేప్రతీయమానేసత్యేవసాధ్వ్యాంలక్ష్మీరూపత్వరంజనాత్- అసుధాసాగరోదితేతి న్యూనత్వప్రతిపాదనాచ్చ న్యూనతాద్రూప్యరూపకం - అధికతాద్రూప్యరూపకముదాహరతి ॥ అయంపురోవర్తీముఖచంద్రఃముఖమేవేందుః కళంకినఃకళంకసహితాచ్చంద్రాదతిరిచ్యతే- అతిశేతే అతిశయితోభవతీత్యర్థః అత్రప్రసిద్ధచంద్రస్తుకళంకీముఖచన్ద్రస్తునిష్కళంక ఇతివిపర్యయాపేక్షయావర్ణ్యస్యాధిక్యవర్ణనాదధికతాద్రూప్యరూపకం ॥ ౧౫॥ అథపరిణామంలక్షయతి॥ పరిణామఇతి॥ విషయీఉపమా

శంకినశ్చంద్రాన్ముఖచంద్రోతిరిచ్యతే ॥ ౧౫ ॥ పరిణామఃక్రియార్థశ్చేద్విషయీవిషయాత్మనా। ప్రసన్నేనదృగబ్జేనవీక్షితేమదిరేక్షణా ॥ ౧౬ ॥ బహుభిర్బహుధోల్లేఖాదేకస్యోల్లేఖఇష్యతే। స్త్రీభిఃకామోర్థిభిస్స్వర్ద్రుః కాలశ్శత్రుభిరైక్షిసః ॥ ౧౭ ॥ ఏకేనబహుధోల్లేఖేప్యసౌవిషయభేదతః। గురు

నంవిషయాత్మనా ఉపమేయాత్మనా ఉపమేయైక్యేనేతియావత్ క్రియార్థశ్చేత్ ప్రకృతకార్యార్థఃస్యాద్యదిపరిణామాలంకారఇత్యర్థఃయత్రవిషయీ ప్రకృతకార్యోపయోగిత్వేననిబద్ధస్సన్ స్వస్వరూపేణతత్కార్యకరణ సామర్థ్యాభావాత్ తదర్థముపమేయాత్మతామపేక్షతే- తత్రపరిణామాలంకారఇతినిష్కర్షః- ఉదాహరతి॥ ప్రసన్నేనేతి॥ మదిరేమత్తేఈక్షణేయస్యాస్సాంగనాప్రసన్నేననిర్మలేనదృక్ లోచనమేవ అబ్జంతేనవీక్షతే- స్వకాన్తంపశ్యతీత్యర్థః- అత్రప్రధానస్య ఉత్తరపదార్థస్య అబ్జస్యవీక్షణకార్యాన్వయఃప్రాప్తః-సచపద్మస్యస్వరూపేణనసంభవతి అచేతనస్యవీక్షణకర్తృత్వాసంభవాత్- అతఃస్వవీక్షణోపయోగసిద్ధయేపూర్వపదార్థలోచనాత్మనాపరిణామాపేక్షణాల్లక్షణసంగతిః- అత్రవిషయిణోవిషయాత్మనాపరిణామ ఇత్యన్వర్థసంజ్ఞా॥ ౧౬॥ అథోల్లేఖః॥ సచద్వివిధః- ఏకస్యానేకైరనేకధోల్లేఖనరూపః - ఏకస్యైకేనైవానేకధోల్లేఖనరూపశ్చేతి-తత్రాద్యంలక్షయతి॥బహుభిరితి॥ ఏకస్యవస్తునఃసౌందర్యౌదార్యాద్యనేకధర్మవిశిష్టస్యబహుభిరనేకైఃగ్రహీతృపురుషైః- బహుధాకామకల్పతరుత్వాది బహుప్రకారైః ఉల్లేఖాదుద్ఘటనాదుల్లేఖః ఉల్లేఖాఖ్యోలంకారః- ఇష్యతేకవిభిరంగీక్రియతే॥ ఉదాహరతి॥ స్త్రీభిరితి॥ సఃసౌందర్యవితరణపరాక్రమశాలీరాజా- స్త్రీభిఃకాముకీభిః- కామోమదనః ఐక్షిమదనత్వేనదృష్టఇత్యర్థః- తత్సౌన్దర్యమోహితాభిస్తాభి స్సురతాభిలాషాదయంకామఏవేతితర్కితఇతినిష్కర్షః- తథార్థిభిఃస్వర్ద్రుఃకల్పతరుకైక్షితరుత్వేవదృష్టః-తథావితరణజనితతృష్ణాపరవశైరర్థిభిః- అయంకల్పవృక్షఏవేతితర్కితఇత్యర్థః-తథాశత్రుభిఃకాలః ఐక్షియమత్వేననిశ్చితఇత్యర్థః- తదీయతీవ్రప్రతాపజనితభయపరవశైఃశత్రుభిరయమన్తకఏవేతితర్కితఇతినిష్కర్షః- అత్రఏకఏవసౌన్దర్యౌదార్యప్రతాపవిశిష్టోరాజా స్త్రీప్రభృతిభిస్సురతాభిలాషాదిహేతునాకామత్వాదిబహుప్రకారైరుల్లిఖితఇతిలక్షణసఙ్గతిః॥ ౧౭॥ అథద్వితీయంలక్షయతి॥ ఏకేనేతి॥ అత్ర ఏకస్యేత్యనుషజ్యతే- ఏకేనైవగ్రహీత్రా ఏకస్యవాగ్మిత్వకీర్తిమత్వధన్వితాది యుక్తస్యరాజ్ఞఃవిషయభేదతః వాక్కీర్త్యాదివిషయభేదాత్ బహుధాగురుత్వాదిబహుప్రకారైరుల్లేఖైరుద్ఘాటనేసతి- అసావుల్లేఖాలంకారః- ఉదాహరతి॥గురురితి॥ యత్రఏకఏవగ్రహీతృపురుషః-వాగ్మిత్వయశస్విత్వధన్విత్వయుక్తంప్రభుందృష్ట్వైవముల్లిఖతి॥కిమితి॥ అయంరాజావచసివాక్యవిషయేగురుఃమహాన్బృహస్పతిశ్చతథాకీర్తౌవిషయేఅర్జునః శుభ్రః పార్థశ్చ- తథాశరాసనేధనుషివిషయే- భీష్మఃభయంకరఃగాంగేయశ్చ అత్రఏకేనైవ

ర్వచస్యర్జునోయంకీర్త్యాభీష్మశ్శరాసనే ॥ ౧౮ ॥ స్యాత్స్మృతిభ్రాంతిసం
దేహైస్తదంకాలంకృతిత్రయమ్ । పంకజంపశ్యతఃకాంతాముఖంమేగాహతే
మనః ॥ ౧౯ ॥ అయంప్రమత్తమధుపస్త్వన్ముఖంవేత్తిపంకజమ్ ।పంకజంవా
సుధాంశుర్వేత్యస్మాకంతుననిర్ణయః ॥ ౨౦ ॥ శుద్ధాపహ్నుతిరన్యస్యారోపా
ర్థోధర్మనిహ్నవః ।నాయంసుధాంశుఃకింతర్హివ్యోమగంగాసరోరుహమ్ ॥

గ్రహీత్రా ఏకఏవరాతావాగాదివిషయభేదాత్- బహుధాగురుత్వార్జునత్వభీష్మత్వప్ర
కారైరుల్లిఖితఇతిలక్షణసంగతిః॥ ౧౮॥ అథస్మృతిభ్రాంతిమత్సందేహాలంకారాన్లక్ష
యన్విభజతే॥ స్యాదితి॥ స్మృతిభ్రాంతిసందేహైర్హేతుభిః స్మరణభ్రమసందేహవర్ణ
నాద్ధేతోరిత్యర్థః- తదంకాలంకృతిత్రయంస్మృతిభ్రాంతిసందేహపదాంకితమలంకృతిత్ర
యంస్యాత్- క్రమేణస్మృతిమాన్భ్రాంతిమాన్సందేహ ఇతిస్మృత్యాదిపదఘటితనామ
కమలంకారత్రయంభవతీత్యర్థః యత్రకవిసమ్మతసాదృశ్యాద్విషయవిషయిణోరన్యత
రదర్శనేనాన్యత్రస్మృతిఃనిబధ్యతే- తత్రస్మృతిమదలంకారఇతియావత్- యత్రవిషయే
ముఖాదౌపద్మాదిభ్రమోనిబధ్యతే- తత్రభ్రాంతిమదలంకారః-యత్రవిషయవిషయిణో
స్సాధారణధర్మదర్శనాద్విశేషాదర్శనాచ్చసందేహోనిబధ్యతే- తత్రసందేహాలంకా
రఇతినిష్కర్షః- తత్రప్రథమముదాహరతిపంకజమితి॥ పంకజంపశ్యతఃమేమనః - కాం
తాముఖంప్రియావదనంగాహతే- స్మరతీత్యర్థః- పద్మముఖయోరత్యంతసాదృశ్యాత్ప
ద్మసందర్శనేసతితత్సదృశంప్రియాముఖంమయాస్మర్యత ఇత్యర్థః- అత్రముఖసదృశపద్మ
దర్శనేనతత్సదృశస్యముఖస్యస్మృతివర్ణనాల్లక్షణసంగతిః॥ ౧౯॥ ద్వితీయముదాహరతి॥
అయమితి॥ హేకాంతే అయంపురోవర్తీప్రమత్తః మధుపః-మధుపానపరవశోభ్రమరః-
త్వన్ముఖంపంకజంవేత్తి అత్రముఖేపంకజత్వప్రతిపత్తివర్ణనాద్భ్రాంతిమదలంకారః-తృ
తీయముదాహరతి - పంకజమితి - పంకజంవా ఉతసుధాంశుశ్చంద్రోవా ఇత్యేవంప్రకా
రేణాస్మాకంతుననిర్ణయః- అనిశ్చయఃపంకజంవాసుధాంశుర్వేత్యాకారకస్సంశయో
భవతీత్యర్థః-అత్రముఖేపంకజత్వసుధాంశుత్వకోటికసందేహనిబంధనాత్సందేహాలంకా
రః॥ ౨౦॥ అథాపహ్నుతిః॥ సాచషడ్విధా-శుద్ధాపహ్నుతిః- హేత్వపహ్నుతిః-పర్యస్తా
పహ్నుతిః- భ్రాంతాపహ్నుతిః - ఛేకాపహ్నుతిః - కైతవాపహ్నుతిశ్చేతి- తత్రశుద్ధాప
హ్నుతింలక్షయతి- శుద్ధాపహ్నుతిరితి- అన్యస్యాప్రకృతధర్మస్య ఆరోపార్థః ఆరోప
ఫలకోయోధర్మనిహ్నవః- ప్రకృతధర్మాపహ్నవః-సాశుద్ధాపహ్నుతిః- యత్రవర్ణ
నీయేచంద్రాదౌ అవర్ణ్యపద్మత్వాద్యారోపార్థః తదీయచంద్రత్వాద్యపహ్నవః క్రి
యతేతత్రశుద్ధాపహ్నుతిరిత్యర్థః-ఉదాహరతి॥ నేతి॥ అయమాకాశేదృశ్యమానఃసుధాం
శుర్నభవతి- కింతర్హి-కింతు- వ్యోమగంగాసరోరుహం ఆకాశగంగాపద్మంవర్ణనీయే
చంద్రేతత్సదృశనియన్నపి పుండరీకగతస్య పుండరీకత్వస్యారోపాయతదీయచంద్రత్వా

౨౧॥ స ఏవ యుక్తిపూర్వశ్చేదుచ్యతే హేత్వపహ్నుతిః। నేందుస్తీవ్రో నిశి కుతః సింధోరౌర్వోయముత్థితః॥ ౨౨॥ అన్యత్ర తస్యారోపార్థః పర్యస్తాపహ్నుతిస్తు సః। నాయం సుధాంశుః కిం తర్హి సుధాంశుః ప్రేయసీముఖమ్॥ ౨౩॥ భ్రాంతాపహ్నుతిరన్యస్య శంకాయాం భ్రాంతివారణే। తాపం కరోతి సో

పహ్నవః క్రియతే- అత ఇయం శుద్ధాపహ్నుతిః॥ ౨౧॥ హేత్వపహ్నుతిం లక్షయతి॥ స ఇతి॥ స ఏవ అన్యస్యారోపార్థః ప్రకృతధర్మనిహ్నవః- యుక్తిపూర్వశ్చేత్ సహేతుకో యది- తర్హి హేత్వపహ్నుతిరిత్యుచ్యతే- యత్ర ప్రకృతధర్మం యుక్తిపూర్వకమపహ్నుత్యాన్యధర్మః ఆరోప్యతే తత్ర హేత్వపహ్నుతిరితి నిష్కర్షః - ఉదాహరతి ॥ నేతి॥ విరహతప్తాయాః కస్యాశ్చిత్ స్త్రియాః చంద్రం ప్రత్యుపాలంభవచనమిదం- తీవ్రః తీక్ష్ణః- అయం పరిదృశ్యమానః ఇందుర్న భవతి- తీవ్ర ఇతి హేతుగర్భవిశేషణం- తీక్ష్ణత్వాదిందుర్న భవతీత్యర్థః- తర్హి సూర్యోస్త్విత్యత ఆహ ॥ నేతి॥ నిశి రాత్రౌ స్థిత ఇతి శేషః అయం పరిదృశ్యమానః నైశత్వాత్సూర్యో న భవతీత్యర్థః- తర్హి చంద్రసూర్యవ్యతిరిక్తస్సముద్రాదుత్థితోయం కో వా భవేదిత్యాశంక్య నిశ్చినోతి॥ సింధోరితి॥ అయం పరిదృశ్యమానః తీవ్రపదార్థః సింధోస్సముద్రాదుత్థితః- ఔర్వః బడబానల ఏవ సముద్రాదుత్థితత్వాన్నైశత్వాత్తీవ్రత్వాచ్చ బడబాగ్నిరేవాయం భవితుమర్హతి- న తు చంద్రసూర్యావిత్యర్థః- అత్ర తీవ్రత్వనైశత్వయుక్తిపూర్వకః చంద్రత్వాద్యపహ్నవశ్చ బడబానలత్వారోపార్థ ఇతి భవతి హేత్వపహ్నుతిః॥ ౨౨॥ అథ పర్యస్తాపహ్నుతిం లక్షయతి॥ అన్యత్రేతి॥ సః క్వచిద్ధర్మాపహ్నవః అన్యత్ర వర్ణనీయే కాంతాముఖాదౌ- తస్యాపహ్నుతధర్మస్యారోపార్థశ్చేత్పర్యస్తాపహ్నుతిరిత్యర్థః- అయం భావః- అవర్ణ్యగతచంద్రత్వాద్యపహ్నవః- అన్యత్ర వర్ణనీయే ముఖాదౌ తస్యాపహ్నుతచంద్రత్వాదేరారోపార్థః ఆరోపఫలకో భవతి- స తు పర్యస్తాపహ్నవ ఇతి యోజనా- యత్తదోర్నిత్యసంబంధాత్॥ ఉదాహరతి॥ నేతి॥ అయం పరిదృశ్యమానః సుధాంశుః చంద్రో న భవతి- కిం తర్హి కేం తు- ప్రేయసీముఖం కాంతావదనమేవ సుధాంశుః తన్ముఖదర్శనం వినా పరిదృశ్యమానేందోః ప్రత్యుత సంతాపకరత్వాత్ప్రియసీవదనదర్శనస్య తు నేత్రానందకరత్వాదితి మేవ సుధాంశురితి భావః- అత్ర సుధాంశౌ సుధాంశుత్వాపహ్నవశ్చ స్త్రీముఖే తద్ధర్మారోపార్థత్వాత్పర్యస్తాపహ్నుతిః॥ ౨౩॥ భ్రాంతాపహ్నుతిరితి॥ అన్యస్య ఇతరజనస్య- శంకాయాం తత్త్వాజ్ఞానేన అయథార్థవస్తునః భ్రాంతౌ సత్యాం భ్రాంతినివారణే సతి తత్స్వరూపకథనేన భ్రాంతినివారణే కృతే సతి భ్రాంతాపహ్నుతిః- కేనచిత్స్వ భ్రాంతిం కించిత్ప్రకృతముద్దిశ్య వృత్తాంతే కథితే సతి తస్య ప్రకృతే సా [illegible] ఇతరజనస్య [illegible] తు స్తత్త్వాజ్ఞానాముద్దేశ్యవిషయకశంకాయాం సత్యాం వక్త్రా తత్త్వకథనేన తద్భ్రాంతినివారణే కృతే సతి- భ్రాంతాపహ్నవాఖ్యోలంకారః- ఉదాహరతి॥ తాపమితి॥ కాచిత్స్వామినా [illegible] నిని ఖాయ- స్వసఖీం ప్రతి తద్వృత్తాంతమాహ। [illegible]

త్కంపం జ్వరః కిం న సఖి స్మరః॥ ౨౪॥ ఛేకాపహ్నుతిరన్యస్య శంకాత స్తథ్యని
హ్నవే। ప్రజల్పన్మత్పదే లగ్నః కాంతః కిం నహి నూపురః॥ ౨౫॥ కైతవాపహ్ను
తివ్యక్తౌ వ్యాజాద్యైర్నిహ్నుతేః పదైః। నిర్యాంతి స్మరనారాచాః కాంతా
దృక్పాతకైతవాత్॥ ౨౬॥ సంభావనా స్యాదుత్ప్రేక్షా వస్తుహేతుఫలాత్మనా।

పం యథా తథా- తాపం శరీరసంతాపం కరోతి ఉత్పాదయతి తతస్సఖీ నాయికాతాత్పర్య
మజానానా పృచ్ఛతి హే ముగ్ధే జ్వరః కిం భవత్సంతాపకరః కిం జ్వరో భవేత్- కథయేతి ప్రశ్నః-
అథ నాయికా అర్థాంతరేణైవోత్తరమాహ॥ నేతి- జ్వరో న భవతీత్యర్థః- కింతు హే సఖి స్మరః
తాపం కరోతీత్యనుషంగః- మత్సంతాపకారీ మన్మథ ఏవ న తు జ్వర ఇత్యర్థః - అత్ర స్మరపద
మనుపాదాయ నాయికయా సామాన్యేన తాపం కరోతీత్యుక్తే- తాపస్య జ్వరసాధారణ్యా
దకుటిలయా సఖ్యా జ్వరః కిమితి శంకితే సతి న సఖి స్మర ఇతి నాయికయా సఖీభ్రాంతిర్నివారితా
అతో భ్రాంతాపహ్నుతిరియం॥ ౨౪॥ అథ ఛేకాపహ్నుతిం లక్షయతి॥ ఛేకాపహ్నుతిరితి॥
ఏకస్య శ్రోతృజనస్య శంకాతః వక్త్రభిప్రేతార్థవిషయకప్రకాశాత్ శ్రోత్రా వక్త్రభి
ప్రేతార్థే స్పృష్టే సతీత్యర్థః- తథ్యనిహ్నవే అయథార్థకథనపూర్వకం వక్త్రాస్వాభి
ప్రేతార్థనిహ్నవే కృతే సతి ఛేకాపహ్నుతిః కేనచిత్కస్మైచిదాత్మజనాయ స్వరహస్యే నివే
ద్యమానే సతి- దైవాదాగతేన కేనచిత్పరిచితేన యథార్థే స్పృష్టే సతి స్వరహస్య ప్రకాశభీ
తేన విదగ్ధేన వక్త్రా అతథ్యం నివేద్య తథ్యనిగూహనే కృతే సతి- ఛేకాపహ్నుతిరలంకార ఇతి
నిష్కర్షః- ఉదాహరతి ప్రజల్పన్నితి- నాయికా స్వకాంతం మనసి స్మృత్వా ఆప్తసఖీముద్దిశ్యా
హ। హే సఖి ప్రజల్పన్ శబ్దాయమానస్సన్ - మత్పదే మదీయపాదే లగ్నః సంగతః అథ దై
వాదాగతా కాచిదనాప్తా తథ్యమేవ పృచ్ఛతి- కాంతః కిమితి॥ హే సుందరి- ప్రజల్పన్నిత్యాది
నా త్వయోక్తః కాంతః కిం త్వత్ప్రియః కిం భవేదితి ప్రశ్నః అథ కాంతా స్వరస్య ప్రకాశభీరుస్సతీ
తథ్యం నిగూహ్యాసత్యమావేదయతి॥ నహీతి॥ ప్రజల్పన్నిత్యాదినా మయోక్తః కాంతో న భ
వతి- కిం తు నూపురః నూపురాభిప్రాయేణ న తు వల్లభాభిప్రాయేణేతి- అత్ర స్వప్రియమేవోద్ది
శ్య వదన్త్యా నాయికయా తమేవ పృచ్ఛన్తీమనాప్తాం ప్రతి అతథ్యనూపురం నివేద్య తథ్యకా
న్తనిహ్నవాత్- ఛేకాపహ్నుతిర్భవతి॥ ౨౫॥ కైతవాపహ్నుతిం లక్షయతి॥ కైతవాప
హ్నుతిరితి॥ వ్యాజాద్యైః వ్యాజచ్ఛలకైతవాదిభిః పదైర్నిహ్నుతేః ధర్మనిహ్నవస్య- వ్యక్తౌ
సత్యాం స్ఫుటత్వే సతి- కైతవాపహ్నుతిరిత్యుచ్యతే- యత్ర కకారనాకంఠతోపహ్నవస్యాభా
వేపి అసత్యత్వప్రతిపాదకకైతవాదిపదైరేవ ధర్మాపహ్నవః క్రియతే- తత్ర కైతవాపహ్నుతిరి
తి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి॥ నిర్యాంతీతి॥ కాంతా దృక్పాతకైతవాత్ ప్రియాదృష్టిప్రసార
వ్యాజాత్- స్మరనారాచాః మదనబాణవిశేషా ఏవ నిర్యాన్తి- లోచనాన్నిర్గచ్ఛన్తీత్యర్థః-
అసత్యత్వవాచినా కైతవపదేన నేమే కటాక్షా ఇతి నిహ్నవః ప్రతీయతే- అత్ర వ్యాజాదిపర్య
వసిత కైతవపదేన కటాక్షత్వనిహ్నవస్య వ్యక్తత్వాల్లక్షణసంగతిః॥ ౨౬॥ అథోత్ప్రేక్షాంల
క్షయన్ ప్రథమం సంక్షేపతః త్రిధా విభజతే॥ సంభావనేతి॥ వస్తుహేతుఫలాత్మనా వస్త్వాత్మ

ఉక్తానుక్తాస్పదాద్యాత్ర సిద్ధాసిద్ధాస్పదే పరే ॥ ౨౭ ॥ ధూమస్తోమం తమశ్శంకే కోకీవిరహశుష్మణామ్ । లింపతీవ తమోఽంగాని వర్షతీవాంజనం నభః ॥ ౨౮ ॥ రక్తౌ తవాంఘ్రీ మృదులౌ భువి విక్షేపణాద్ధ్రువమ్ । త్వన్ముఖాభేచ్ఛయా నూ

నాహేత్వాత్మనా ఫలాత్మనా చ సంభావనా ఇతి త్ర్యః ఉత్ప్రేక్షాస్స్యుః- అయమత్ర నిష్కర్షః- అన్యధర్మసంబంధేన హేతునాన్యస్యాన్యతాదాత్మ్య సంభావనోత్ప్రేక్షేతి సామాన్యలక్షణం- సా చ కస్యచిద్వస్తునో వస్త్వంతరతాదాత్మ్యగోచరత్వేన- అహేతోర్హేతుభావగోచరత్వేన- అఫలస్య ఫలభావగోచరత్వేన చ త్రివిధా- తత్రాద్యా స్వరూపోత్ప్రేక్షా- ద్వితీయా హేతూత్ప్రేక్షా- తృతీయా ఫలోత్ప్రేక్షేతి- త్రివిధామిమాం పునర్ద్విధా విభజతే। ఉక్తానుక్తాస్పదేతి॥ అత్ర త్రివిధాసు మధ్యే ఆద్యా స్వరూపోత్ప్రేక్షా ఉక్తానుక్తాస్పదా ఉక్తానుక్తే ఆస్పదే విషయౌ యస్యాస్సా- ఉక్తవిషయా అనుక్తవిషయా చేతి ద్వివిధేత్యర్థః- పరే అవశిష్టే హేతుఫలోత్ప్రేక్షే సిద్ధాసిద్ధాస్పదే సిద్ధాసిద్ధే ప్రసిద్ధాప్రసిద్ధే ఆస్పదే విషయౌ యయోస్తే- సిద్ధవిషయే అసిద్ధవిషయే చేతి ద్విప్రకారే ఇత్యర్థః ॥ ౨౭ ॥ అథ క్రమాత్- ఉక్తవిషయాం స్వరూపోత్ప్రేక్షాముదాహరతి॥ ధూమస్తోమమితి॥ అహం- తమః అంధకారం- కోకీనాం చక్రవాకాంగనానాం విరహశుష్మణః విరహాగ్నేః తేషాం సంబంధినం ధూమస్తోమం శంకే- ఇదం తమః చక్రవాకీవిరహాగ్నిధూమసమూహ ఇతి తర్కయామీత్యర్థః- అత్ర సర్వతః ప్రవర్ధమానాంధకారస్య నైల్యదృష్టి ప్రతిరోధకత్వాదిధర్మ సంబంధం గమ్యమానం నిమిత్తీకృత్య తస్సమయే ప్రియవిఘటితకోకీహృదయగత ప్రజ్వలితవిరహానలసంబంధి ధూమస్తోమతాదాత్మ్యసంభావనోత్ప్రేక్షా- సా చ ధూమస్తోమానాత్మకస్య తమసస్తదాత్మతాగోచరత్వాత్స్వరూపోత్ప్రేక్షా- సా చ తమసో విషయస్య ఉక్తత్వాదుక్తవిషయా- అథానుక్తవిషయే స్వరూపోత్ప్రేక్షాముదాహరతి। లింపతీవేతి॥ తమః అంగాని గాత్రాణి లింపతీవ అంగలేపనం కరోతీవ- తథా నభః అంజనం వర్షతీవ తమోవ్యాపనం దృష్ట్వాపవముత్ప్రేక్షతే- ఇదం తు తమఃకర్తృకలేపనమివ నభఃకర్తృకాంజనవర్షణమివేతి స అతః నభః ప్రభృతి భూమిపర్యంత సకలవస్తుమలినీకరణధర్మసంబంధం నిమిత్తీకృత్య తమోవ్యాపనస్య తమఃకర్తృకలేపనతాదాత్మ్యోత్ప్రేక్షా నభఃకర్తృకాంజనవర్షణతాదాత్మ్యోత్ప్రేక్షా చ వర్తతే- అతః తమోవ్యాపనరూపవిషయస్యానుపాదానాదిమే అనుపాత్తవిషయే స్వరూపోత్ప్రేక్షే ॥ ౨౮ ॥ సిద్ధవిషయాం హేతూత్ప్రేక్షాముదాహరతి॥ రక్తావితి॥ హే సుందరి- మృదులౌ కోమలౌ- తవాంఘ్రీ పాదౌ భువి విక్షేపణాత్సంచారాత్- రక్తౌ లోహితౌ భవతః- ధ్రువమిత్యుత్ప్రేక్షావ్యంజకం- అత్ర కాంతాపాదయోః లౌహిత్యస్య స్వతస్సిద్ధత్వాత్తత్ర నిక్షేపణం న హేతుః- అతః అహేతుభూతస్య హేతుత్వసంభావనాద్ధేతూత్ప్రేక్షా- సా చ నిక్షేపణరూపవిషయస్య ప్రసిద్ధత్వాత్సిద్ధవిషయా॥ అసిద్ధవిషయాం హేతూత్ప్రేక్షాముదాహరతి। త్వదితి। హే కాంతే శశీ చంద్రః త్వన్ముఖాభేచ్ఛయా త్వన్ముఖశోభాదర్శలిప్సయా పద్మైర్వైరాయతే పద్మైస్సహ వైరం కరోతీత్యర్థః - అత్రేచ్ఛ

సంపద్యైర్వైరాయతే శశీ ॥ ౨౯ ॥ మధ్యః కిం కుచయోర్ధృత్యై బద్ధః కనకదామభిః । ప్రాయోఽబ్జం త్వత్పదేనైక్యం ప్రాప్తుం తోయే తపస్యతి ॥ ౩౦ ॥ రూపకాతిశయోక్తిస్స్యాన్నిగీర్యాధ్యవసానతః । పశ్యనీలోత్పలద్వంద్వాన్నిస్సరంతి శితాశ్శరాః ॥ ౩౧ ॥ యద్యపహ్నుతిగర్భత్వం సైవ సాపహ్నవా మతా । త్వ

పద్మనిరోధస్యస్వాభావికత్వాత్ - తత్రతన్ముఖకాంతిలిప్సానహేతుః - అతః అహేతోః హేతుభావవర్ణనాచ్చంద్రస్యకాంతాముఖకాంతిలిప్సాయాః అప్రసిద్ధత్వాదసిద్ధవిషయా హేతూత్ప్రేక్షా ॥ ౨౯ ॥ సిద్ధవిషయాం ఫలోత్ప్రేక్షాముదాహరతి ॥ మధ్యఇతి ॥ కస్యాశ్చిత్స్వకాంతావళిత్రయావరణం కనకదామబంధనత్వేన అధ్యవస్యోత్ప్రేక్షతే - హేకాంతే మధ్యోవలగ్నం - కుచయోః ధృత్యై ధారణాయ కనకదామభిః స్వర్ణరజ్జుభిః బద్ధః కిం - అస్యాతిసూక్ష్మత్వస్యైవకుచభారాద్భంగమాయాదితిభావః - అత్రమధ్యః స్వతఏవకుచౌ వహతి - నతుకనకదామబంధనత్వేనాధ్యవసితవళిత్రయవేష్టనబలాత్ అతః కనకదామబంధనాఫలస్యకుచధారణస్యతత్ఫలత్వేనోత్ప్రేక్షణాత్ ఫలోత్ప్రేక్షా - కుచధారణస్యప్రసిద్ధత్వాత్సిద్ధవిషయా ॥ అసిద్ధవిషయాం ఫలోత్ప్రేక్షాముదాహరతి ॥ ప్రాయఇతి ॥ అత్రపద్మస్యజలావస్థానం అంభోవాసత్వేన అధ్యవస్యోత్ప్రేక్షతే - హేకాంతే - అబ్జం పద్మం త్వత్పదేన సహ ఐక్యం సాయుజ్యం - ప్రాప్తుం ప్రాయః భూమ్నా - తోయే జలే తపస్యతి తపః కరోతి - అంభోవాసరూపం తపః కరోతీత్యర్థః - అత్రపద్మస్యతపస్త్వేనాధ్యవసితం జలేవస్థానం స్వభావాదేవ - నతుకామినీపదసాయుజ్యప్రాప్త్యర్థం - అతో ఫలస్యకామినీపదసాయుజ్యస్యతత్ఫలత్వేనోత్ప్రేక్షణాత్ కామినీపదసాయుజ్యస్యఅత్యంతాప్రసిద్ధత్వాచ్చ అసిద్ధవిషయాఫలోత్ప్రేక్షా ॥ ౩౦ ॥ అథాతిశయోక్తిరలంకారః - సాచసప్తధా రూపకాతిశయోక్తిః - భేదకాతిశయోక్తిః - సంబంధాతిశయోక్తిః - అసంబంధాతిశయోక్తిః - అక్రమాతిశయోక్తిః - చపలాతిశయోక్తిః - అత్యంతాతిశయోక్తిశ్చేతి - తత్రాద్యాద్వివిధా - శుద్ధా సాపహ్నవా చేతి - తత్రశుద్ధాం లక్షయతి ॥ రూపకాతిశయోక్తిరితి ॥ నిగీర్య విషయినా నిగరణం కృత్వా - అధ్యవసానతః విషయిరూపేణ విషయస్యనిశ్చయాత్ రూపకాతిశయోక్తిస్స్యాత్ - యత్రోపమేయం ముఖాదికం తద్వాచిముఖాదిపదేనానుపాదాయ - ఉపమానపద్మాదిపదైరుపాదానపూర్వకం పద్మాదిరూపేణావధార్యతే - తత్రరూపకాతిశయోక్తిర్నామాలంకారఇతినిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ పశ్యేతి ॥ హేసఖి నీలోత్పలద్వంద్వాత్ - కువలయద్వంద్వాత్ - శితాః తీక్ష్ణాః - శరాః బాణాః - నిస్సరంతి నిర్గచ్ఛంతి - పశ్యేదమాశ్చర్యం విలోకయేత్యర్థః - అత్రకాంతాయాః - లోచనయుగళాత్ కటాక్షాః నిర్గచ్ఛంతీతివక్తవ్యే - లోచనకటాక్షశబ్దాంతద్వాచిపదేనోపాదానం వినాతదుపమాననీలోత్పలశరశబ్దాభ్యాముపాదానపూర్వకం నీలోత్పలశరత్వేనాధ్యవసానాదియం రూపకాతిశయోక్తిః ౩౧ ॥ సాపహ్నవాతిశయోక్తిం లక్షయతి ॥ యదీతి ॥ అపహ్నుతిగర్భత్వం యది రూపకాతిశయోక్తేరపహ్నవఘటితత్వంచేదిత్యర్థః - సైవరూపకాతిశయోక్తిరేవ సాపహ్నవరూ

త్కీర్తిషు సుధా రాజన్ భ్రాంతాః పశ్యంతి తాం విధౌ॥ ౩౨॥ భేదకాతిశయోక్తిస్స్యాత్తస్యైవాన్యత్వవర్ణనమ్ । అన్యదేవాస్య గాంభీర్యమన్యద్ధైర్యం మహీపతేః॥ ౩౩॥ సంబంధాతిశయోక్తిస్స్యాదయోగే యోగకల్పనమ్ । సౌధాగ్రాణి పురస్యాస్య స్పృశంతి విధుమండలమ్॥ ౩౪॥ యోగేప్యయోగోసంబంధాతిశయోక్తిరితీష్యతే। త్వయి దాతరి రాజేంద్ర స్వర్ద్రుమాన్నాద్రియామహే॥ ౩౫॥ అక్రమాతిశయోక్తిస్స్యాత్సహత్వే హేతుకార్యయోః। ఆలింగం

పకాతిశయోక్తిరితి కథ్యత ఇత్యర్థః- ఉదాహరతి॥ త్వదితి॥ హే రాజన్ త్వత్కీర్తిషు భవదీయయశస్సు ... భాస్వతీతి శేషః - త్వదీయ సుధర వచస్యైవ అమృతం వర్తతే నాన్యత్రేత్యర్థః- నను చంద్రే సుధాస్తీతి ప్రవాదః కథమిత్యత ఆహ- భ్రాంతాః ఇతి- భ్రాంతాః- అజ్ఞానోపహతాః జనాః- కథం చంద్రే- తాం పశ్యంతి- చంద్రే సుధాస్తీతి వ్యవహారో భ్రాంతిమూలక ఏవేత్యర్థః - ప్రాచన్తు చంద్రే సుధా న భవతీత్యపహ్నవగర్భితేతి సాపహ్నవా॥ ౩౨॥ అథ భేదకాతిశయోక్తిం లక్షయతి॥ భేదకాతిశయోక్తిరితి॥ తస్యైవ లోకసిద్ధస్యైవ అన్యత్వవర్ణనం- సా- భేదకాతిశయోక్తిస్స్యాదిత్యర్థః॥ ఉదాహరతి॥ అన్యదితి॥ అస్య మహీపతేః గాంభీర్యమన్యదేవ లోకవిలక్షణమేవ తథా ధైర్యమప్యన్యదేవ లోకవిలక్షణమేవ- అత్ర రాజగాంభీర్యధైర్యయోః- లోకసాధారణత్వేపి భేదో వర్ణితః॥ ౩౩॥ సంబంధాతిశయోక్తిరితి॥ అయోగే అసంబంధే యోగకల్పనం సంబంధవర్ణనమితి యత్ - సా సంబంధాతిశయోక్తిస్స్యాత్- ఉదాహరతి॥ సౌధాగ్రాణీతి॥ అస్య పురస్య సౌధాగ్రాణి రాజగృహశిఖరాణి- కర్తౄణి విధుమండలం చంద్రమండలం స్పృశంతి- తాదృగున్నతాని భవంతీత్యర్థః- అత్ర సౌధాగ్రాణాం విధుమండలస్పర్శాసంబంధేపి తత్సంబంధో వర్ణితః॥ ౩౪॥ అథాసంబంధాతిశయోక్తిం లక్షయతి॥ యోగేపీతి॥ యోగే సంబంధే సత్యపి - అయోగో సంబంధవర్ణనమితి యత్ - సా అసంబంధాతిశయోక్తిరిష్యతే కథ్యతే - ఉదాహరతి ॥ త్వయీతి॥ హే రాజేంద్ర సకలపృథ్వీపాలకేంద్ర రామచంద్ర- త్వయి దాతరి వితరణశాలిని సతి వయం స్వర్ద్రుమాన్ కల్పవృక్షాన్- నాద్రియామహే నయాచామహే - భవదీయవితరణోత్కృష్టే సతి కల్పవృక్షేష్వప్యాదరో నాస్తీత్యర్థః- అత్ర స్వర్ద్రుమేష్వాదరసంబంధేపి తదసంబంధవర్ణనాదసంబంధాతిశయోక్తిః ॥ ౩౫॥ అక్రమాతిశయోక్తిం లక్షయతి॥ అక్రమాతిశయోక్తిరితి॥ హేతుకార్యయోస్సహత్వే యౌగపద్యే వర్ణితే సతి- అక్రమాతిశయోక్తిః- కారణం పూర్వం కార్యం పరమితి లోకమర్యాదా- తాముల్లంఘ్య యత్ర కార్యకారణయోరేకకాలత్వం వర్ణ్యతే తత్రాక్రమాతిశయోక్తిరిత్యర్థః॥ ఉదాహరతి॥ ఆలింగంతీతి॥ హే దేవ రామస్యాయుగే- తే తవ శరాః పరాః శత్రవశ్చ జ్యాం సమం యుగపదాలింగంతి- శరపక్షే జ్యాం మౌర్వీం శత్రుపక్షే జ్యాం భూమిం ఆలింగంతీత్యర్థః- అత్ర శరసంధానరూపకారణస్య పరేషాం భూపతనకార్యస్య చ పౌర్వాపర్యక్రమం విహాయ యౌ

తిసమం దేవజ్యాం శరాశ్చ పరాశ్చ తే॥ ౩౬॥ చపలాతిశయోక్తిస్స్యాత్కా-
ర్యే హేతుప్రసక్తిజే। యాస్యామీత్యుదితే తన్వ్యా వలయోభవదూర్మికా॥
౩౭॥ అత్యంతాతిశయోక్తిస్స్యాత్పౌర్వాపర్యవ్యతిక్రమే। అగ్రే మానో గతః
పశ్చాదనునీతా ప్రియేణ సా॥ ౩౮॥ వర్ణ్యానామితరేషాం వా ధర్మైక్యం తు
ల్యయోగితా। సంకుచంతి సరోజాని స్వైరిణీవదనాని చ॥ ౩౯॥ త్వదంగమార్ద

గపథ్యవర్ణనాదక్రమాతిశయోక్తిః॥ ౩౬॥ చపలాతిశయోక్తిం లక్షయతి ॥ చపలాతిశ
యోక్తిరితి ॥ కార్యే హేతుప్రసక్తిజే సతి హేతుప్రసక్తిమాత్రేణ కార్యే జాతే సతి- చపలా
తిశయోక్తిః- యత్ర కారణోపస్థిత్యైవ కార్యం వర్ణ్యతే తత్ర చపలాతిశయోక్తిః- ఉదా
హరణం॥ అహం యాస్యామి గమిష్యామీతి నాయకేన ఉదితే ఉక్తే సతి - తస్యాః ప్రియా
యాః ఊర్మికా అంగుళీయకం- వలయః కంకణమభవత్- నాయకప్రయాణశ్రవణే సతి తత్క్ష
ణ ఏవ భావివిరహప్రతిసంధానజనితఖేదాత్యంతకృశాయాః తస్యాః కరే అంగుళిప్రాయే
సతి ఊర్మికా కంకణమభూదిత్యర్థః- అత్ర హేతుభూతస్య నాయకప్రయాణస్య ప్రసం
గమాత్రేణ తత్కార్యస్య కార్శ్యస్య కార్యముఖేన వర్ణనాచ్చపలాతిశయోక్తిః॥ ౩౭॥ అ
త్యంతాతిశయోక్తిం లక్షయతి॥ అత్యంతాతిశయోక్తిరితి॥ తయోః కారణకార్యయోః య
త్పౌర్వాపర్యం పూర్వోత్తరభావః తస్య వ్యతిక్రమే ఉల్లంఘనే సతి- అత్యంతాతిశయోక్తిః-
కారణం పూర్వం కార్యం పరమితి నియమముల్లంఘ్య వైపరీత్యేన కార్యం పూర్వం కారణం
పరమితి యత్ర వర్ణ్యతే తత్రాత్యంతాతిశయోక్తిస్స్యాదిత్యర్థః- ఉదాహరతి ॥ అగ్ర
ఇతి॥ మానః ప్రణయకోపః అగ్రే ప్రథమమేవ అనునయాత్ప్రాగేవేత్యర్థః- గతోపసృ
తః- పశ్చాన్మానత్యాగానంతరం- సా కాంతా ప్రియేణ అనునీతా ఉపలాలితా॥ ౩౮॥ తుల్య
యోగితాం లక్షయతి॥ సా త్రివిధా- వర్ణ్యావర్ణ్యైకధర్మాన్వయరూపా- హితాహి
తవృత్తితౌల్యరూపా- ఉత్కృష్టసమీకరణోక్తిరూపా చేతి- తత్రాద్యాం లక్షయతి వర్ణ్యా
నామితి॥ వర్ణ్యానాం ప్రకృతానామితరేషామప్రకృతానాం వా - ధర్మైక్యం ఏకధర్మ
త్వం తుల్యయోగితేత్యర్థః- ఇయమపి పునర్ద్వివిధా- కేవలప్రకృతగోచరా కేవలాప్రకృత
గోచరా చేతి- యత్ర కేవలప్రకృతానామేకధర్మాన్వయః- తత్ర కేవలప్రకృతగోచరా-
యత్ర కేవలాప్రకృతానామేకధర్మాన్వయః- తత్ర కేవలాప్రకృతగోచరా॥ ఉదాహర
తి॥ సంకుచంతీతి॥ చంద్రోదయప్రస్తావాచ్చంద్రోదయ ఇతి పూరణీయం- సరోజాని పద్మా
ని- స్వైరిణీవదనాని జారస్త్రీముఖాని చ- సంకుచంతి పద్మేషు సంకోచో ముకుళనం వదనే
షు వైవర్ణ్యం చంద్రోదయస్య స్వేచ్ఛయా కాముకస్థానగమనవిరోధిత్వాత్ అత్ర చంద్రో
దయవర్ణనప్రస్తావాత్తత్కార్యత్వేన స్వైరిణీముఖసరోజసంకోచవర్ణనస్య ప్రకృత
త్వాత్ వర్ణ్యానాం సంకోచక్రియారూపైకధర్మాన్వయః - అతః ప్రకృతగోచరా తుల్య
యోగితా॥ ౩౯॥ అథ కేవలాప్రకృతగోచరాముదాహరతి। త్వదితి॥ హే ప్రియే త్వదంగ
మార్దవే దృష్టే సతి కస్య వా చిత్తే మాలతీశశభృల్లేఖాకదళీనాం సుమనోలతా చంద్రరేఖా

వేదృష్టే కస్యచిత్తే న భాసతే। మాలతీశశభృల్లేఖాకదలీనాం కఠోరతా॥ ౪౦॥ హి
తాహితే వృత్తితౌల్యమపరా తుల్యయోగితా। ప్రదీయతే పరాభూతి ర్మిత్ర
శాత్రవయో స్త్వయా॥ ౪౧॥ గుణోత్కృష్టైస్సమీకృత్య వచోఽన్యా తుల్యయో
గితా। లోకపాలో యమః పాశీ శ్రీదశ్శక్రో భవానపి॥ ౪౨॥ వదంతి వర్ణ్యావర్ణ్యా
నాం ధర్మైక్యం దీపకం బుధాః। మదేన భాతి కలభః ప్రతాపేన మహీపతిః॥ ౪౩॥

రంభాణాం కఠోరతా కాఠిన్యం న భాసతే న స్ఫురతి - త్వద్దేహసౌకుమార్యదర్శినాం మాల
త్యాదిషు అతీవానాదరో భవతీత్యర్థః॥ అత్రోపమానత్వేన అప్రకృతానాం మాలత్యా
దీనాం తిరస్కారరూపైకక్రియాన్వయః॥ ౪౦॥ ద్వితీయం లక్షయతి॥ హితాహితఇతి॥ హి
తాహితే మిత్రే చ అమిత్రే చేత్యర్థః - వృత్తితౌల్యం వ్యాపారసామ్యమేకవిధవ్యాపార ఇతి
యావత్ అపరా అన్యా తుల్యయోగితా - యత్ర శత్రుమిత్రయోర్విషయే ఏకవ్యాపారో
వర్ణ్యతే తత్రాన్యా తుల్యయోగితేత్యర్థః॥ ఉదాహరతి ప్రదీయతఇతి॥ హే రాజన్ త్వ
యా మిత్రశాత్రవయోః సుహృద్విషోర్విషయే మిత్రేభ్యశ్శత్రుభ్యశ్చేత్యర్థః - పరాభూ
తిరుత్కృష్టైశ్వర్యం పరాభవశ్చ ప్రదీయతే - వితీర్యతే - అత్రోత్కృష్టభూతిదానస్య పరా
భవదానస్య చైకధ్యవసాయాత్ శత్రుమిత్రవిషయపరాభూతిదానరూపవ్యాపారస్తు
ల్య ఇతి లక్షణసంగతిః॥ ౪౧॥ తృతీయం లక్షయతి గుణోత్కృష్టైరితి॥ గుణోత్కృష్టైశ్శౌ
ర్యౌదార్యాదిగుణగరిష్ఠైః సమీకృత్య సమానీకృత్య వచః ఉక్తిః అపరా తుల్యయోగితా - య
త్ర వర్ణనీయో రాజాదిః ఉత్కృష్టగుణై రింద్రాదిభిస్సహ తద్గుణలేశసమానీకృత్య వర్ణ్య
తే - తత్రాన్యా తుల్యయోగితేత్యర్థః ఉదాహరతి - లోకపాలఇతి - హే ప్రభో యమః పాశీ వ
రుణః శ్రీదః కుబేరః శక్రః ఇంద్రః భవానపి త్వంచ - లోకపాలనత్వాత్ సర్వేప్యేతే లోకం పాల
యన్తీత్యర్థః - అత్రోత్కృష్టైశ్శక్రాదిభిః ప్రభో ర్లోకపాలత్వేన సమీకృత్య వర్ణనా
త్తుల్యయోగితా॥ ౪౨॥ అథ దీపకం లక్షయతి॥ వదంతీతి॥ వర్ణ్యావర్ణ్యానాం ప్రకృతా
ప్రకృతానాం ధర్మైక్యం ఏకధర్మాన్వయం దీపకం బుధాః వదంతి - దీపకమితి సహృదయాః -
కథయంతీత్యర్థః - ఉదాహరతి॥ మదేనేతి॥ మదేన కలభః గజపోతః భాతి శోభతే - మహీ
పతిః రాజా ప్రతాపేన శౌర్యేణ భాతి - అత్ర వర్ణ్యో రాజా అవర్ణ్యః కలభః ఉభయోరపి భా
తి శోభారూపైకధర్మాన్వయః - తేన ఉభయో స్సాదృశ్యం గమ్యతే - అత్ర దీపకపదేనైక
ప్రదీపకధర్మాన్వయా దీపకమిత్యన్వర్థసంజ్ఞా॥ ౪౩॥ ఆవృత్తిదీపకం లక్షయన్ విభజతే॥
త్రివిధమితి॥ దీపస్య అనేకోపకారకత్వాద్దీపస్థానీయస్య పదస్య వా అర్థస్య వా ఉభ
యోరుభయోర్వా ఆవృత్తౌ సత్యాం క్రమేణ పదావృత్తిదీపకమర్థావృత్తిదీపకం శ
బ్దార్థోభయావృత్తిదీపకంచేతి త్రివిధమావృత్తిదీపకం భవేదిత్యర్థః తత్రాద్యముదా
హరతి॥ వర్షతీతి॥ వర్షాసమయే విరహార్తా కాచిత్ కాంచిదాహ॥ ఇయం పురోవర్తినీ
అంబుదమాలా మేఘపఙ్క్తిః వర్షతి వర్షణం కరోతీత్యర్థః - ఏషా పతన్మానా శర్వరీ రా

త్రివిధం దీపకావృత్తౌ భవేదావృత్తిదీపకమ్ । వర్షత్యంబుదమాలేయం వర్షత్యేషా చ శర్వరీ ॥ ౪౪ ॥ ఉన్మీలంతి కదంబాని స్ఫుటంతి కుటజోద్గమాః । మాద్యంతి చాతకాస్తృప్తా మాద్యంతి చ శిఖావళాః ॥ ౪౫ ॥ వాక్యయోరేకసామాన్యే ప్రతివస్తూపమా మతా । తాపేన భ్రాజతే సూరః శూరశ్చాపేన రాజతే ॥ ౪౬ ॥ చేద్బింబప్రతిబింబత్వం దృష్టాంతస్తదలంకృతిః । త్వమేవ కీర్తిమాన్ రాజన్ విధురేవ హి కాంతిమాన్ ॥ ౪౭ ॥ వాక్యార్థయోస్సదృశయోరైక్యారోపో నిదర్శనా ।

త్రిశ్చ వర్షతి వర్షస్సంవత్సర ఇవాచరతి- విరహతప్తానాం రాత్రౌ నిద్రాభావాచ్చిరకాలేనాపి తదనపగమాద్రాత్రిస్సంవత్సరప్రాయా భవతీత్యర్థః- అత్ర వర్షతీత్యేకం పదం వాక్యద్వయే వర్తతే అర్థస్యాభిన్నత్వాత్ పదావృత్తిదీపకం ॥ ౪౪ ॥ ద్వితీయముదాహరతి ॥ ఉన్మీలంతీతి ॥ కదంబాని కదంబకుసుమాని ఉన్మీలంతి- వికసంతి- తథా కుటజోద్గమాః గిరిమల్లికాః స్ఫుటంతి వికసంతి- అత్రోన్మీలంతి స్ఫుటంతీతి శబ్దయోః భేదేపి వికాసరూపార్థస్యైకత్వాత్తస్యావృత్తత్వేన ఇదమర్థావృత్తిదీపకం- తృతీయముదాహరతి- మాద్యంతి చాతకాః- తృప్తాః అంతరాళ ఏవ మేఘోదకపానేన సంతుష్టాస్సంతః- మాద్యంతి మదం గచ్ఛంతి తథా శిఖావళాః- మయూరాశ్చ మాద్యంతి అత్ర మదప్రాప్తిరూపస్య అర్థస్య మాద్యంతీతి పదస్య ఉభయస్యాప్యావృత్తత్వాదుభయావృత్తిదీపకం ॥ ౪౫ ॥ అథ ప్రతివస్తూపమాం లక్షయతి ॥ వాక్యయోః ఉపమానోపమేయవాక్యయోః ఏకసామాన్యే ఏకసామాన్యధర్మస్యాన్వయే సతి ప్రతివస్తూపమా మతా ఇష్టా యత్రోపమానోపమేయపదఘటితవాక్యయోరేవ సాధారణధర్మః పృథఙ్నిర్దిశ్యతే శబ్దభేదేన ప్రతిపాద్యతే తత్ర ప్రతివస్తూపమేత్యర్థః ఉదాహరతి । సూరస్సూర్యః తాపేనాతపేన భ్రాజతే ప్రకాశతే శూరః వీరపురుషః- చాపేన ధనుషా రాజతే ప్రకాశతే- తేన-ఉభయోస్సామ్యం గమ్యతే సూర ఉపమానం శూర ఉపమేయం తత్ప్రతిపాదకవాక్యయోః ఏకః ప్రకాశనరూపస్సాధారణధర్మః రాజతే భ్రాజతే ఇతి భిన్నపదాభ్యాం నిర్దిశ్యత ఇతి ప్రతివస్తూపమా ప్రతివస్తు ప్రతివాక్యార్థం ఉపమా సాధారణధర్మః యస్యాస్సా ఇతి వ్యుత్పత్తైరన్వర్థసంజ్ఞా ॥ ౪౬ ॥ అథ దృష్టాంతం లక్షయతి చేదితి ॥ అత్ర వాక్యయోరిత్యనుషజ్యతే వాక్యయోః బింబప్రతిబింబత్వం చేద్వస్తుతో భిన్నత్వేపి సాదృశ్యాదభిన్నయోస్సామాన్యధర్మత్వేన పృథగ్వాక్యద్వయేన నిర్దేశో యది- తత్తర్హి దృష్టాంతాలంకృతిరిత్యర్థః- యత్ర వాక్యద్వయే భిన్నావేవ ధర్మౌ బింబప్రతిబింబభావేన పృథఙ్నిర్దిష్టౌ తత్ర దృష్టాంతాలంకార ఇతి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి- త్వమితి- హే రాజన్ త్వమేవ కీర్తిమాన్ విధుశ్చంద్ర ఏవ కాంతిమాన్ । అత్రోపమేయభూతో రాజా ఉపమానభూతో విధుః తద్వాక్యయోర్భిన్నయోరపి కీర్తికాంత్యోస్సాదృశ్యాదభిన్నయోస్సామాన్యధర్మత్వేన పృథఙ్నిర్దేశాద్దృష్టాంతాలంకారః ॥ ౪౭ ॥ అథ నిదర్శనా ॥ సా చ త్రివిధా- వాక్యార్థవృత్తిర్నిదర్శనా పదార్థవృత్తిర్నిదర్శనా సదసద్బోధనరూపా చేతి- తత్రాద్యాం లక్షయతి వాక్యార్థయోరితి ॥ సదృశయోర్వాక్యా

యద్దాతుస్సౌమ్యతా సేయం పూర్ణేందోరకళంకతా ॥ ౪౮ ॥ పదార్థవృత్తి
మప్యేకే వదంత్యన్యాం నిదర్శనామ్ । త్వన్నేత్రయుగళం ధత్తే లీలాం నీలాంబు
జన్మనోః ॥ ౪౯ ॥ అపరాం బోధనం ప్రాహుః క్రియయాఽసత్సదర్థయోః । నశ్యే
ద్రాజవిరోధీతి క్షీణం చంద్రోదయే తమః ॥ ౫౦ ॥ ఉదయన్నేవ సవితా పద్మేష్వ

ర్థయోరైక్యారోపః అభేదారోప ఇతి యత్ సా నిదర్శనేత్యర్థః- ఉదాహరతి॥ యదితి ॥ దాతుర్వితరణశీలస్య సౌమ్యతా అపరుషత్వమితి యత్ సేయం సౌమ్యతా పూర్ణేందోః రాకాచంద్రస్య అకళంకతా కళంకరాహిత్యం- యథా పూర్ణేందోరకళంకత్వమసంభావితం- తథా దాతురపి సౌమ్యతా అసంభావితా- యో దానశీలః తస్యానయసంపత్తిః దుర్లభేతి యావత్- ఇదం చ ధనలిప్సయా దాతారం ప్రతిగత్వా తస్మిన్నధిక్షిపతి సతి నిర్విణ్ణస్య యాచకస్య వచనమ్- అత్ర దాతృసౌమ్యత్వపూర్ణేందుకళంకవిధురత్వయోః వాక్యార్థయోర్వృత్తచ్ఛప్రాభ్యామైక్యారోపాదియం వాక్యార్థవృత్తిర్నిదర్శనా ॥ ౪౮ ॥ ద్వితీయాం లక్షయతి ॥ పదార్థవృత్తిమితి ॥ ఏకే కేచిదాలంకారికాః పదార్థవృత్తిమపి నిదర్శనామన్యాం వదంతి- యత్రాన్యస్మిన్ పదార్థేఽన్యధర్మస్య ఆరోపో వర్ణ్యతే సా పదార్థవృత్తినిదర్శనేత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ త్వదితి హే కాంతే త్వన్నేత్రయుగళం - నీలాంబుజన్మనోః నీలాబ్జయోః లీలాం విలాసం ధత్తే- అత్రాన్యధర్మస్య లీలారూపస్య అన్యస్మిన్ నయనయుగళే అసంభవతోఽపి స్థితివర్ణనాదియం పదార్థవృత్తినిదర్శనా ॥ ౪౯ ॥ తృతీయాం లక్షయతి ॥ అపరామితి ॥ యత్కించిత్క్రియావిశిష్టస్య కస్యచిదర్థస్య క్రియయా అసత్సదర్థయోరసదర్థస్య వా బోధనం జ్ఞాపనమితి యత్- తదపరాం నిదర్శనామేకే ఆహుః- అయమత్ర నిష్కర్షః- యః కశ్చిదర్థః కాంచిత్క్రియాం కుర్వన్ తయా క్రియయా దృష్టాంతభూతయా పరాన్ ప్రతి అసంతం సంతం వా అర్థం జ్ఞాపయం త్సన్నిబద్ధశ్చేత్తద్బోధనమప్యన్యాం నిదర్శనామస్యేషన్యం తే తథా చ సదర్థబోధనరూపా అసదర్థబోధనరూపా చేతి ద్వివిధా- తత్రాద్యాముదాహరతి ॥ నశ్యేదితి ॥ చంద్రోదయే- తమః- రాజవిరోధీ- నశ్యేత్ నాశం ప్రాప్నుయాదితి బోధయదేవ క్షీణం నష్టమభూదిత్యక్షరార్థః- బోధయదిత్యస్యేతి శేషః గమ్యమానత్వాదప్రయోగః- అయమర్థః రాజ్ఞా చంద్రేణ సహ విరోధితమః- స్వయం క్షీణం సత్ స్వనాశక్రియయా దృష్టాంతభూతయా కోఽప్యహమివ రాజవిరోధీ చేత్ నశ్యేదితి పరాన్ ప్రత్యర్థపర్యవసాయినమర్థం జ్ఞాపయత్సదేవ నష్టమభూదితి- తత్ర రాజవిరోధేన నాశశిష్టస్య తమసః స్వనాశక్రియయా పరాన్ ప్రతి రాజవిరోధ్యేవం నశ్యేదితి అసదర్థబోధకత్వవర్ణనాదియమసదర్థబోధనరూపా నిదర్శనా ॥ ౫౦ ॥ అథ ద్వితీయామేకశ్లోకేనోదాహరతి ॥ ఉదయన్నితి ॥ సవితా సూర్యః ఉదయన్ ప్రాదుర్భవన్ అభ్యుదయం గచ్ఛన్నేవ- సమృద్ధీనాం సంపదాం సుహృదనుగ్రహం ఫలం విభావయన్ పరాన్ ప్రతి బోధయన్ పద్మేషు శ్రియం కాంతిం సమృద్ధిం చ - అర్పయతి దదాతి - అయమర్థః- సవితా స్వస్యోదయసమయే ఏవ పద్మేషు లక్ష్మీం విదధానస్స- తయా లక్ష్మ్యా విధాన

ర్పయతి శ్రియమ్ । విభావయంత్సమృద్ధీనాం ఫలం సుహృదనుగ్రహమ్ ॥౫౧॥ వ్యతిరేకో విశేషశ్చేదుపమేయోపమానయోః । శైలా ఇవోన్నతాస్సంతః కిం తు ప్రకృతికోమలాః ॥ ౫౨ ॥ సహోక్తిస్సహభావశ్చేద్భాసతే జనరంజనః । దిగంతమగమత్తస్య కీర్తిః ప్రత్యర్థిభిస్సహ ॥ ౫౩ ॥ వినోక్తిశ్చేద్వినా కించిత్ప్రస్తుతం హీనముచ్యతే । విద్యా హృద్యాపి సావద్యా వినా వినయసంపదమ్ ॥ ౫౪ ॥ తచ్చేత్కించిద్వినా రమ్యం వినోక్తిస్సాపి కథ్యతే । వినా ఖలైర్విభాత్యేషా రాజేంద్ర భవతస్సభా ॥ ౫౫ ॥ సమాసోక్తిః పరిస్ఫూర్తిః ప్రస్తుతేఽప్రస్తుతస్య చేత్ ।

క్రియయా సమృద్ధీనాం సుహృదనుగ్రహ ఏవ ముఖ్యం ఫలం- అన్యోఽపి స్వోదయకాల ఏవ స్వసుహృద్భ్యః అహమివ సమృద్ధిం దద్యాదితి పరాన్ప్రతి శ్రేయస్కరమర్థం బోధయన్నివ నిబధ్నాతి- ఇయం సదర్థబోధనరూపా నిదర్శనా ॥ ౫౧ ॥ అథ వ్యతిరేకం లక్షయతి ॥ వ్యతిరేక ఇతి ॥ ఉపమేయోపమానయోః విశేషః - వైలక్షణ్యం వర్ణితం చేదయం వ్యతిరేక ఇత్యర్థః అయం త్రిప్రకారః ఉపమేయాధిక్యపర్యవసాయీ ఉపమేయన్యూనత్వపర్యవసాయీ అనుభయపర్యవసాయీ చేతి ॥ తత్రాద్యముదాహరతి ॥ శైలా ఇతి ॥ సంతః సత్పురుషాః శైలాః పర్వతా ఇవోన్నతాః కింతు ప్రకృత్యా కోమలాః శైలాస్తు ప్రకృతికఠినా ఇతి భావః- అత్రోపమానశైలాపేక్షయా ప్రకృతికోమలత్వేన సతామాధిక్యపర్యవసాయిత్వాదయముపమేయాధిక్యపర్యవసాయీ వ్యతిరేకః ఏవమన్యత్రాప్యూహనీయం ॥ ౫౨ ॥ సహోక్తిం లక్షయతి ॥ సహోక్తిరితి ॥ జనరంజనః లోకానందకరః సహభావః సాహిత్యం చేత్సహోక్తిర్నామాలంకార ఇతి నిష్కర్షః యత్ర సహృదయహృదయాహ్లాదకరః కస్యచిత్కేనచిత్సహభావః వర్ణ్యతే తత్ర సహోక్తిః- జనరంజన ఇతి విశేషణాత్ అనేన సార్థమిత్యాదిప్రయోగేఽపి తు న సహోక్తిః తత్ర సహభావస్య చమత్కారకారిత్వాభావాత్- ఉదాహరతి ॥ దిగంతమితి ॥ తస్య రాజ్ఞః కీర్తిః ప్రత్యర్థిభిః శత్రుభిస్సహ దిగంతమగమత్ ప్రాప్తా- అత్ర యదా నిజప్రతాపాదిజనితా కీర్తిర్దిగంతం వ్యాప్తా- తదానీమేవ శత్రవః పలాయ్య దిగంతానేవ ప్రాప్తా ఇత్యేవంవిధతాత్పర్యగర్భత్వేన చమత్కారకారిణస్సహభావస్య వర్ణనాత్సహోక్తిః ॥ ౫౩ ॥ అథ వినోక్తిః ॥ సా చ ద్వివిధా ॥ కించిద్వినా హేయస్వరూపా- కించిద్వినా రమ్యస్వరూపా చేతి- ఆద్యాం లక్షయతి ॥ వినోక్తిరితి ॥ కించిద్వినా ప్రస్తుతం వర్ణ్యం హీనం నికృష్టం ఉచ్యతే హీనత్వేన వర్ణ్యతే యదీత్యర్థః- తర్హి వినోక్తిర్నామాలంకారః- ఉదాహరతి- విద్యేతి ॥ హృద్యా మనోహరాపి విద్యా- వినయసంపదం వినా వినయసమృద్ధిమంతరా సావద్యా సదోషా- అత్ర విద్యాయాః వినయసంపత్తిం వినా హైన్యవర్ణనాద్వినోక్తిః ॥ ౫౪ ॥ ద్వితీయాం లక్షయతి ॥ తదితి- తత్ ప్రస్తుతం కించిద్వస్తు వినా రమ్యం చేత్ సుందరం యది తర్హి సాపి వినోక్తిరితి కథ్యత ఇత్యర్థః ॥ ఉదాహరతి ॥ వినేతి ॥ హే రాజేంద్ర భవతః ఏషా సభా ఆస్థానమంటపః - ఖలైర్వినా దుర్జనసంపర్కం వినా విభాతి- అత్ర సభాయాః ఖలసంపర్కం వినా రమ్యత్వవర్ణనాద్వినోక్తిః ॥ ౫౫ ॥ అథ సమాసోక్తిం లక్షయతి । సమాసోక్తిరి

అయమైంద్రీముఖంపశ్యరక్తశ్చుంబతిచంద్రమాః॥ ౫౮॥ అలంకారఃపరికరస్సాభిప్రాయవిశేషణైః। సుధాంశుకలితోత్తంసస్తాపంహరతువశ్శివః॥ ౫౯ సాభిప్రాయేవిశేష్యేతుభవేత్పరికరాంకురః। చతుర్ణాంపురుషార్థానాందాతాదేవశ్చతుర్భుజః ॥ ౬౦ ॥ నానార్థసంశ్రయశ్శ్లేషోవర్ణ్యావర్ణ్యోభ

---

౫౮ ప్రస్తుతేప్రస్తుతవృత్తాంతవర్ణనేసతి- అప్రస్తుతస్యాప్రకృతస్యపరిస్ఫూర్తిశ్చేత్ ప్రతీతిశ్చేత్తర్హిసమాసోక్తిః - సమాసేనసంక్షేపేణప్రకృతాప్రకృతవృత్తాంతవర్ణనాదిరూపమస్యార్థసంజ్ఞా॥ ఉదాహరతి। అయమితి- కస్యచిత్కాముకస్యకాంచిత్కాముకీముద్దిశ్యేయముక్తిః- హేప్రియే అయంపరిదృశ్యమానశ్చంద్రమాశ్చంద్రః రక్తఃలోహితఃసన్ ఐంద్ర్యాఃప్రాచ్యాఃముఖం అగ్రభాగంచుంబతిస్పృశతి- పశ్యవిలోకయేతి- ప్రస్తుతవర్ణ్యమానేవృత్తాంతేముఖశబ్దస్యప్రారంభవదనసాధారణ్యాత్ చుంబతీత్యస్యసంస్పర్శవదనసంయోగసాధారణ్యాద్రక్తశబ్దస్యలోహితకాముకసాధారణ్యాచ్చంద్రమశ్శబ్దగతపుంలింగేన ఐంద్రీశబ్దగతస్త్రీలింగేనచఅయంరక్తః కాముకస్సన్ ఐంద్ర్యాః ఇంద్రసంబంధోపస్కృతపరాంగనాయాఃముఖంవదనంచుంబతిస్వవదనేనస్వవదనం సంయోజయతీత్యర్థః- ఏవంప్రకారఃఇంద్రసంబంధోపస్కృతపరవనితానిరక్త కాముకవృత్తాంతః ప్రతీయతఇతిసమాసోక్తిః॥ పరికరంలక్షయతి। అలంకారఇతి॥ సాభిప్రాయవిశేషణైః అర్థవిశేషవిషయక తాత్పర్యగర్భైర్విశేషణైర్హేతుభిఃపరికరః పరికరాఖ్యోలంకారః- యత్రసాభిప్రాయవిశేషణాన్యుపన్యస్యంతేతత్రపరికరాలంకారఇత్యర్థః- ఉదాహరతి॥ సుధాంశ్వితి॥ సుధాంశుకలితోత్తంసః- చంద్రపరిష్కృతఃఉత్తంసఃశేఖరోయస్యసతథోక్తః-శివఃవఃతాపంసంసారతాపంహరతునివర్తయతు-అత్రసుధాంశుకలితేత్యాదినాతాపహరణసామర్థ్యాభిప్రాయగర్భంఅతఃపరికరః ॥ ౫౯ ॥ పరికరాంకురంలక్షయతి॥ సాభిప్రాయఇతి॥ విశేష్యేసాభిప్రాయేసతితు పరికరాంకురాఖ్యోలంకారఃభవేత్ యత్రవిశేష్యమభిప్రాయగర్భంస్యాత్తత్రపరికరాంకురస్స్యాదిత్యర్థః- ఉదాహరతి॥ చతుర్ణాంపురుషార్థానాం ధర్మార్థకామమోక్షాణాం దాతాదేవః- తద్దానసమర్థాదేవతాచతుర్భుజఃవిష్ణురేవ- అత్రచతుర్భుజత్వాద్విష్ణోరేవయోగపచ్చతుర్విధపురుషార్థప్రదానసమర్థఃనాన్యోదేవ ఇత్యభిప్రాయగర్భం చతుర్భుజవిశేష్యోపాదానం॥ ౬౦॥ అథశ్లేషః॥ సచత్రివిధః- ప్రకృతానేకగోచరః- అప్రకృతానేకగోచరః-ప్రకృతాప్రకృతగోచరశ్చేత్యభిప్రాయేణతల్లక్షణోక్తిపూర్వకంవిభజతే-నానార్థేతి॥ అనేకార్థగోచరఃవర్ణ్యావర్ణ్యోభయాశ్రయః- కేవలప్రకృతగోచరః- కేవలాప్రకృతగోచరః- తదుభయవిషయశ్శబ్దవిన్యాసరూపస్త్రివిధః-శ్లేషఇత్యర్థః- తత్రకేవలప్రకృతగోచరముదాహరతి॥ సర్వదోమాధవఇతి॥ సర్వదఃసర్వార్థప్రదఃసఃమాధవఃపాయాత్ రక్షతుయః అగంగోవర్ధనాఖ్యంగాంభువం అదీధరత్భృశం బిభర్తిస్మ

యాశ్రితః। సర్వదో మాధవః పాయాత్స యోగంగామదీధరత్ ॥౫౯॥ అబ్జేన త్వన్ముఖం తుల్యం హరిణాహితసక్తినా। ఉచ్చరద్భూరికీలాలః శుశుభే వాహినీపతిః ॥౬౦॥ అప్రస్తుతప్రశంసా స్యాత్సా యత్ర ప్రస్తుతాశ్రయా। ఏకః కృతీ శకుంతేషు యోన్యం శక్రాన్న యాచతే ॥౬౧॥ ప్రస్తుతేన ప్రస్తుతస్య ద్యోతనే ప్ర

శివపక్షే తు ఉమాధవః సర్వదా పాయాత్ - యః శివః గంగా అధీధరత్ శిరసా వహతిస్మ ॥౫౯॥ ద్వితీయముదాహరతి ॥ అబ్జేనేతి ॥ హే ప్రియే హరిణా సూర్యేణ ఆహితా నిహితా సక్తిః ఆసక్తిర్యస్య తేన అబ్జేన పద్మేన తథా హరిణేన మృగేణ సక్తిర్యస్య తేన అబ్జేన చంద్రేణ త్వన్ముఖం త్వద్వదనం తుల్యం సమం - అత్ర అబ్జపదస్యోపమానత్వేన ప్రకృతపద్మచంద్రగోచరత్వాత్ప్రకృతః శ్లేషః - అత్రాబ్జేనేత్యత్ర ఏకనాళావలంబిఫలద్వయవదర్థద్వయప్రతీతేరర్థశ్లేషః - హరిణాహితసక్తినేత్యత్ర జతుకాష్ఠవచ్ఛబ్దశ్లేషః - తృతీయముదాహరతి ॥ ఉచ్చరదిత్యాది ॥ ఉచ్చరద్భూరి బహుళం కీలాలం శోణితం యస్య సః ※ శోణితేంభసి కీలాలమిత్యమరః వాహినీపతిః సేనాపతిః శుశుభే దిదీపే - తథా ఉజ్జృంభమాణం భూరికీలాలముదకం యస్య సః వాహినీపతిః సముద్రః శుశుభే - అత్ర సేనాపతేః ప్రకృతత్వం సముద్రస్యాప్రకృతత్వమితి ప్రకృతాప్రకృతగోచరః శ్లేషః ॥౬౦॥ అథాప్రస్తుతప్రశంసాం లక్షయతి ॥ అప్రస్తుతప్రశంసేతి ॥ తత్రాప్రస్తుతప్రశంసా స్యాదితి యోజనా - ప్రథమం జ్ఞేయా కుత్రేత్యత్రాహ సేతి - యత్ర సా అప్రస్తుతప్రశంసా అప్రస్తుతవృత్తాంతవర్ణనం ప్రస్తుతాశ్రయా ప్రస్తుతవృత్తాంతప్రతీతిపర్యవసాయినీ స్యాదితి సంబంధః - యత్ర ప్రస్తుతవృత్తాంతప్రత్యాయనాయాప్రస్తుతవృత్తాంతో వర్ణ్యతే తత్రాప్రస్తుతప్రశంసాఖ్యోలంకార ఇతి నిష్కర్షః - అత్రాప్రస్తుతసామాన్యాత్ప్రస్తుతవిశేషప్రతీతిః - అప్రస్తుతవిశేషాత్ప్రస్తుతసామాన్యప్రతీతిః - అప్రస్తుతకారణాత్ప్రస్తుతకార్యప్రతీతిః - అప్రస్తుతకార్యాత్ప్రస్తుతకారణప్రతీతిః - అప్రస్తుతసరూపాత్ప్రస్తుతసరూపప్రతీతిశ్చేత్యప్రస్తుతప్రశంసా పంచప్రకారా ॥ తత్ర సారూప్యనిబంధనాప్రస్తుతప్రశంసాముదాహరతి ॥ ఏక ఇతి ॥ యశ్చాతకః శక్రాదింద్రాదన్యమితరం ప్రభుం న యాచతే ॥ ※ సర్వంసహాపతిరమంబు న చాతకానామితి వచనాదింద్రో యదా వర్షతి తావత్పర్యంతం ప్రతీక్ష్య తత్స్పృష్టోదకమంతరాళ ఏవ చాతకో గృహ్ణాతీతి ప్రసిద్ధిః - స ఏక ఏవ చాతకః శకుంతేషు పక్షిషు మధ్యే కృతీ నిపుణః న త్వన్యే పక్షిణ ఇత్యర్థః - అత్ర సార్వభౌమం వినాన్యం క్షుద్రం రాజానం న ప్రార్థయామీత్యభిమానశాలినో వృత్తాంతస్య వర్ణనీయస్య ప్రత్యాయనార్థం తత్సరూపాప్రస్తుతచాతకవృత్తాంతో వర్ణిత ఇతీయమప్రస్తుతప్రశంసా ఉదాహరణాంతరాణ్యూహ్యాని ॥౬౧॥ అథ ప్రస్తుతాంకురం లక్షయతి ॥ ప్రస్తుతేనేతి ॥ ప్రస్తుతేన ప్రస్తుతవర్ణనేన ప్రస్తుతస్య ప్రస్తుతవృత్తాంతస్య ద్యోతనే సతి ప్రస్తుతాంకురాలంకారః - యత్ర ప్రస్తుతవృత్తాంతప్రత్యాయనాయ ప్రస్తుతాంతరవృత్తాంత ఏవ వర్ణ్యతే - తత్ర ప్రస్తుతాంకురాలంకారః ॥ ఉదాహరతి ॥ కిమితి ॥ హే భృంగ మాలత్యాం సుమనోలతాయాం [illegible]త్యాం దివ్యసూనాయాం కంటకైస్సూచికల్పైః సూక్ష్మావయవైరె

స్తుతాంకురః| కింభృంగసత్యాంమాలత్యాం కేతక్యాకంటకేద్ధయా|| ౬౨||ప
ర్యాయోక్తంతుగమ్యస్యవచోభంగ్యంతరాశ్రయమ్ |నమస్తస్మైకృతౌయే
నముధారాహువధూకుచౌ||౬౩||పర్యాయోక్తంతదప్యాహుర్యద్వ్యాజేనే
ష్టసాధనమ్| యామిచూతలతాంద్రష్టుంయువాభ్యామాస్యతామిహ||౬౪||
ఉక్తిర్వ్యాజస్తుతిర్నిందాస్తుతిభ్యాంస్తుతినిందయోః| కస్స్వర్ధునివివేకస్తే

యావ్యాప్తయా కేతక్యా కేతకీముకులేన కిం కిం ప్రయోజనం - అతిమృదులాం సౌరభసాలి
సీం సుమనోలతాం విహాయ తీక్ష్ణకంటకావృతే కేతకీముకులే క్రీడాయుతోస్యభవ ఏవేతి భా
వః- అత్రోద్యానేస్వకాంతేన సాకం సమాగతాయాస్స్వాంగవ్యాపీమాని న్యాసస్వకాంత
స్యపరవనితాసక్తత్వం నివర్తయితుమిచ్ఛంత్యాః కస్యాశ్చిత్స్త్రియావ్యవచనమిదం - తత
శ్చహే కాంత అతిసౌందర్యవత్యాం మయి స్థితాయాం శ్వపరకేవరాదిప్రహారజనపరివృతా
యాం పరవనితాయాం కిమిత్యనురక్తోసీతి ప్రస్తుతవృత్తాంతేవర్ణనీయే సతి తత్ప్రత్యాయ
నార్థం తత్సమానః ప్రస్తుతఏవ భృంగవృత్తాంతోవర్ణితఇతి భవతి ప్రస్తుతాంకురః||౬౨||
అథపర్యాయోక్తం- తద్విశేషం-గమ్యస్యరూపాంతరవర్ణనరూపం వ్యాజేనేష్టసాధన
రూపం చేతి- తత్రాద్యం లక్షయతి||పర్యాయోక్తమితి||గమ్యస్యభంగ్యంతరాశ్రయంరూ
పాంతరప్రతిపాదకం వచనం వర్ణనమిత్యర్థః - పర్యాయమార్గం యోయద్రూపేణగ
మ్యః తస్యైవరూపాంతరేణవర్ణనమితి యత్తత్పర్యాయోక్తం- ఉదాహరతి- నమఇతి- త
స్మై- వాసుదేవాయనమః- యోరాహుం స్వచక్రేణశిరోమాత్రావశేషం కృత్వా తం తదం
గనాలింగనజనితసుఖాస్వాదకృత్యతద్వధూస్తనయోర్వైయర్థ్యం సంపాదితవాన్- తస్మై
రాహువధూస్తనవైయర్థ్యకారిణే భగవతే నమ ఇత్యర్థః- అస్యవాసుదేవస్య అసాధా
రణధర్మేణలక్ష్మీపతిత్వాదినా గమ్యస్య రాహువధూకుచవైయర్థ్యకారిత్వేన ప్రతిపా
దనం పర్యాయోక్తమ్||౬౩|| ద్వితీయం లక్షయతి|| పర్యాయోక్తమితి||వ్యాజేనాన్యకార్య
చ్ఛలేన- ఇష్టస్యార్థస్య సాధనమితి యత్- తదపి పర్యాయోక్తం కవయ ఆహురిత్యర్థః-య
త్ర స్వాభీష్టకార్యం కార్యాంతరవ్యాజేన సాధ్యతే- తదపి పర్యాయోక్తమితినిష్కర్షః-
ఉదాహరతి || యామీతి|| కస్యాశ్చిత్సఖ్యాః స్వసన్నిధౌ జారనాయకయోర్దర్శనంపత్యోః స్వస్య
చూతలతాదర్శనార్థం గమనవ్యాజేన యథేచ్ఛావిహారం సంపాదనమిచ్ఛంత్యా ఇదం వ
చనం- అహం చూతలతాం సహకారశాఖాం ద్రష్టుం యామి గచ్ఛామి- యువాభ్యాం భవ
ద్భ్యామత్రైవకుసుమితసీరంధ్రకుంజేస్మిన్నాస్యతాం స్థీయతాం||౬౪|| వ్యాజస్తుతిం లక్ష
యతి|| ఉక్తిరితి||నిందాస్తుతిభ్యాం స్తుతినిందయోరుక్తిర్వ్యాజస్తుత్యలంకారః- యత్ర నిందా
వ్యాజేన స్తుతిః క్రియతే- యత్ర స్తుతివ్యాజేన నిందైవ క్రియతే- సాపి వ్యాజస్తుతిరిత్యర్థః-
తత్రాద్యముదాహరతి|| హేస్వర్ధుని గంగే- తే తవ కోపి వివేకః - న వివేకోఽస్తీత్యర్థః-
యతస్త్వంపాపినః పాపనిలయానపి దివంస్వర్గం నయసే- ప్రాపయసే- పాపినోపి స్వజల

నయసేపాపినోదినమ్ ॥౬౫॥ సాధు దూతి పునస్సాధు కర్తవ్యం కిమితః పరమ్ । యన్మదర్థం విలూనాసి దన్తైరపి నఖైరపి ॥౬౬॥ నిన్దాయా నిన్దయా వ్యక్తిర్వ్యాజనిన్దేతి గీయతే । విధే స నిన్ద్యో యస్తే ప్రాగేకమేవాహరచ్ఛిరః ॥ ౬౭॥ ఆక్షేపస్స్వయముక్తస్య ప్రతిషేధో విచారణాత్ । చన్ద్రం సన్దర్శ-

---

స్నానాత్స్వర్గం ప్రాపయామి ఇతి యస్తవాభినివేశః- అయమవివేక ఇత్యర్థః- దుష్టజనవర్తనస్యాసహత్వాదిత్యాపాతతో భావః- అత్రోక్తనిన్దయా హే గఙ్గే త్వం పాపినోపి స్వర్గిణం కరోషి- అత్ర స్త్వత్ప్రభావో నిరవధిక ఇతి స్తుతిరేవ గమ్యతే అతో వ్యాజస్తుతిః- వ్యాజేన స్తుతిః వ్యాజస్తుతిరిత్యన్వర్థసంజ్ఞా ॥౬౫॥ ద్వితీయముదాహరతి ॥ సాధ్వితి ॥ ప్రియవిరహమసహమానా కాచిన్నాయికా నాయకం సమానేతుం దూతీం ప్రేషయిత్వా తదుపభుక్తాం నఖచిహ్నాదిభిః జ్ఞాత్వా స్తుతివ్యాజేన తాముపాలభతే- హే దూతి సాధు సమ్యక్ పునరపి సాధు త్వయా సాధ్వాచరితం- అతశ్శ్లాఘ్యాసీత్యర్థః- నను మయా ఏతత్ప్రశంసార్హం కిం కృతం యేన శ్లాఘ్యాసీత్యత ఆహ ॥ కర్తవ్యమితి ॥ అతః పరమస్యాత్కిం కర్తవ్యం- మదర్థం మన్నిమిత్తం గత్వేతి శేషః- దన్తైరపి నఖైరపి - విలూనాసి ఛిన్నాసి మత్ప్రియకృతదన్తనఖక్షతైః విదారితాసీతి యత్- అతోస్మాదధికం కర్తవ్యం కిమస్తి- అతస్సాధుసాధ్వితి స్తూయస ఇత్యర్థః- స్వపీడామప్యవిగణయ్య పరకార్యప్రవృత్తః కస్య నాశాస్య ఇతి ఆపాతతోర్థః- త్వం మదర్థం న గతాసి- కిన్తు మత్కాన్తేన సహ రన్తుమేవ గతాసి- ధిక్త్వాం దూతీమర్యాదోల్లంఘినీమితి నిన్దా గమ్యత ఇతి వ్యాజస్తుతిః- అత్ర వ్యాజరూపా స్తుతిః వ్యాజస్తుతిః ॥౬౬॥ వ్యాజనిన్దాం లక్షయతి ॥ నిన్దాయా ఇతి ॥ నిన్దయా అన్యనిన్దాయాః వ్యక్తిః ప్రతీతిస్స వ్యాజనిన్దాఖ్యోలంకార ఇతి గీయతే కథ్యత ఇత్యర్థః- ఉదాహరతి ॥ విధ ఇతి ॥ సంసారనిర్విణ్ణస్తత్ప్రవర్తకం విధిముపాలభతే- హే విధే బ్రహ్మన్ స హరః నిన్ద్యః నిన్దార్హః- కుతః- యతః ప్రాక్ పూర్వకాలే తవ ఏకమేవ శిరః- అహరత్ చిచ్ఛేద- న తు మస్తకచతుష్టయమిత్యర్థః- స ను స్తమస్తకచ్ఛేదే తు పునస్సంసారనిర్మాతురభావాత్సర్వేపి సంసారఘోరక్లేశవిముక్తాస్సన్తః సుఖమాప్నుయురిత్యర్థః- తవ నిర్మూలనమకృతవాన్ శివ ఏవ నిన్ద్య ఇతి శ్లోకతాత్పర్యం- అత్ర హరనిన్దయా విషమసంసారసృష్టువిధేః నిన్దాభివ్యజ్యత ఇతి వ్యాజనిన్దా భవతి ॥౬౭॥ అథాక్షేపః- స చ త్రివిధః - స్వయముక్తస్యైవ విచారణాత్ప్రతిషేధరూపః - నిషేధాభాసరూపః- తిరోహితనిషేధవిధివ్యక్తిరూపశ్చేతి తత్రాద్యం లక్షయతి - ఆక్షేప ఇతి- స్వయముక్తస్య స్వేనైవోక్తస్య అర్థస్య విచారణాత్ప్రతిషేధః విచారం కృత్వా ప్రతిషేధ ఇత్యర్థః- ల్యబ్లోపే పంచమీ స ఆక్షేపోలంకార ఇత్యర్థః- కశ్చిత్కంచిదర్థం పూర్వం సంప్రార్థ్య పునస్స్వయమేవ అన్యస్య సత్త్వేన తద్వైయర్థ్యం విచార్య తం నిషేధతీతి యదయమాక్షేప ఇతి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి ॥ చన్ద్రమితి ॥ హే సఖి త్వమాత్మానం మాం చన్ద్రం సన్దర్శయ యథాహం చన్ద్రం పశ్యేయం తథా కుర్విత్యర్థః- శ్వగృహాదశ్యాం ద్వికర్మకత్వాదాత్మానమితి ద్వితీయా- అస్తు అస్తు చన్ద్రసన్దర్శనేతి పా

యాత్మానమథవాస్తిప్రియాముఖమ్॥౭౮॥ నిషేధాభాసమాక్షేపం బుధాః కేచనమన్వతే। నాహం దూతీతనోస్తాపస్తస్యాః కాలానలోపమః॥ ౭౯॥ ఆక్షేపోన్యోవిధావ్యక్తేనిషేధేచతిరోహితే। గచ్ఛగచ్ఛసిచేత్కాంతతత్రైవ స్యాజ్జనిర్మమ॥ ౮౦॥ ఆభాసత్వేవిరోధస్యవిరోధాభాసఉచ్యతే। వినాపితన్వి

తోయుక్తః తదాహే చంద్ర ఆత్మానం దర్శయేత్యర్థః- అథస్వయమేవ విచార్యస్వోక్తం ప్రతిషేధతి- అథవా చంద్రసందర్శనపక్షో మాభూదిత్యర్థః కుతః ప్రియావదనం కాంతాముఖమస్తివిద్యతే- అతశ్చంద్రాకార్యకారిణః తద్వదనస్య సత్త్వేన చంద్రవైయర్థ్యాత్ త్వద్దర్శనం న కార్యమిత్యర్థః- అత్ర ప్రార్థితస్య చంద్రదర్శనస్య కాంతాముఖసత్త్వేన వైయర్థ్యం విచార్య అథవేతి పశ్చాన్నిషేధస్యసూచితత్వాదాక్షేపః॥ ౭౮॥ ద్వితీయం లక్షయతి॥ నిషేధాభాసమితి॥ కేచన బుధాః నిషేధాభాసం ఆభాసరూపం నిషేధమాక్షేపం మన్వతే అంగీకుర్వంతీత్యర్థః- తేషామాశయః ననిషేధమాత్రేణాక్షేపః చమత్కారాభావాత్- కింతు యో నిషేధో బాధితత్వేన ఆభాసస్సన్ అర్థాంతరే పర్యవస్యన్ కథంచిద్విశేషమాక్షిపతి స ఆక్షేప ఇతి ఉదాహరతి॥ నేతి॥ కయాచిద్విరహార్తయా ప్రేషితా కాచిచ్చాతుర్యశాలినీ దూతీ కంచిన్నాయకముద్దిశ్యాహ- హేనాయక అహం దూతీ నాస్మి వక్ష్యమాణవార్తావశేన దూతీ న భవామి- అతో మయా యదుచ్యతే తత్సర్వం సత్యమేవ- అత ఇయం దూతీత్యాత్తత్కాలోచితమృషావాదినీతి శంకా న కార్యేతి భావః- అథ వక్తవ్యాంశమాహ- తనోరితి-తస్యాస్త్వత్ప్రియాయాః తనోశ్శరీరస్య తాపః పరహాసంతాపః కాలానలోపమః ప్రళయకాలవహ్నితుల్యః అత్ర దూత్యుక్త్వాపి నాహం దూతీతి నిషేధః- బాధితత్వాభాసరూపస్సన్ అహం మనునయకాలోచితకైతవాదినీ న భవామి- కింతు తథ్యవాదిన్యేవాస్మీత్యర్థే పర్యవస్యన్నిదానీమేవాగత్య త్వయా జీవనీయా అన్యథా మృతిమియాదితి విశేషమాక్షిపతీతి భవత్యాక్షేపః॥ ౭౯॥ తృతీయం లక్షయతి॥ ఆక్షేప ఇతి॥ విధౌ విధానే వ్యక్తే స్ఫుటే సతి- నిషేధే ప్రతిషేధే తిరోహితే అస్ఫుటే సతి అన్య ఆక్షేపః- యత్రాభిమతనిషేధానుద్ఘాటనపూర్వకమనభిమతం విధిం ప్రకటీకృత్య భంగ్యంతరేణాభిమత ప్రతిషేధో గర్భీకృతస్స్యాత్ తత్రాక్షేప ఉచ్యత ఇత్యర్థః- ఉదాహరతి॥ గచ్ఛేతి॥ కాచిత్స్వకాంతగమనమనిచ్ఛంతీ స్వయా న గంతవ్యమితి కంఠతో నుక్త్వైవ స్వోక్తిచాతుర్యేణ తద్గమననిషేధం సూచయతి- హే కాంత త్వం గచ్ఛ- అహం గచ్ఛామి చేత్త్వన్మరణం భవేదతో గృహం గచ్ఛేయమిత్యాశంకాయామాహ॥ గచ్ఛసిచేదితి॥ త్వం గచ్ఛసి చేత్తత్రైవ త్వద్గమనదేశ ఏవ మమ జనిః జన్మ స్యాత్ భవేత్- ప్రార్థనాయాం లిఙ్ తస్మిన్ దేశే పునర్జన్మ ప్రార్థయామీత్యర్థః- మృత్వా స్వస్య తస్మిన్ జన్మని తవైవ ప్రియా స్యాం నాన్యస్యేతి భావః- అతో మరణాన్న బిభేమీత్యనేన స్వమరణసూచకవచనేన మజ్జీవితమిచ్ఛసి చేత్త్వం మా గచ్ఛేతి నిషేధో గర్భీకృతః- అత్ర గమననిషేధం ప్రచ్ఛాద్య విధేరేవ స్ఫుటీకరణాదాక్షేపః॥ ౮౦॥ అథ విరోధాభాసం లక్షయతి॥ ఆభాసత్వ ఇతి॥ విరోధస్యాభాసత్వే బాధే సతి- స విరోధాభాస ఉచ్యతే- యత్రాపాతతో

హారేణ వక్షోజౌ తవ హారిణౌ॥ ౨౧॥ విభావనా వినాపి స్యాత్కారణం కార్యజన్మ చేత్ ।అప్యలాక్షారసాసిక్తం రక్తం త్వచ్చరణద్వయమ్॥ ౨౨॥ హేతూనామసమగ్రత్వే కార్యోత్పత్తిశ్చ సా మతా। అస్త్రైరతీక్ష్ణకఠినైర్జగజ్జయతి మన్మథః॥ ౨౩॥ కార్యోత్పత్తిస్తృతీయా స్యాత్సత్యపి ప్రతిబంధకే। నరేంద్రానేవ తే రాజన్ దశత్యసిభుజంగమః॥ ౨౪॥ అకారణాత్కార్యజన్మ చతుర్థీ స్యా

నుస్ఫురతో విరోధస్య పర్యవసానే పరిహారః క్రియతే తత్ర విరోధాభాస ఇతి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి॥ వినేతి॥ హే తన్వి సుందరి- తవ వక్షోజౌ కుచౌ - హారేణ ముక్తాహారేణ వినాపి- హారిణౌ హారవంతౌ హృద్యౌ చ భవతః- అత్ర హారరహితావపి హారసహితావిత్యాపాతతః- ప్రతీతస్య విరోధస్య హారరహితావపి మనోహరావితి శ్లేషభంగ్యార్థాంతర స్వీకారేణ పరిహృతత్వాద్విరోధాభాసః॥ ౨౧॥ అథ విభావనా- సా చ షడ్విధా- కారణం వినా కార్యోత్పత్తిరూపా- హేతువైకల్యేపి కార్యోత్పత్తిరూపా - ప్రతిబంధకసత్త్వేపి కార్యోత్పత్తిరూపా-అకారణాత్కార్యోత్పత్తిరూపా-విరుద్ధాత్కార్యోత్పత్తిరూపా- కార్యాత్కారణోత్పత్తిరూపా చేతి॥ తత్రాద్యాం లక్షయతి॥ విభావనేతి॥ కారణం వినా కార్యజన్మ కార్యోత్పత్తిర్వర్ణ్యతే చేద్విభావనా స్యాత్- ఉదాహరతి॥ అపీతి॥ హే కాంతే త్వచ్చరణద్వయం- అలాక్షారసాసిక్తం లాక్షారసలేపరహితమపి రక్తం లోహితం జాతం లాక్షారసలేపనకారణం వినా కాంతాపాదయుగళే రక్తిమరూపకార్యోత్పత్తివర్ణనాద్విభావనా- లౌహిత్యం నైసర్గికమితి విరోధపరిహారః॥ ౨౨॥ ద్వితీయాం లక్షయతి ॥ హేతూనామితి ॥ హేతూనాం కారణానామసమగ్రత్వేపి అపూర్ణత్వేపి వికలత్వేపీతి యావత్- కార్యోత్పత్తిశ్చ కార్యోత్పత్తిరపి- సా విభావనా మతా కవిసమ్మతా॥ ఉదాహరతి॥ అస్త్రైరితి॥ మన్మథః అతీక్ష్ణకఠినైః అతీక్ష్ణైరకఠినైశ్చ అస్త్రైః అరవిందాదిభిః పంచభిః బాణైః- జగల్లోకం జయతి వశీకరోతీత్యర్థః- లోకే తీక్ష్ణకఠినాన్యేవ జయసంపూర్ణసాధనాని - అత్ర త్వనంగస్య చాస్త్రాణి అనిశితమృదుత్వాద్వికలాని తథాపి జగజ్జయరూపకార్యవర్ణనాద్విభావనా ॥ ౨౩॥ అథ తృతీయాం లక్షయతి॥ కార్యోత్పత్తిరితి॥ ప్రతిబంధకే సత్యపి కార్యోత్పత్తిస్స్యాచ్చేత్తృతీయా విభావనేత్యర్థః- ఉదాహరతి॥ నరేంద్రానితి॥ హే రాజన్ రామచంద్ర- తే తవ అసిః ఖడ్గ ఏవ భుజంగమః సర్పః- నరేంద్రాన్ రాజ్ఞః విషవైద్యాంశ్చ॥ * నరేంద్రో విషవైద్యో నీతిరత్నమాలాయాం- దశతి తద్దశనం కరోతి- అత్ర శ్లేషేణ మణిమంత్రౌషధశాలినామపి విషవైద్యానాం సర్పదష్టతా వర్ణ్యతే- లోకే మణిమంత్రాదిభిస్సర్పదశనం ప్రతిబధ్యతే- ఇహ తు తేషు ప్రతిబంధకేషు సత్స్వపి సర్పదశనరూపకార్యోత్పత్తివర్ణనాద్విభావనా॥ ౨౪॥ అథ చతుర్థీం లక్షయతి॥ అకారణాదితి॥ అకారణాత్కారణభిన్నాదపి- కార్యజన్మ కార్యోత్పత్తిశ్చేత్సా చతుర్థీ విభావనేత్యర్థః- ఉదాహరతి॥ శంఖాదితి॥ అత్ర కామినీకంఠః శంఖత్వేన తదీయగానం చ వీణానాదత్వేనాధ్యవసీయతే- హే సఖి శంఖాత్కంబోః

ద్విభావనా। శంఖాద్వీణానినాదోఽయముదేతిమహదద్భుతమ్॥౭౫॥ విరుద్ధా
త్కార్యనిష్పత్తిర్దృష్టాకాచిద్విభావనా। శీతాంశుకిరణాస్తన్వీంహంతసం
తాపయంతితామ్॥౭౬॥ కార్యాత్కారణజన్మాపిదృష్టాకాచిద్విభావనా।య
శఃపయోరాశిరభూత్కరకల్పతరోస్తవ॥౭౭॥ కార్యాజనిర్విశేషోక్తిస్సతి
పుష్కలకారణే। హృదిస్నేహక్షయోనాభూత్స్మరదీపేజ్వలత్యపి॥ ౭౮॥ అ
సంభవోఽర్థనిష్పత్తేరసంభావ్యత్వవర్ణనమ్। కోఽవేదగోపశిశుకశ్శైలము
త్పాటయేదితి॥ ౭౯॥ విరుద్ధంభిన్నదేశత్వంకార్యహేత్వోరసంగతిః। విషంజ

అయంవీణానినాదఃవీణాధ్వనిః- ఉదేతిశ్రూయతఇత్యర్థః- మహదద్భుతమత్యాశ్చర్యంశం
ఖాద్వీణానాదస్యఅశ్రుతచరత్వాదితిభావః- అత్రవీణానాదేవీణైవకారణంశంఖస్త్వకా
రణం- తాదృశాదపివీణానాదరూపకార్యోత్పత్తివర్ణనాద్విభావనా॥ ౭౫॥ అథపంచ
మీంలక్షయతి॥ విరుద్ధాదితి॥ విరుద్ధాద్విరుద్ధకారణాత్కార్యనిష్పత్తిఃకార్యోత్పత్తిరపికా
చిద్విభావనా- దృష్టాప్రసిద్ధేత్యర్థః॥ఉదాహరతి॥శీతాంశ్వితి॥ శీతాంశుకిరణాశ్చంద్రక
రాః- తాంతన్వీంసుందరీంసంతాపయతిపరితప్తాంకుర్వంతిహంతేతివిషాదే- అత్రతాపని
వర్తకత్వేనతాపవిరుద్ధైశ్శీతాంశుకిరణైస్తాపోత్పత్తికథనాద్విభావనా॥ ౭౬॥ అథషష్ఠీం
లక్షయతి॥ కార్యాదితి॥ కార్యాత్కారణజన్మాపికారణోత్పత్తిరపికాచిద్విభావనాదృ
ష్టా- లోకేకారణాత్కార్యజన్మేతిమర్యాదా- తాముల్లంఘ్యకార్యాదేవకారణోత్పవర్ణి
తాచేద్విభావనాకాచిద్దృష్టేత్యర్థః- ఉదాహరతి॥ హేరాజన్ తవకరఏవకల్పత
రుః- తస్మాద్యశఏవపయోరాశిః అంబుధిరభూత్ - సముద్రాత్కల్పతరూత్పత్తేశ్శాస్త్ర
ప్రసిద్ధత్వాత్సముద్రఃకారణంకల్పవృక్షఃకార్యం- అత్రతుకార్యభూతకల్పతరోరేవకా
రణభూతసముద్రోత్పత్తివర్ణనాద్విభావనా॥ ౭౭॥ అథవిశేషోక్తింలక్షయతి॥ కార్యాజ
నిరితి॥సంపూర్ణకారణేసత్యపి- కార్యాజనిఃకార్యానిష్పత్తిఃవిశేషోక్తిః- ఉదాహరతి॥
హృదీతి॥ స్మరఏవదీపఃతస్మిన్జ్వలత్యపి- హృదికాంతాహృదయే-స్నేహస్యప్రేమ్ణఃతైలస్య
చక్షయోనాభూత్ లోకేదీపజ్వలనేసతిస్నేహక్షయోభవతి అత్రతుస్మరదీపజ్వలనేసత్యపి
తైలంనక్షీణమితితైలనాశకారణేదీపజ్వలనేసత్యపితదనిష్పత్తివర్ణనాద్విశేషోక్తిః॥ ౭౮
అసంభవంలక్షయతి॥ అసంభవఇతి అర్థనిష్పత్తేః కార్యసిద్ధేరసంభావ్యత్వవర్ణనంసం
భావనాశక్యత్వవర్ణనమసంభవాలంకారః - యస్యకస్యచిత్కార్యస్యనిష్పత్తౌసత్యామ
ఇదమసంభావనీయమేవసరశక్యతఇతియత్రవర్ణ్యతే తత్రాసంభవః॥ ఉదాహరతి॥కఇతి॥
గోపశిశుకఃగోపబాలకఃకృష్ణః- శైలముత్పాటయేత్ఉన్మూలయిష్యతీతి-కోవేదకోవాజా
నాతి- నకోపిసంభావయితుంశక్నుయాదిత్యర్థః- అత్రశిశుకృతస్య గోత్రోద్ధారస్యకో
వేదేత్యసంభావ్యత్వవర్ణనాదసంభవాలంకారః॥ ౭౯॥ అథాసంగతిః॥ సాచత్రిధా-కా
ర్యహేత్వోర్భిన్నదేశత్వరూపా- ఏకత్రకర్తవ్యస్యఅన్యత్రకృతిరూపా - అన్యచ్చికీర్షా

లధరైః పీతం మూర్ఛితా పథికాంగనాః ॥ ౮౦ ॥ అన్యత్రకరణీయస్య తతోఽన్యత్రకృతిశ్చ సా । అపారిజాతాం వసుధాం చికీర్షన్ ద్యాం తథాకరోః ॥ ౮౧ ॥ అన్యత్కర్తుం ప్రవృత్తస్య తద్విరుద్ధకృతిశ్చ సా । గోత్రోద్ధారప్రవృత్తోఽపి గోత్రోద్భేదం పురాకరోః ॥ ౮౨ ॥ విషమం వర్ణ్యతే యత్ర ఘటనాననురూప

స్తద్విరుద్ధకృతిరూపా చేతి ॥ తత్రాద్యం లక్షయతి ॥ విరుద్ధమితి ॥ యయోః కార్యహేత్వోః భిన్నదేశత్వం భిన్నదేశావస్థానం విరుద్ధమనుపపన్నం తయోః తద్వర్ణ్యతే చేత్ - సః అసంగత్యలంకారః - ఉదాహరతి ॥ విషమితి ॥ జలధరైర్మేఘైః - విషం జలం కాలకూటశ్చ పీతం - పథికాంగనాః వియోగివధ్వః - మూర్ఛితాః - జలపూర్ణమేఘానాముద్దీపకత్వాత్తద్దర్శనాన్మూర్ఛాక్రాంతా బభూవురిత్యర్థః - అత్ర విషమితి శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయేన మేఘానాం కాలకూటపానేసతి పథికస్త్రీణాం మూర్ఛేతి ప్రతీయతే - లోకే హి యస్య విషపానం తస్యైవ మూర్ఛేతి విషమూర్ఛయోస్సమానదేశత్వముచితం భిన్నదేశత్వం తు విరుద్ధం - ఇహ తు మేఘానాం విషపానం స్త్రీణాం మూర్ఛేతి తయోర్విరుద్ధభిన్నదేశత్వవర్ణనాదసంగతిః ॥ ౮౦ ॥ ద్వితీయాం లక్షయతి ॥ అన్యత్రేతి ॥ అన్యత్రకరణీయస్య కర్తుమర్హస్య తతస్తస్మాదుచితదేశాత్ - అన్యత్రానుచితస్థలే కృతిః కరణం చాన్యాసంగతిః - ఉదాహరతి - అపారిజాతామితి - పారిజాతవృక్షం భూమిం నయంతం కృష్ణముద్దిశ్య శక్రస్యేదం సోపాలంభవచనం - హే కృష్ణ వసుధాం భూమిం - అపారిజాతాం అపగతశత్రుకాం పారిజాతరహితాం చ చికీర్షన్ విధాతుమిచ్ఛన్ ద్యాం స్వర్గం తథా అపారిజాతాం పారిజాతరహితాం - అకరోః కృతవాన్ - అత్ర శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయేన భువమపారిజాతాం కర్తుమిచ్ఛన్ స్వర్గమేవ తాదృశం కృతవానితి - అన్యత్ర భువి కర్తవ్యస్యాపారిజాతత్వస్య తతోఽన్యత్ర స్వర్గే క్రియావర్ణనాదసంగతిః ॥ ✻ ॥ ౮౧ ॥ తృతీయాం లక్షయతి ॥ అన్యదితి అన్యత్కార్యం కర్తుం ప్రవృత్తస్య - తద్విరుద్ధకృతిః కార్యవిరుద్ధకార్యకరణం చ సా అసంగతిః ॥ ఉదాహరతి ॥ గోత్రేతి ॥ గోత్రోద్ధారప్రవృత్తోఽపి గోత్రాయా ఉర్వ్యాః ఉద్ధారాయ ఉద్ధరణాయ ప్రవృత్తోఽపి త్వం - గోత్రోద్భేదం గోత్రాణాం పర్వతానాముద్భేదం ఖురఘట్టనైర్దళనం భువో దళనం చ - పురా వరాహావతారే అకరోః కృతవానసీత్యర్థః - ఇదమపి తదానీమేవ కృష్ణముద్దిశ్య శక్రస్య సోపాలంభవచనం - అత్రాపి శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయేనైవ భూమ్యుద్ధరణప్రవృత్తోఽపి తద్దళనమేవ కృతవానితి - అన్యద్భూమ్యుద్ధరణం కర్తుం ప్రవృత్తస్య కృష్ణస్య తద్విరుద్ధకృతిః భూమ్యుద్ధరణరూపకార్యవిరుద్ధతద్ఘనరూపకార్యకరణం వర్ణితమితి లక్షణసంగతిః ॥ ౮౨ ॥ అథ విషమం ॥ తత్త్రివిధం - అననురూపఘటనారూపం విరూపకార్యోత్పత్తిరూపం అనిష్టావాప్తిరూపం చేతి - యత్రాననురూపయోర్విసదృశయోర్ఘటనాసంబంధో వర్ణ్యతే తద్విషమమిత్యర్థః - ఉదాహరతి ॥ శిరీషమృద్వంగీ శిరీషకుసుమమృదులగాత్రీ ఇయం క్వ - కుత్ర - తాదృక్తథావిధః మదనజ్వరశ్చ క్వ అతిమృదులత్వేన అతిదుస్సహత్వేన చాననురూపత్వాదనయోర్ఘటనాత్తాదృక్సంతాపం కథం సోఢుం శక్ను

యోః। క్వేయంశిరీషమృద్వంగీక్వతాదృఙ్మదనజ్వరః॥ ౩॥ విరూపకార్యస్యోత్పత్తిరపరంవిషమంమతమ్। కీర్తింప్రసూతేధవళాంశ్యామాతవకృపాణికా॥ ౪॥ అనిష్టస్యాప్యవాప్తిశ్చతదిష్టార్థసముద్యమాత్। భక్ష్యాశయాహిమంజూషాందష్ట్వాఖుస్తేనభక్షితః॥ ౫॥ సమంస్యాద్వర్ణనంయత్రద్వయోరప్యనురూపయోః। స్వానురూపంకృతంసద్మహారేణకుచమండలమ్॥ ౬॥ సారూప్యమపికార్యస్యకారణేనసమంవిదుః। నీచప్రవణతాలక్ష్మ్యాఃజలజాయా

యాదితిభావః అత్రాననురూపయోర్ఘటనాదాద్యంవిషమం॥ ౩॥ ద్వితీయంలక్షయతి॥ విరూపేతి॥ విరూపకార్యస్యకారణవిరుద్ధకార్యస్య ఉత్పత్తిర్జననమప్యపరమన్యద్విషమం- మతమిష్టం - ఉదాహరతి - హేరాజన్ తవశ్యామానీలవర్ణాకృపాణీఖడ్గః ధవళాంశుభ్రాంకీర్తింప్రసూతే- భవత్ఖడ్గమహిమ్నాశుభ్రాకీర్తిర్జాతేత్యర్థః- కారణంయద్గుణకంకార్యంతద్గుణకమేవేతిలోకస్థితిః- అత్రశ్యామఖడ్గరూపకారణేనతద్విరుద్ధశుభ్రకీర్తిజననవర్ణనాద్ద్వితీయంవిషమమ్॥ ౪॥ తృతీయంలక్షయతి॥ అనిష్టస్యేతి॥ ఇష్టార్థసముద్యమాత్ అభిలషితార్థోద్యోగాదనిష్టస్యానర్థస్యఅవాప్తిశ్చప్రాప్తిరపితద్విషమమిత్యర్థః- యత్రేష్టలాభాశయాప్రవృత్తౌసత్యాంనకేవలమిష్టానవాప్తిః- ప్రత్యుతానర్థావాప్తిరపియస్మాత్- తదప్యపరంవిషమమితినిష్కర్షః- ఉదాహరతి॥ భక్ష్యాశయేతి॥ ఆఖుర్మూషికఃభక్ష్యాశయాభక్షణాహర్ద్రవ్యలాభకృష్ణయా- అహిమంజూషాంసర్పపేటికాందష్ట్వాదంతైశ్ఛిత్వా- తేనసర్పేణభక్షితః- భక్ష్యభ్రమేణసర్పపేటికాందష్ట్వాతద్వివరేణముఖంప్రసార్యతత్రస్థసర్పేణస్వయమేవదష్టస్సన్మృత్యోర్భూదిత్యర్థః- అత్రభక్ష్యార్థంప్రవృత్తేనకేవలంభక్ష్యానవాప్తిః- ప్రత్యుతస్వమరణరూపానర్థావాప్తిరపిజాతేతితృతీయంవిషమమ్॥ ౫॥ అథసమం॥ తచ్చత్రివిధం- అనురూపవర్ణనరూపం-కారణసారూప్యవర్ణనరూపం- అక్లేశేనకార్యసిద్ధవర్ణనరూపంచేతి-తత్రాద్యంలక్షయతి॥ సమమితి॥ యత్రానురూపయోర్వర్ణనంక్రియతేతత్రసమాలంకారః - యత్రఅనురూపయోరూద్వయోఃఘటనంవర్ణ్యతేతత్రసమమితినిష్కర్షః- ఉదాహరతి॥ స్వానురూపమితి- హారేణముక్తాహారేణకుచమండలం స్వానురూపంస్వసదృశం సద్మస్థానంకృతం- అస్యాంగస్యతదాశ్రయణయోగ్యత్వాదితిభావః- అత్రముక్తాహారస్యకుచమండలమనురూపంస్థానమిత్యనురూపయోర్ఘటనంవర్ణితమతస్సమం॥ ౬॥ ద్వితీయంలక్షయతి॥ సారూప్యమితి॥ కార్యస్యకారణేనసారూప్యంఅనురూప్యవర్ణనమపిసమంవిదుః॥ ఉదాహరతి॥ నీచేతి॥ ప్రాయశఃనీచానువర్తనశీలాంలక్ష్మీముద్దిశ్య ఇదంసోత్ప్రాసవచనం- హేలక్ష్మీః జలజాయాస్సముద్రోత్పన్నాయాస్తవనీచప్రవణతానికృష్టానుసరణశీలత్వంనిమ్నదేశాభిముఖ్యంచ- ఉచితా అర్హా జలేనీచప్రావణ్యస్యస్వాభావికత్వాత్తదుత్పన్నాయాస్తవాపినీచప్రవణతాకథంనస్యాత్ - అతఃకారణగుణక్రమాగత నీచప్రావణ్యావిషయేత్వంనోపాలభ్యేతిభావః- అత్రజలస్యనీచప్రావణ్యంనిమ్నదేశాభిముఖ్యంలక్ష్మ్యాస్తుని

స్తవోచితా॥౮౭॥వినానిష్టంచతత్సిద్ధిర్యదర్థంకర్తురుద్యమః।యుక్తోవారణ లాభోయంస్యాలతేవారణార్థినః॥౮౮॥చిత్రంతత్రప్రయత్నశ్చేద్విపరీత ఫలేచ్ఛయా। నమంతిసంతస్త్రైలోక్యాదపిలబ్ధుంసమున్నతిమ్॥౮౯॥అధికం పృథులాధారాదాధేయాధిక్యవర్ణనమ్।బ్రహ్మాండానిజలేయత్రతత్రమాం తినతేగుణాః॥౯౦॥పృథ్వాధేయాద్యదాధారాధిక్యంతదధికంమతమ్। కియ

కృష్టానువర్తిత్వంతయోశ్శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయేనచ త్మ్యయోః జనకసారూప్యవర్ణ నాత్ ద్వితీయంసమం॥ ౮౭॥ తృతీయంలక్షయతి॥ వినేతి॥ యదర్థంయత్కార్యసిద్ధ్యర్థం- కర్తురుద్యమః ప్రయత్నః అనిష్టంవినాతస్య సిద్ధిస్స్యాదితదపిసమమిత్యర్థః-యత్కార్యసి ద్ధ్యర్థంకర్తాప్రవర్తతే - తత్కార్యమనిష్టంవినాసిధ్యతిచేత్తదపిసమమితినిష్కర్షః ఉదాహరతి॥ యుక్త ఇతి ॥ మహ్యంవారణందేహీతిచిరాత్ప్రభృతి రాజానువర్తనశీలం ద్వారిద్వాస్థైఃకృతనివారణంస్యాలకందృష్ట్వారాజ్ఞస్సోపహాసవచనమిదం - హేస్యాల వారణార్థినఃగజార్థినః నివారణార్థినశ్చతేతవాయంవారణలాభః యుక్తఃచిరేణ భవత్ప్రార్థితస్యవారణస్యఅనాయాసేనైవలబ్ధత్వాదీప్సితవారణరూపకత్వాదనిష్టంవినా తల్లాభాచ్చసమం॥ ౮౮॥ చిత్రంలక్షయతి॥ చిత్రమితి ॥ విపరీతఫలేచ్ఛయా విపరీతఫలం ప్రాప్తుమిచ్ఛయాప్రయత్నశ్చేత్ప్రవృత్తిస్స్యాదితిప్రవర్తనం చిత్రమిత్యర్థః- యద్వాత త్ప్రయత్నఃతద్విపరీతఫలంప్రాప్తుమితియత్రవర్ణ్యతే తత్రచిత్రమితినిష్కర్షః॥ ఉదా హరతి॥ నమంతీతి॥ సంతస్సత్పురుషాః- త్రైలోక్యాత్ త్రైలోక్యాధిపత్యాదపిసమున్న తిమౌన్నత్యంలబ్ధుంప్రాప్తుం- నమంతిప్రణమంతినమ్రీభవంతిచ - అత్రనమనంప్రయత్నవి షయః తస్యతుఫలమధోదేశసంయోగః త్రైలోక్యాధికౌన్నత్యంతు తద్విపరీతఫలంత త్ప్రాప్తుమిచ్ఛయానమనమితి వర్ణితత్వాద్భవతిచిత్రం। ఔద్ధత్యంవిహాయశ్రీరామచం ద్రప్రణామేత్యున్నతపదప్రాప్తిర్భవేదస్య ధాధోగతిరితివివేకేనసత్పురుషాస్తం ప్రణ మంతీతితాత్పర్యం॥ ౮౯॥ అథాధికం॥తచ్చద్వివిధం॥ ఆధారాదాధేయాధిక్యవర్ణనరూ పం ఆధేయాదాధారాధిక్యవర్ణనరూపంచేతి- తత్రాద్యంలక్షయతి॥అధికమితి॥ పృథులా ధారాదతివిస్తృతత్వేనప్రసిద్ధాధారాదాధేయస్యతదాశ్రితస్యాధిక్యవర్ణనమితియత్తదధి కమిత్యర్థః॥ఉదాహరతి॥బ్రహ్మాండానీతి॥హేరామయత్రజలేబ్రహ్మాండానివర్తంతే బుద్బుదప్రాయాణితిష్ఠంతితత్రమహాజలేతవగుణా అనంతకల్యాణగుణాః నమాంతిననిలీ యంతేతత్పరిచ్ఛిన్నానభవంతీత్యర్థః - తాదృశజలవ్యాపర్యాప్తత్వాత్క్రియంత ఏవగు ణాస్తత్రనమాంతికింపునస్సర్వేగుణాఇత్యర్థః-అత్రపృథులత్వేనప్రసిద్ధజలరూపాధారా దాధేయానాంగుణానామాధిక్యవర్ణనాత్ప్రథమాధికభేదః ॥ ౯౦॥ ద్వితీయంలక్షయతి॥ పృథ్వాధేయాదితి॥ అతిపృథులత్వేనప్రసిద్ధాదాధేయాదాధారస్యతదాశ్రయస్యాధిక్యవ ర్ణనమితియ దధికంమతం॥ ఉదాహరతి॥ కియదితి॥హేసీతాధీశవాగ్బ్రహ్మకియత్పరి

ద్వాబ్రహ్మా యత్రైతే విశ్రామ్యంతి గుణాస్తవ॥౯౧॥ అల్పంతు సూక్ష్మాదాధేయాద్యదాధారస్య సూక్ష్మతా । మణిమాలోర్మికా తేద్య కరే జపపటాయతే॥౯౨॥ అన్యోన్యం నామ యత్ర స్యాదుపకారః పరస్పరమ్। త్రియామా శశినా భాతి శశీ భాతి త్రియామయా॥౯౩॥ విశేషః ఖ్యాతమాధారం వినాప్యాధేయవర్ణనమ్। గతేపి సూర్యే దీపస్థాస్తమశ్ఛిందంతి తత్కరాః॥౯౪॥ విశేషస్సోపి యద్యేకం వస్త్వనేకత్ర వర్ణ్యతే। అంతర్బహిః పురః పశ్చాత్సర్వదిక్ష్వపి సైవ మే॥౯౫॥ కించిదారంభతోశక్యవస్త్వంతరకృతిశ్చ సః। త్వాం పశ్యతా మయా

మాణకం స్యాత్ తత్పరిమాణమేతావదితి జ్ఞాతుమశక్యమేవేత్యర్థః- కుతః యత్ర శబ్దబ్రహ్మణి ఏతే మహాపరిచ్ఛిన్నత్వేన ప్రాగుక్తాస్సర్వానంతకల్యాణగుణా విశ్రామ్యంతి అసంబాధం తిష్ఠంతీత్యర్థః- తాదృశాస్తవగుణాః భవదీయభక్తపర్యాగ్గోచరా భవంతి-యద్వా వేదపురాణేతిహాసాదిశబ్దగోచరా భవంతి - అత్ర విశ్రామ్యంతీత్యనేన తాదృగ్గుణాపేక్షయా తదాధారస్య వాగ్బ్రహ్మణః ఆధిక్యవర్ణనాదధికభేదః॥ ౯౧॥ అల్పం లక్షయతి॥ అల్పమితి॥ సూక్ష్మాదల్పత్వేన ప్రసిద్ధాదాధేయాదాధారస్య సూక్ష్మతావర్ణనమితి యత్తదల్పం ఉదాహరతి మణీతి॥ విరహిణీం ప్రతి సఖీవచనమిదం - హే సఖి తే మణిమాలోర్మికా మణిమయాంగులీయకం - అద్యాస్మిన్విరహకాలే కరే భవత్పాణౌ జపపటాయతే జపమాలేవాచరతి- పూర్వం రత్నమాలోర్మికాంగులిపరిచ్ఛిన్నత్వాత్సూక్ష్మా ఇదానీం తు కరేణ పరిచ్ఛిన్నా తత్రాపి జపమాలేయమితి విజ్ఞేయం॥ ౯౨॥ అన్యోన్యం లక్షయతి॥ అన్యోన్యమితి॥ యత్ర పరస్పరముపకారో వర్ణ్యతే తత్రాన్యోన్యం నామాలంకారః-ఉదాహరతి త్రియామేతి॥ శశినా చంద్రేణ ప్రయామా రాత్రిః భాతి- త్రియామయా శశీ భాతి - అత్ర శశినా రాత్రిరుపకృతా తయా శశీ- ఏవం పరస్పరముపకారవర్ణనాదన్యోన్యాలంకారః॥ ౯౩॥ అథ విశేషం లక్షయతి॥ విశేష ఇతి ॥ ఖ్యాతం ప్రసిద్ధమాధారం వినాప్యాధేయవర్ణనం తదాధేయస్య యత్ర కుత్రచిత్ స్థితివర్ణనం స విశేష ఉచ్యత ఇత్యర్థః॥ ఉదాహరతి॥ గత ఇతి॥ సూర్యే గతే అస్తంగతే సత్యపి దీపస్థాః దీపాశ్రితాస్సంతః తత్కరాస్సూర్యకిరణాస్తమస్తిమిరం ఛిందంతి నాశయంతి - అత్ర ప్రసిద్ధస్య సూర్యరూపాధారస్య అభావేపి తత్కిరణానాం దీపసమాశ్రితత్వోక్త్యా విశేషప్రభేదః॥ ౯౪॥ విశేషాంతరం లక్షయతి॥ విశేష ఇతి॥ ఏకమేవ వస్తు అనేకత్ర వర్ణ్యతే యది- సోపి తద్వర్ణనమపి విశేషప్రభేద ఏవేత్యర్థః- ఉదాహరతి॥ అంతరితి॥ కస్యచిద్విరహిణో వచనమిదం- మే మమ అంతరభ్యంతరే- బహిర్బాహ్యదేశే పురః పూర్వభాగే పశ్చాత్పృష్ఠదేశే తథా సర్వదిక్ష్వపి సమస్తాశాస్వపి సైవ ప్రియైవ దృశ్యతే నాన్యదిత్యర్థః- అత్రైకస్యా ఏవ కారితాయాః సకలదేశేష్వపి స్థితివర్ణనాద్విశేషభేదః॥ ౯౫॥ అన్యద్విశేషాంతరం లక్షయతి॥ కించిదితి॥ కించిత్ యత్కించిత్ క్రియామారభతః ఉపక్రమమాణస్య అశక్యవస్త్వంతరకృతిరసాధ్య కార్యాంతరకరణం చ విశేషః- యత్ర యత్కించిత్కార్యసిద్ధ్యర్థం ప్రవృత్తస్య దైవాదసాధ్యవస్త్వంతరకరణం చ య

లబ్ధంకల్పవృక్షనిరీక్షణమ్ ౯౬॥స్యాద్వ్యాఘాతోఽన్యథాకారితథాకారిక్రియే
తచేత్।యైర్జగత్ప్రీయతేహంతితైరేవకుసుమాయుధః॥౯౭॥దృశాదగ్ధం
మనసిజంజీవయంతిదృశైవయాః।విరూపాక్షస్యజయినీస్తాః స్తువేవామలో
చనాః॥౯౮॥సౌకర్యేణనిబద్ధాపిక్రియాకార్యవిరోధినీ। దయాచేద్బాలఇతి

త్రవర్ణ్యతేతత్రాపివిశేషఏవేతినిష్కర్షః॥ ఉదాహరతి॥త్వామితి॥ హేరాజన్త్వాం
పశ్యతామయాకల్పవృక్షనిరీక్షణమపి- లబ్ధం ప్రాప్తం-త్వద్దర్శనార్థంమయిప్రవృత్తేస
తి అతివితరణశాలిభూపతావేవకల్పవృక్షత్వాధ్యవసాయాత్తద్దర్శనేనైవ అర్థాద్దుర్ల
భకల్పవృక్షదర్శనమపినిష్పన్నమిత్యర్థః- అత్రరాజదర్శనోద్దేశేన ప్రవృత్తస్యదైనా
దసాధ్యకల్పతరుదర్శనప్రాప్తివర్ణనాద్విశేషభేదః- అతస్సోఽయంత్రివిధఇతివిజ్ఞేయః॥౯౬॥
అథవ్యాఘాతః-సద్వివిధః-తథాకారిణ్యతథాకారిత్వక్రియా-సౌకర్యనిబద్ధకార్యవిరోధి
క్రియాచేతి తత్రాద్యంలక్షయతి॥ స్యాదితి॥ తథాకారితథాభూతకార్యసాధనంఅతథా
కారిఅభూతకార్యసాధనంక్రియేతచేద్వ్యాఘాతస్స్యాత్- యద్వాయద్వస్తుసాధనతయా
కేనచిదుపాత్తంతదేవాన్యేనతత్ప్రతిభటేనతద్విరుద్ధసాధనంక్రియతేచేత్సోఽపివ్యాఘాత
ఇతినిష్కర్షః- ఆద్యముదాహరతి ॥ యైరితి॥ యైఃకుసుమైఃజగల్లోకఃప్రీయతే తృప్తిమ
త్క్రియతే- తైరేవజగదానందకరైరేవకుసుమైః- కుసుమాయుధఃజగత్ హంతిబాధ
తే- అత్రజగత్ప్రీతిసాధనాన్యేవ కుసుమానిమన్మథేనతద్విరుద్ధ జగత్పీడాసాధనానికృ
తానీతిప్రథమవ్యాఘాతభేదః॥ ౯౭ ॥ ఆద్యస్యోదాహరణాంతరమపిదర్శయతి॥దృశేతి॥
విరూపాక్షస్యశివస్యదృశానేత్రేణదగ్ధంమనసిజంమదనం- యావామలోచనాఃదృశాజీవ
యంతి- తావిరూపాక్షస్యజయినీఃవామలోచనాఃమనోహరనయనాఃస్తువేస్తోత్రంకరోమి
పురావిరూపాక్షఃదృశైవసాధనేనమదనందగ్ధవాన్-ఇదానీంవిరూపాక్షవిజయినీభిః- దృ
శైవమదనోజీవితఃఅతోవిరూపాక్షప్రతిభటత్వాత్తాత్స్తౌమీతితాత్పర్యం- శివేనమదనహ
ననసాధనత్వేనకృతాదృక్తద్విరోధినీభిః స్త్రీభిస్తద్విరుద్ధమదనజీవన సాధనీకృతేతిద్వితీ
యోవ్యాఘాతః ॥౯౮॥ సౌకర్యనిబద్ధకార్యవిరోధిక్రియారూపంలక్షయతి ॥ సౌకర్యేణే
తి॥ కార్యస్యనియుక్తకార్యస్య విరోధినీక్రియాకరణం- నిబద్ధాచేత్సోఽపివ్యాఘాతఇతి॥
అయమర్థః- యేనసాధనేన యత్కార్యక్రియాకేనచిద్దృఢీకృతా - తేనైవసాధనేనత
త్కార్యవిరోధిక్రియైవసుకరసమర్థితాచేత్సోఽపివ్యాఘాతఏవేతి ॥ ఉదాహరతి॥ దయే
తి॥కేనచిజ్జైత్రయాత్రోన్ముఖేనరాజ్ఞాబాలత్వాద్యువరాజం రాజ్యఏవసంస్థాప్యగంతుం
ప్రయత్నేనకృతేసతి- బాలత్వాదహంనపరిత్యాజ్యః- కింతుసహైవనేతవ్య ఇతితద్వియో
గాసహిష్ణోర్యువరాజస్యవచనమిదం- హేరాజన్బాలఇతితేతవమయిదయా చేత్తర్హి
అహంతేఅపరిత్యాజ్యఃకింతుసహైవనేతవ్యః ప్రత్యుతవిచార్యమాణే ఏతావత్పర్యంతమ
వియుక్తస్యపరిత్యాగఏవనయుక్తః- అతోమత్స్థాపనంత్వన్మనసికథంరోచత ఇతివాక్య
తాత్పర్యం- అత్రరాజ్ఞోబాలత్వహేతునాయువరాజస్యరాజ్యస్థాపనేనిష్కృష్టేసతితైనై

మయ్యపరిత్యాజ్యప్రవర్తనే॥ గుంభః కారణమాలా స్యాద్యథాప్రాక్ప్రాప్తకారణైః। నయేన శ్రీః శ్రియా త్యాగస్త్యాగేన విపులం యశః॥౧౦౦॥ భవంతి నరకాః పాపాత్పాపం దారిద్ర్యసంభవమ్। దారిద్ర్యమప్రదానేన తస్మాద్దానపరో భవ॥౧౦౧॥ గృహీతముక్తరీత్యార్థశ్రేణిరేకావళీమతా। నేత్రే కర్ణాంతవిశ్రాంతే కర్ణౌ దోస్స్తంభదోలినౌ॥౧౦౨॥ దోస్స్తంభౌ జానుపర్యంతప్ర

వహేతునా యువరాజేన తద్విపరీతసహానయనమేవ సమర్థితమితి వ్యాఘాతభేదః॥౯౯॥

అథ కారణమాలాం లక్షయతి॥ గుంభ ఇతి॥ ప్రాక్ప్రాప్తైః పూర్వోక్తతద్దేశౌ అనతిక్రమ్య యథాప్రాక్ప్రాప్తం యాని కారణాని తైర్గుంభః గ్రంథనం కారణమాలేత్యుచ్యతే- ఉత్తరోత్తరకారణభూతైః పూర్వపూర్వవస్తుభిః పూర్వపూర్వకారణభూతైరుత్తరోత్తరవస్తుభిర్వాక్యతో యస్సందర్భస్సా కారణమాలేత్యుచ్యత ఇతి నిష్కర్షః- తథాచ ఉత్తరోత్తరకారణభూతపూర్వపూర్వసందర్భః- పూర్వపూర్వకారణభూతోత్తరోత్తరసందర్భశ్చేతి ద్విధా పర్యవసితా॥ తత్రాద్యాముదాహరతి॥ నయేనేతి॥ నయేన నీత్యా శ్రీః లక్ష్మీః భవతీతి విశేషః- శ్రియా త్యాగః వితరణం విద్యత ఇతి శేషః త్యాగేన విపులం విస్తృతం యశః విద్యత ఇతి శేషః- అత్ర నయస్య స్వోత్తరశ్రీహేతుత్వాచ్ఛ్రియస్స్వోత్తరవితరణహేతుత్వాద్వితరణస్య స్వోత్తరయశోహేతుత్వాదుత్తరోత్తరకారణపూర్వపూర్వగుంభః స కారణమాలాభేదః॥ ౧౦౦॥ ద్వితీయాముదాహరతి॥ భవంతీతి॥ నరకాః రౌరవాదయః పాపాద్దుష్టకర్మణః భవంతి జనానామితి శేషః- పాపం దారిద్ర్యసంభవం దరిద్రతోత్పన్నం భవతి- దారిద్ర్యం అప్రదానేన దాతృత్వాభావేన భవతి - తస్మాత్కారణాత్ హే సఖే దానపరః దాతృత్వాసక్తో భవ యథాశక్తి సత్పాత్రసముదాయే దానం కుర్విత్యర్థః - అత్ర నరకాన్ ప్రతి పాపం హేతుః పాపం ప్రతి దారిద్ర్యం హేతుః - దారిద్ర్యం ప్రతి దానాభావో హేతుః అత్రోత్తరోత్తరకారణగుంభనరూపః కారణమాలాభేదః॥ ౧౦౧॥ ఏకావళీం లక్షయతి॥ గృహీతేతి॥ ఉత్తరోత్తరస్య పూర్వపూర్వవిశేషణత్వం పూర్వపూర్వస్య వా ఉత్తరోత్తరవిశేషణత్వం గృహీతముక్తరీతిః తయా అర్థశ్రేణిః పదార్థపఙ్క్తిః- సా ఏకావళీమతా- తతః ఉత్తరోత్తరస్య పూర్వపూర్వవిశేషణత్వం యత్ర వర్ణ్యతే తత్ర ఏకా పూర్వపూర్వస్య ఉత్తరోత్తరవిశేషణత్వం యత్ర వర్ణ్యతే తత్రాన్యేతి ద్విధా భవతి- తత్రాద్యామేవ సార్థశ్లోకేనోదాహరతి॥ నేత్రే ఇతి॥ తస్య మహీభుజః శ్రీరామచంద్రస్య నేత్రే కర్ణాంతయోః విశ్రాంతే- తత్పర్యంతం ఆయతే ఇత్యర్థః- కర్ణౌ దోస్స్తంభదోలినౌ భుజపర్యంతం లంబమానావిత్యర్థః॥ ౧౦౨॥ దోస్స్తంభావితి॥ దోస్స్తంభౌ- జానుపర్యంతప్రలంబనేన తత్పర్యంతమాయతత్వేన మనోహరౌ- జానునీ రత్నముకురాకారే మణిదర్పణసదృశే విద్యేతే ఇతి శేషః అత్ర పూర్వే నేత్రే ప్రత్యుత్తరయోః కర్ణయోర్విశేషణత్వం- కర్ణౌ ప్రతి దోస్స్తంభయోర్విశేషణత్వం దోస్స్తంభౌ ప్రతి జానునోర్విశేషణత్వం జానునీ ప్రతి రత్నముకురయోర్విశేషణత్వమిత్యేవముత్తరోత్తరస్య పూర్వపూర్వవిశేషణత్వాదాద్యైకావళిః

లంబనమనోహరౌ। జానునీరత్నముకురాకారేతస్యమహీభుజః ౧౦౩॥ దీపకై
కావళీయోగాన్మాలాదీపకముచ్యతే। స్మరేణహృదయేతస్యాస్తేనత్వయికృ
తాస్థితిః॥౧౦౪॥ ఉత్తరోత్తరముత్కర్షస్సారఇత్యభిధీయతే। మధురంమధు
పీయూషంతస్మాత్తస్మాత్కవేర్వచః॥౧౦౫॥ యథాసంఖ్యంక్రమేణైవక్రమి
కాణాంసమన్వయః। శత్రుంమిత్రంవిపత్తించజయరంజయభంజయ॥౧౦౬॥
పర్యాయోయదిపర్యాయేణైకస్యానేకసంశ్రయం। పద్మంముక్త్వాగతాచం

ఏవమస్యాప్యూహ్యా॥ ౧౦౩॥ అథమాలాదీపంలక్షయతి॥ దీపకేతి॥ దీపకైకావళ్యోర్యోగాన్మాలాదీపకముచ్యతే- పండితైరంగీక్రియతేఇత్యర్థః- యత్రదీపకైకావళ్యోరలంకారయోః లక్షణేసంభవతః తత్రమాలాదీపకం నామాలంకారఇతినిష్కర్షః॥ ఉదాహరతి॥ స్మరేణేతి॥ కాచిత్ప్రియయాప్రేషితాతత్ప్రియంప్రత్యాహ - తస్యాఃభవత్ప్రియాయాఃహృదయేస్మరేస్థితిఃకృతాత్వద్విరహోత్తస్యాఃమహతీమన్మథపీడాజాతేత్యర్థః- తేన ప్రియాహృదయేనత్వయిస్థితిః కృతామన్మథపరవశాసతీత్వయ్యేవమనోనివేశితవతీత్యర్థః అత్రపూర్వోత్తరవాక్యయోస్స్థితిరేక ఏవధర్మఇతివర్ణ్యావర్ణ్యయోరేక ధర్మాన్వయరూపందీపకం- గృహీతముక్తరీతి సద్భావాదేకావళిశ్చ - తయోర్యోగాన్మాలాదీపకం॥ ౧౦౪॥ సారంలక్షయతి॥ ఉత్తరోత్తరమితి॥ పూర్వపూర్వాపేక్షయాఉత్తరోత్తరంప్రత్యుత్కర్షోవర్ణ్యతేచేత్తర్హిసార ఇత్యభిధీయతే- సారఇత్యలంకారః కవిభిరంగీకృత్యత ఇత్యర్థః- యత్రపూర్వపూర్వాపేక్షయాఉత్తరోత్తరస్యఉత్కర్షఃప్రతిపాద్యతే-తత్ర సారాలంకారఇతినిష్కర్షః॥ ఉదాహరతి॥ మధురమితి॥ మధుక్షౌద్రంమధురంమధురరససంయుక్తం-తస్మాన్మధునఃపీయూషమమృతంమధురం- తస్మాత్పీయూషాత్కవేర్వచో మధురం- అత్రపూర్వపూర్వాపేక్షయాఉత్తరోత్తరస్యఉత్కర్షవర్ణనాత్సారాలంకారః॥౧౦౫॥ యథాసంఖ్యంలక్షయతి॥ యథాసంఖ్యమితి॥ యత్రక్రమికాణాంసమానసంఖ్యాకానాం- క్రమేణప్రథమంప్రథమేనద్వితీయంద్వితీయేనేత్యాదిక్రమేణసమన్వయోవర్ణ్యతేతత్రయథాసంఖ్యా- లంకారః - ఉదాహరతి॥ శత్రుమితి॥ హేరాజన్ త్వంశత్రుంజయమిత్రంరంజయ ఆనందయ- విపత్తింభంజయనివారయ - అత్రక్రమికాణాంయథాక్రమేణవర్ణనాద్యథాసంఖ్యం- ౧౦౬॥ అథపర్యాయఃసద్వివిధః- ఏకస్యానేకాశ్రయరూపః- అనేకస్యైకాశ్రయణరూపశ్చేతి- తత్రాద్యంలక్షయతి॥ పర్యాయఇతి॥ ఏకస్యైవవస్తునఃపర్యాయేణానేకసంశ్రయఃఅనేకాశ్రయణంయదితర్హిపర్యాయాలంకారః ఉదాహరతి॥ పద్మమితి॥ కామినీవదనప్రభాసుందరీముఖకాంతిః - పద్మంముక్త్వాచంద్రంగతాప్రాప్తా- అత్రైకస్యైవకామినీవదనప్రభాయాఃక్రమేణపద్మచంద్రరూపానేకాశ్రయవర్ణనాత్పర్యాయః - యద్యపిప్రభాయాః పద్మాశ్రయణంకంఠతోనోక్తం- తథాపిపద్మంముక్త్వాగతేత్యుక్త్యాప్రాక్పద్మాశ్రయణంలభ్యతేవియోగస్యప్రాప్తిపూర్వకత్వాత్- అతోహిపద్మేస్థిత్వారాత్రౌచంద్రంగతేత్యర్థః॥ ౧౦౭॥ ద్వితీయ-

ద్రం కామినీవదనప్రభా ॥౧౦౭॥ ఏకస్మిన్యద్యనేకం వా పర్యాయస్సోపి సమ్మతః। అధునా పులినం తత్ర యత్ర స్రోతః పురాజని ॥ ౧౦౮ ॥ పరివృత్తిర్వినిమయో న్యూనాభ్యధికయోర్మిథః । జగ్రాహైకం శరం ముక్త్వా కటాక్షాంత్స రిపుశ్రియామ్ ॥ ౧౦౯ ॥ పరిసంఖ్యా నిషిధ్యైకమేకస్మిన్వస్తుయంత్రణమ్ స్నేహక్షయః ప్రదీపేషు న స్వాంతేషు నతభ్రువామ్ ॥ ౧౧౦ ॥ విరోధే తుల్యబలయో

లక్షయతి ॥ ఏకస్మిన్నితి ॥ ఏకస్మిన్నాధారే క్రమేణ వా క్రమేణైవ అనేకమాధేయం భవతి యది సోపి పర్యాయస్సమ్మతః- యత్ర ఏకస్మిన్నాధారే క్రమేణానేకాధేయాని వర్ణ్యంతే- తత్ర పర్యాయభేద ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ అధునేతి ॥ యత్ర నద్యాం స్రోతః ప్రవాహః పురాజని తత్ర నద్యాం- అధునా పులినం దృష్టం అత్ర ఏకస్యామేవ నద్యాం క్రమేణ స్రోతః పులినరూపాధేయవర్ణనాత్పర్యాయభేదః ॥ ౧౦౮ ॥ పరివృత్తిం లక్షయతి ॥ పరివృత్తిరితి ॥ న్యూనాభ్యధికయోః అల్పాధికయోస్తు- మిథోఽన్యోన్యం వినిమయః పరివృత్తిః- యత్ర స్వల్పవ్యయేన అధికస్వీకరణం అధికవ్యయేన స్వల్పస్వీకరణం- కించ సమేన సమస్వీకరణం వా వర్ణ్యతే తత్ర పరివృత్తినామాలంకార ఇతి నిష్కర్షః. తత్రాద్యముదాహరతి ॥ జగ్రాహేతి ॥ స రాజా ఏకమేవ శరం బాణం ముక్త్వా రిపుశ్రియాం కటాక్షాన్ జగ్రాహ- ఏకబాణమోచనపూర్వకం శత్రులక్ష్మీకటాక్షాన్ స్వీకృతవానిత్యర్థః రాజ్ఞో స్వపరాక్రమశాలిత్వాదేకబాణేనైవ రణే శత్రూన్ హత్వా తద్రాజ్యలక్ష్మీం ప్రాపేతి శ్లోకతాత్పర్యమ్ - అత్రైకబాణరూపస్వల్పవస్తువ్యయేన లక్ష్మీకటాక్షరూపాధికవస్తుస్వీకరణవర్ణనాత్ప్రథమపరివృత్తిః- ఏవం ద్వితీయతృతీయౌ జ్ఞేయౌ ॥ ౧౦౯ ॥ అథ పరిసంఖ్యాం లక్షయతి ॥ పరిసంఖ్యేతి ॥ ఏకం వస్తు నిషిధ్య ఏకత్ర ప్రతిషిధ్య ఏకస్మిన్నన్యస్మిన్నియంత్రణం నియమనం యత్సా పరిసంఖ్యేత్యర్థః- యత్రైకమేవ వస్తు ఏకత్ర నిషిధ్య అన్యత్ర నియమ్యతే తత్ర పరిసంఖ్యాలంకార ఇతి నిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి ॥ స్నేహేతి ॥ ప్రదీపేషు దీపపాత్రేషు స్నేహక్షయః తైలనాశః అభిలాషనాశశ్చ నాభూత్- నతభ్రువామంగనానాం స్వాంతేషు హృదయేషు స్నేహక్షయః ప్రేమనాశః అభూత్ అభివృద్ధిరేవాభూదిత్యర్థః- అత్ర శ్లేషమూలాభేదాధ్యవసాయేనైకస్యైవ స్నేహస్య దీపేషు నిషేధాత్తస్యైవ స్త్రీచిత్తేషు నియమనాచ్చ భవతి పరిసంఖ్యా ॥ ౧౧౦ ॥ అథ వికల్పం లక్షయతి ॥ విరోధ ఇతి ॥ తుల్యబలయోస్సమప్రమాణకయోర్విరోధే సతి యుగపత్కర్తుమశక్యత్వే సతి- వికల్పాలంకృతిర్మతా- యత్ర తుల్యప్రమాణకయోః పదార్థయోర్యుగపత్ప్రాప్తౌ సత్యాం తయోర్విరోధేన యుగపత్కర్తుమశక్యత్వాత్తయోరన్యతర ఏవార్థః కర్తవ్యతయా నిశ్చీయతే- తత్ర వికల్పాలంకార ఇతి నిష్కర్షః ఉదాహరతి ॥ సద్య ఇతి ॥ మహీభుజో రాజానస్సద్యస్తత్క్షణే శిరాంసి మస్తకాని చాపాని ధనూంషి వా నమయంతు- సంధిరభిమతశ్చేన్నమ్రశిరస్కా భూత్వా తూష్ణీం తిష్ఠంతు - యుద్ధమభిమతం చేదౌద్ధత్యేన చాపారోపం యుద్ధసన్నద్ధా భవంత్వితి సముచ్చయో వాక్యార్థః అత్ర సంధివశాన్మానపరిత్యాగపూర్వకం శిరోనమనస్య విగ్రహవశాత్సాహంకారం ధనుష్కా

ర్థికల్పాలంకృతిర్మతా। సద్యశ్శిరాంసి చాపాన్వానమయంతు మహీభుజః॥
౧౧౧॥ బహూనాం యుగపద్భావభాజాం గుంభస్సముచ్చయః। నశ్యంతి ప
శ్చాత్పశ్యంతి భ్రమంతి చ తవాహితాః॥ ౧౧౨॥ అహంప్రథమికాభాజామే
కకార్యాన్వయోఽపి సః। కులం రూపం వయో విద్యా ధనం చ మదయంత్యముమ్॥
౧౧౩॥ క్రమికైకగతానాం తు గుంభః కారకదీపకమ్। గచ్ఛత్యాగచ్ఛతి పునః

మార్థ్యారోపణస్య చ ప్రాప్తౌ సత్యాం తయోర్విరోధేన యుగపత్కర్తుమశక్యత్వాదన
యోరన్యతర ఏవ కర్తవ్య ఇతి యత్ర నిర్ణీయతే ఇతి భవతి వికల్పః॥ ౧౧౧॥ అథ సముచ్చయః-
స ద్వివిధః- అవిరుద్ధానేకసందర్భరూపః- అహంపూర్వికావతామేకాన్వయరూపశ్చేతి- త
త్రాద్యం లక్షయతి- బహూనామితి॥ యుగపద్భావభాజాం యౌగపద్యార్హాణామవిరుద్ధా
నామితి యావత్ తాదృశాం బహూనామనేకపదార్థానాం గుంభస్సందర్భస్సముచ్చయ
స్స్యాత్- యత్ర విరుద్ధాభావేన యుగపత్సంహర్తుమశక్యానాం బహుపదార్థానామేక
దా ప్రాప్తిర్వర్ణ్యతే తత్ర సముచ్చయాలంకార ఇతి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి॥ నశ్యంతీతి॥
హే రాజన్ తవ ద్విషః నశ్యంతి- పలాయనం భజంతి- తథా పశ్యంతి పలాయన సమయే భూ
యః పరావర్త్య- పశ్యంతీత్యర్థః- తథా భ్రమంతి కాందిశీకాస్సంతః సర్వత్ర భ్రమణం కు
ర్వంతీత్యర్థః- భ్రశ్యంతీతి పాఠే భ్రష్టా భవంతీత్యర్థః- అత్ర శత్రుషు నాశపశ్చాదవ
లోకన భ్రమణక్రియాణాం విరోధాభావేన యుగపద్గుంభవర్ణనాద్భవతి సముచ్చయః॥
౧౧౨॥ ద్వితీయం లక్షయతి॥ అహంప్రథమికేతి॥ అహంప్రథమికాభాజామహంపూర్వికా
భాజాం- అహమేవ కార్యం కర్తుం శక్నోమీత్యేవం ప్రకారేణ అహంకారయుక్తానామి
త్యర్థః- కారణానామితి శేషః- ఏకకార్యాన్వయోఽపి ఏకస్మిన్కార్యసాధనత్వేన అన్వ
యోఽపి స సముచ్చయాలంకారః- యత్రైకస్మిన్ కారణే కార్యసిద్ధిహేతుత్వేన ప్రక్రాంతే
సతి అన్యేఽపి హేతవో యద్యహమహమికయా ఖలేకపోతన్యాయేన కార్యం సాధయంతీతి వ
ర్ణ్యంతే తత్ర సముచ్చయస్స్యాదితి నిష్కర్షః॥ ఉదాహరతి॥ కులమితి॥ కులం సద్వంశః
రూపం సౌందర్యం- వయస్తారుణ్యం- విద్యా వేదశాస్త్రాదిసంపత్తిః- ధనం ప్రభూతరత్న
కనకాదికం చ- అముం పురుషం మదయంతి దృప్తం కుర్వంతి- అత్ర మదరూపకార్యస్యాభి
జాత్యాదిష్వేకమేవ సంపూర్ణం కారణం- తాదృశానామపి కారణానామహమహమి
కయా మదరూపకార్యసాధనత్వవర్ణనాద్భవతి సముచ్చయభేదః॥ ౧౧౩॥ అథ కారకదీ
పకం లక్షయతి॥ క్రమికేతి॥ క్రమికాః క్రమప్రాప్తాః ఏకగతాః ఏకకార్యాన్వితాశ్చ యాః
క్రియాస్తాసాం గుంభః- గ్రథనం కారకదీపకమ్- యత్రైకకారకమనేకక్రియాః క్రమే
ణాన్వయంతి- తత్ర కారకదీపకమ్- యత్ర యౌగపద్యేన బహూనామేకత్రాన్వయః తత్ర స
ముచ్చయ ఇతి భేదో ద్రష్టవ్యః- తత్సూచనాయైవైతల్లక్షణే తుశబ్దః- ఉదాహరతి॥ గచ్ఛతీతి॥
పాంథః ప్రియాం త్యక్త్వా గంతుమసహమానః కశ్చిత్పథికః- గచ్ఛతి యథా కథంచిద్వ్రజతి-
పునరాగచ్ఛతి తద్విరహమసహమానః భూయ ఏవాగచ్ఛతి- తతః పశ్యతి ప్రియాముఖమనిమే

పాంథః పశ్యతి పృచ్ఛతి॥౧౧౪॥ సమాధిః కార్యసౌకర్యం కారణాంతరసన్నిధేః। ఉత్కంఠితా చ కులటా జగామాస్తం చ భానుమాన్॥౧౧౫॥ ప్రత్యనీకం బలవతః శత్రోః పక్షే పరాక్రమః । జైత్రనేత్రానుగౌ కర్ణావుత్పలాభ్యామధఃకృతౌ॥౧౧౬॥ కైముత్యేనార్థసంసిద్ధిః కావ్యార్థాపత్తిరిష్యతే। స జితస్త్వన్ముఖేనేందుః కా వార్తా సరసీరుహామ్॥౧౧౭॥ సమర్థనీయస్యార్థస్య కావ్యలింగం స

షదృష్ట్వా పశ్యతి- తత పృచ్ఛతి- మద్గమనం మనసి రోచతే కిమితి ప్రశ్నం కరోతి- అత్ర గమనాదిక్రియాణాం క్రమేణైకకర్తృకారకాన్వయాత్కారకదీపకాలంకారః - ఏకస్యానేకాన్వయసాధర్మ్యేణ దీపకచ్ఛాయానుకారిత్వాత్తదన్వయస్య కారక ప్రతియోగిత్వాచ్చ కారకదీపకవ్యపదేశః॥౧౧౪॥ అథ సమాధిం లక్షయతి॥ సమాధిరితి ॥ కారణాంతరస్యారంభకకారణాపేక్షయా అన్యకారణస్య సన్నిధేస్సన్నిధానాత్కార్యస్యారబ్ధకార్యస్య సౌకర్యం సులభత్వం సమాధిరుచ్యతే- యేనకేనచిత్కారణేన ఏకకార్యాన్వయః - సహేతుస్తు కేనైవ ప్రకృతకార్యారంభే సతి కాకతాళీయాగతేన కారణాంతరేణ కార్యసౌకర్యమాత్రమితి భేదః॥ ఉదాహరతి ॥ ఉత్కంఠితేతి॥ కులటా జారస్త్రీ ఉత్కంఠితా స్వతో గంతుముత్సుకాభూత్ అతోఽస్మిన్నేవ సమయే భానుమాంస్తు సూర్యోఽప్యస్తం జగామాస్తంగతోఽభూత్ అత్ర ప్రియాభిసరణే కులటోత్కంఠైవ పర్యాప్తం కారణమత్రాంతరే సూర్యేఽస్తంగతే ఇతి అంధకారోదయాదభిసరణసౌకర్యం జాతమితి సమాధిరలంకారః॥ ౧౧౫॥ అథ ప్రత్యనీకం లక్షయతి॥ ప్రత్యనీకమితి॥ బలవతః ప్రబలస్య శత్రోస్సంబంధిని పక్షే మిత్రాదిసహాయే పరాక్రమః ప్రత్యనీకమిత్యుచ్యతే- యత్ర కశ్చిత్స్వశత్రౌ పరాక్రమితుమశక్తస్సన్ తదనువర్తినం జనం తిరస్కరోతీతి వర్ణ్యతే తత్ర ప్రత్యనీకాలంకార ఇతి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి జైత్రేతి-ఉత్పలాభ్యామిందీవరాభ్యాం-జైత్రనేత్రానుగౌ స్వజేతృనయనానువర్తినౌ కర్ణౌ అధఃకృతౌ అధఃప్రదేశే కృతౌ తిరస్కృతౌ చ- అత్ర శ్లేషమూలాధ్యవసాయేన ఉత్పలాభ్యాం సాక్షాత్స్వజేతృనేత్రాభిభవే సామర్థ్యాభావాత్కర్ణాంతవిశ్రాంతనేత్రానుసరణశీలే శ్రోత్రే అధఃకృతే ఇతి వర్ణనాద్భవతి ప్రత్యనీకం ॥ ౧౧౬ ॥ అథ కావ్యార్థాపత్తిం లక్షయతి ॥ కైముత్యేనేతి ॥ కైముత్యేన కైముతికన్యాయేన అర్థసంసిద్ధిర్వస్త్వంతరసంసిద్ధిః కావ్యార్థాపత్తిరిష్యతే ॥ యత్ర దుస్సాధార్థవర్ణనే అన్యస్య సుకరవస్తునస్సిద్ధిః దండాపూపికాన్యాయేన వర్ణ్యతే చేత్తత్ర కావ్యార్థాపత్తినామాలంకార ఇత్యర్థః- ఉదాహరతి ॥ స ఇతి॥ హే సఖి సః ప్రసిద్ధః జేతుమశక్య ఇతి భావః - ఇందుస్త్వన్ముఖేన జితః అభిభూతః- సరసీరుహాం పద్మానాం కా వార్తా కా కథా- త్వన్ముఖేన పద్మాని జితానీతి కిము వక్తవ్యమిత్యర్థః- అత్ర దుర్జయేందుజయే వర్ణితే సతి సుజయసరసీరుహాం జయస్య కైముత్యాన్వయేనైవ లబ్ధత్వాత్కావ్యార్థాపత్తిః కావ్యపదం పీనో దేవదత్తః రాత్రౌ భుంక్తే ఇత్యాద్యర్థాపత్తినివారణాయాత్ర ప్రవృత్తం ॥ ౧౧౭ ॥ అథ కావ్యలింగం లక్షయతి ॥ సమర్థనీయస్యేతి - అవిదుష్కరత్వాత్సమర్థనసాపేక్షః సమర్థనీ

మర్థనమ్ ।జితోఽసి మందకందర్ప మచ్చిత్తేఽస్తి త్రిలోచనః॥ ౧౧౮ ॥ఉక్తిరర్థాం
తరన్యాసస్స్యాత్సామాన్యవిశేషయోః। హనూమానబ్ధిమతరద్దుస్తరం కిం మ
హాత్మనామ్॥౧౧౯॥గుణవద్వస్తుసంసర్గాద్యాతి స్వల్పోఽపి గౌరవమ్ । పుష్ప
మాలానుషంగేణ సూత్రం శిరసి ధార్యతే॥౧౨౦॥యస్మిన్విశేష సామాన్యవిశే
షాస్స వికస్వరః। స న జిగ్యే మహాంతో హి దుర్ధర్షాస్సాగరా ఇవ॥ ౧౨౧॥ ప్రౌ

యః తస్యార్థస్య సమర్థనం సమర్థకహేతుప్రదర్శకం కావ్యలింగం దుష్కరార్థ
ముపపాద్య తస్యాసంభావ్యత్వేన సమర్థనాపేక్ష యా వాక్యార్థం పదార్థం వా హే
తుం ప్రదర్శ్య సోఽర్థస్సమర్థ్యతే చేత్ తత్కావ్యలింగమిత్యర్థః- తథా చ వాక్యార్థ
హేతుకం పదార్థహేతుకం చేతి కావ్యలింగాలంకారస్య ద్వైవిధ్యమవగంతవ్యం తత్రా
ద్యముదాహరతి జితోఽసీతి ॥ హే మందజడ కందర్ప మన్మథ జితోఽసి మయా పరాజితోఽసీత్య
ర్థః- కుతః- మచ్చిత్తే త్రిలోచనశ్శివోఽస్తి- త్వదీయదేహదాహకలోచనశాలిహరసన్నిధానా
న్మమ భవజ్జయః క్రియానితి భావః - అత్ర దుష్కరమదనవిజయస్వరూపార్థస్య మచ్చిత్తేఽస్తి
త్రిలోచన ఇతి వాక్యార్థేన సమర్థనాద్భవతి కావ్యలింగభేదః- ఏవం పదార్థహేతుక
మూహ్యం॥౧౧౮॥ అథార్థాంతరన్యాసం లక్షయతి॥ ఉక్తిరితి॥ సామాన్యవిశేషయోరు
క్తిరర్థాంతరన్యాసస్స్యాత్ - యత్ర విశేషే ప్రస్తుతే సతి తేన సహ అప్రస్తుతసామాన్యస్య అ
ర్థాంతరస్య న్యాసః న్యసనం- తథా సామాన్యే ప్రస్తుతె సతి తేన సహాప్రస్తుతవిశేషస్య న్యసనం
చ యత్ర భవతి సర్వత్ర సమర్థనార్థమితి జ్ఞేయం తత్ర ద్వివిధోఽర్థాంతరన్యాస ఇత్యర్థః-
తత్రాద్యముదాహరతి॥ హనూమానితి ॥ హనూమాన్ అబ్ధిం సముద్రం అతరత్ వ్యలంఘ
యత్ -ఏవం ప్రస్తుతం విశేషం విన్యస్య తేన సహ అప్రస్తుతం సామాన్యం న్యస్యతి॥ మహాత్మనాం
మహానుభావానాం దుస్తరం దుఃఖేనాపి తరితుమశక్యం కిం న కిమపీత్యర్థః - అతో హనూ
మతోఽపి లోకాతిక్రాంత ప్రభావత్వాత్సముద్రతరణం తస్య క్రియదితి సామాన్యేన సమర్థ్య
త ఇతి భవతి ప్రథమోఽర్థాంతరన్యాసః॥ ౧౧౯॥ ద్వితీయం శ్లోకేనోదాహరతి॥ గుణేతి॥ స్వ
ల్పోఽపి నికృష్టోఽపి గుణవద్వస్తుసంసర్గాత్ గుణవదర్థసంపర్కాద్గౌరవం గురుత్వం యా
తి ప్రాప్నోతి- తథా హి పుష్పమాలానుషంగేణ సురభిమాల్యసంపర్కేణ సూత్రం తంతుః ని
ర్గుణోఽపీతి భావః- శిరసా ధార్యతే శిరసా వహనేన బహూక్రియత ఇత్యర్థః- అత్ర గుణవది
త్యాదినా పూర్వార్ధేన ప్రస్తుతం సామాన్యం నిర్దిశ్య తత్సమర్థకత్వేన తేన సహ పుష్ప
మాలానుషంగేణేత్యత్ర అప్రస్తుతవిశేషస్య న్యసనమితి ద్వితీయోఽర్థాంతరన్యాసః॥౧౨౦
అథ వికస్వరం లక్షయతి॥ యస్మిన్నితి ॥ యస్మిన్ యత్ర విశేష సామాన్యవిశేషాస్సమర్థ్యస
మర్థకభావేన యత్ర వర్ణ్యంతే తత్ర ద్వివిధో వికస్వరాఖ్యోఽలంకారః- తత్రోపమారీత్యా
వికస్వరముదాహరతి ॥ స ఇతి॥ స ప్రసిద్ధో రాజా న జిగ్యే కేనాపి జితో నాభూత్ - కుతః హి య
స్మాన్మహాంతః అత్యుత్కృష్టాః దుర్ధర్షాః దుర్జయా ఇత్యర్థః కుత ఇత్యాశంక్య ఉప
మాదర్శనముఖేన మహద్దుర్ధర్షత్వం సామాన్యం నిర్దిశ్య తస్యాపి సాగరోపమ్యేన వి

ఢోక్తిస్స్యాత్క్రియోత్కర్షాహేతౌ హేతుత్వకల్పనమ్। కచాః కళిందజాతీరతమాలస్తోమమేచకాః॥౧౨౨॥ సంభావనం యదీత్థం స్యాదిత్యూహోఽన్యస్యసిద్ధయే। యది శేషో భవేద్వక్తా కథితాస్స్యుర్గుణాస్తవ॥౧౨౩॥ కించిన్మిథ్యాత్వసిద్ధ్యర్థం మిథ్యార్థాంతరకల్పనమ్। మిథ్యాధ్యవసితిర్వేశ్యాం వశయేత్ఖస్రజం వహన్॥౧౨౪॥ ప్రస్తుతే వర్ణ్యవాక్యార్థప్రతిబింబస్య వర్ణనమ్ లలితం

శేషసమర్థనాద్వికస్వరభేదః- ఏవం ద్వితీయమప్యూహ్యం॥ ౧౨౧॥ అథ ప్రౌఢోక్తిం లక్షయతి॥ ప్రౌఢోక్తిరితి॥ ఉత్కర్షాహేతౌ కార్యాతిశయాహేతౌ తద్ధేతుత్వప్రకల్పనం కార్యాతిశయకారణత్వవర్ణనం- యత్ర కార్యాతిశయాహేతునా తదుత్పాదనం వర్ణ్యతే తత్ర ప్రౌఢోక్తిరితి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి- కచా ఇతి॥ కచాః కాంతాచికురాః- కళిందజాతీరే యమునారోధసి యే తమాలస్తోమాః తాపింఛవృక్షసంఘాతస్తద్వన్మేచకాః శ్యామలా భవంతీత్యర్థః- అత్ర కేవలతమాలానాం నైల్యసత్త్వేపి అతిశయితనైల్యసిద్ధ్యర్థం కళిందజాతీరస్థత్వవిశేషణముపాత్తం- అన్యథా తద్విశేషణమనర్థకం స్యాత్ నైల్యాతిశయే తు తత్తీరస్థత్వం న హేతుః - తథాపి తద్ధేతుత్వకల్పనాత్ప్రౌఢోక్తిః॥ ౧౨౨॥ సంభావనం లక్షయతి ॥ సంభావనమితి॥ అన్యస్య వివక్షితార్థస్య సిద్ధయే నిష్పత్తయే- ఇత్థం స్యాచ్చేదేవం స్యాదిత్యూహస్తర్క ఇతి యత్తత్సంభావనమిత్యర్థః - ఉదాహరతి యదీతి ॥ హే రాజన్ శేషోఽనంతో వక్తా యది భవదీయగుణవర్ణనాపరస్స్యాచ్చేత్తర్హి - తవ గుణాశ్శౌర్యౌదార్యాదిగుణాః కథితాస్స్యుః సంకీర్తితాస్స్యుః- అతోఽహమేకముఖత్వాత్తాన్ సాకల్యేన స్తోతుం కథం శక్ష్యామీతి భావః అత్ర రాజగుణానామపరిమితత్వసిద్ధయే శేషో వక్తా చేద్గుణాః కథితా భవేయురిత్యూహవర్ణనాత్సంభావనం ॥ ౧౨౩ ॥ మిథ్యాధ్యవసితిం లక్షయతి॥ కించిదితి॥ కించిన్మిథ్యాత్వసిద్ధ్యర్థం కించిత్ప్రకృతస్య మిథ్యాభూతత్వసూచనాయ మిథ్యార్థాంతరకల్పనం మిథ్యాభూతాప్రకృతార్థకల్పనమితి యత్సా మిథ్యాధ్యవసితిరిత్యర్థః॥ ఉదాహరతి॥ వేశ్యామితి॥ యో హి వేశ్యాం వశీకర్తుమిచ్ఛతి - సపురుషః ఖస్రజం గగనపుష్పమాలాం వహన్సన్- వేశ్యాం వశయేత్- వశీకుర్యాత్ - గగనకుసుమమాలికాధారణం సంభావితం చేద్వేశ్యావశీకరణం సంభావితమిత్యర్థః- గగనకుసుమమాలికాధారణం యథాత్యంతానుపపన్నం తథా వేశ్యావశీకరమపీతి మిథ్యార్థాంతరేణ తద్వశీకరణమిథ్యాత్వసిద్ధిర్భవతీతి మిథ్యాధ్యవసితిః ॥ ౧౨౪॥ అథ లలితం లక్షయతి॥ ప్రస్తుత ఇతి॥ ప్రస్తుతే ధర్మిణి యో వర్ణ్యో వాక్యార్థః తత్ప్రతిబింబస్య తత్సదృశావర్ణ్యవాక్యార్థస్య వర్ణనం లలితం- ప్రకృతే నాయికాదిధర్మిణి తదీయప్రస్తుతవృత్తాంతమవర్ణయిత్వా తత్సదృశాప్రస్తుతం వర్ణ్యతే చేత్తర్హి లలితాఖ్యోఽలంకార ఇతి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి॥ నిర్గత ఇతి ఏషా నాయికా- నీరే ఉదకే నిర్గతే సతి అతిక్రాంతే సతి సేతుం జలబంధనం- చికీర్షతి కర్తుమిచ్ఛతి- స్వతస్సమాగతం కంచిద్దక్షిణనాయకం కోపాదుపేక్ష్య తస్మిన్ గత్వా న్యాసక్తే సతి పునస్తదానయనార్థం యత్నం కరోతీతి వర్ణనీయ ఽవా

నిర్గతే నీరే సేతుమేషా చికీర్షతి ॥ ౧౨౪ ॥ ఉత్కంఠితార్థసంసిద్ధిర్వినా యత్నం ప్రహర్షణమ్। తామేవ ధ్యాయతే తస్మై విసృష్టా సైవ దూతికా ॥ ౧౨౫ ॥ వాంఛితాదధికార్థస్య సంసిద్ధిశ్చ ప్రహర్షణమ్ దీపముద్యోజయేద్యావత్తావదభ్యుదితో రవిః ॥ ౧౨౬ ॥ యత్నాదుపాయసిద్ధ్యర్థాత్సాక్షాల్లాభః ఫలస్య చ। నిధ్యంజనౌషధీమూలం ఖనతా సాధితో నిధిః ॥ ౧౨౭ ॥ ఇష్యమాణవిరుద్ధార్థసం

క్యార్థమవర్ణయిత్వా తస్యాం తత్సదృశగతజడసేతుబంధనవృత్తాంతస్య వర్ణనమితి భవతి లలితాలంకారః ॥ ౧౨౪ ॥ అథ ప్రహర్షణం- తత్త్రివిధం- యత్నం వినా ఈప్సితార్థసిద్ధిరూపం- వాంఛితార్థాధికార్థసిద్ధిరూపం- ఉపాయార్థయత్నాత్ఫలసిద్ధిరూపం చేతి- తత్రాద్యం లక్షయతి ॥ ఉత్కంఠితేతి ॥ సర్వేంద్రియసుఖాస్వాదో యత్ర భవతి తద్విషయకభావవిశేష ఉత్కంఠేత్యుచ్యతే- తద్విషయో యోర్థః తత్సంసిద్ధిర్యత్నం వినా స్యాద్యది తర్హి ప్రహర్షణం స్యాదిత్యర్థః ఉదాహరతి ॥ తామితి ॥ యా యస్య పరమప్రేమాస్పదీభూతా- తామేవ ధ్యాయతే తత్ప్రాప్తిః కదా వా స్యాదితి చింతయతే- తస్మై నాయకాయ సైవ చింతితైవ దూతికా సతీ- విసృష్టా ప్రేషితా- నాయికా స్వకాంతానయనాయ తదభిలషితామేవ దూతం నియుజ్య దైవాత్తస్మై ప్రేషితవతీత్యర్థః యస్యాం నాయకస్యాత్యంతానురాగః- సైవ దైవాన్నాయికయా దూతికా సతీ తస్మై ప్రేషితేతి యత్నం వినా ఈప్సితార్థసిద్ధివర్ణనాత్ప్రహర్షణం ॥ ౧౨౫ ॥ ద్వితీయం లక్షయతి ॥ వాంఛితాదితి ॥ వాంఛితాత్ స్వాభిమతాత్- అధికార్థస్య సంసిద్ధిశ్చ ప్రహర్షణం- కేనచిత్కంచిదర్థమపేక్ష్య యత్నే కృతే సతి తస్య తస్మాదప్యధికార్థో లబ్ధశ్చేత్తదపి ప్రహర్షణమిత్యర్థః- ఉదాహరతి ॥ దీపమితి ॥ యావద్దీపముద్యోజయేద్వస్తుప్రకాశాయ దీపముజ్జ్వలయేత్తావత్తదైవ రవిస్సూర్యః అభ్యుదితః అత్ర పదార్థప్రకాశార్థం దీపోద్యోతనప్రయత్నే సతి దైవాత్తదైవ దీపాదప్యధికప్రకాశస్య సూర్యస్యోదయాత్ప్రార్థితార్థాదధికార్థసిద్ధిరూపమిదం ప్రహర్షణం ॥ ౧౨౬ ॥ తృతీయం లక్షయతి ॥ యత్నాదితి ॥ ఉపాయసిద్ధ్యర్థాదుపాయప్రాప్తిహేతుభూతాద్యత్నాత్సాక్షాత్ఫలస్య కార్యస్యైవ లాభః ప్రహర్షణమిత్యర్థః- ఫలం ప్రాప్తుం తదుపాయసంపాదనాయ యత్నే కృతే సతి తత్రైవ యది లాభస్స్యాత్తదా ప్రహర్షణమితి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి- నిధ్యంజనేతి ॥ నిధ్యంజనస్య నిక్షేపప్రదర్శనాంజనస్య యదోషధీమూలం- తత్ఖనతా ఖనకేన అంజనప్రకృతిభూతమోషధీమూలముద్ధరతేత్యర్థః- నిధిర్నిక్షేప ఏవ సాధితః- నిధ్యుపాయాంజనమూలముద్ధర్తుం యత్నే కృతే సతి దైవాత్తత్రైవ నిధిర్దృష్టో భూదిత్యుపాయార్థయత్నాత్ఫలమేవ సాక్షాత్ప్రాప్తమితి భవతి తృతీయం ప్రహర్షణం ॥ ౧౨౭ ॥ విషాదనం లక్షయతి ॥ ఇష్యమాణస్య ప్రార్థ్యమానస్య విరుద్ధో యోర్థస్తత్సంపాదనం విషాదనమిత్యుచ్యతే- యత్రేప్సితార్థసిద్ధ్యర్థం యత్నే కృతే సతి- దైవాత్తద్విరుద్ధానిష్టార్థప్రాప్తిర్భవతి- తత్ర విషాదనమితి నిష్కర్షః-

ప్రాప్తిస్తువిషాదనమ్ ।దీపముద్యోజయేద్యావన్నిర్వాణస్తావదేవసః॥౧౨౯
ఏకస్యగుణదోషాభ్యాముల్లాసోఽన్యస్యతౌయది। అపిమాంపావయేత్సాధ్వీ
స్నాత్వేతీచ్ఛతిజాహ్నవీ॥౧౩౦॥కాఠిన్యంకుచయోస్స్రష్టుం వాంఛంత్యఃపా
దపద్మయోః।నిందంతివిశ్వస్రష్టారంతద్ధాటీష్వరియోషితః॥౧౩౧।తదభాగ్యం
ధనస్యైవయన్నాశ్రయతిసజ్జనమ్।లాభోఽయమేవభూపాల సేవకానాంన
చేద్వధః॥౧౩౨॥తాభ్యాంతౌయదినస్యాతామవజ్ఞాలంకృతిర్మతా। స్వల్ప

ఉదాహరతి॥ దీపమితి॥ యావద్యదాదీపముద్యోజయేదుద్యోతనాయయత్నంకుర్యాత్తదై
వసదీపఃనిర్వాణఃనష్టోఽభవత్- అత్రేష్యమాణదీపద్యోతనయత్నేసతితద్విరుద్ధానిష్టనిర్వా
పణమాపతితమితిభవతివిషాదనం॥౧౨౯॥అథోల్లాసంలక్షయతి॥ఏకస్యగుణదోషాభ్యాం
హేతుభ్యామన్యస్యతౌయదిగుణదోషౌస్యాతాంచేత్తదోల్లాసః-అయమత్రనిష్కర్షః-
అన్యగుణేనతదన్యస్యగుణోత్పత్తివర్ణనే- అన్యదోషేణతదన్యస్యదోషోత్పత్తివర్ణనేఅ
న్యగుణేనతదన్యస్యదోషోత్పత్తివర్ణనే అన్యదోషేణతదన్యస్య గుణోత్పత్తివర్ణనేచచతు
ర్విధఉల్లాసస్స్యాదితి- తత్రాద్యముదాహరతి॥ అపీతి॥ ఇయంసాధ్వీపతివ్రతా- స్నాత్వా
మత్ప్రవాహేస్నానంకృత్వా- పావయేదితిస్నానేనమాంపవిత్రాంకుర్యాదితిజాహ్నవీ
గంగేచ్ఛతి- జగత్పావన్యాఃగంగాయాఅపిపతివ్రతామహిమగుణేన పావనకరత్వాత్తదీ
యస్నానాత్పావనత్వంగుణోవర్ణితఇతిభవతి ప్రథమోల్లాసః ॥౧౩౦॥ ద్వితీయంశ్లోకే
నోదాహరతి॥ కాఠిన్యమితి॥ తద్ధాటీషుఅరియోషితఃపాదచారేణ పలాయమానశ్శత్రు
స్త్రియః కుచయోస్స్రష్టుంయత్కాఠిన్యం తత్పాదపద్మయోస్స్వకీయ మృదుచరణయో
ర్వాంఛంత్యఃచరణయోరేవకాఠిన్యంస్యాచ్చేజ్జీవేమేతీచ్ఛంత్యస్సత్యః విశ్వస్రష్టారంజగ
ద్ధాతారంనిందంతి అయంవిధిఃకుచయోఃకాఠిన్యమసృష్ట్వాపాదయోరేవతత్స్రజేద్యది
తర్హ్యస్మిన్పాదసంచారసమయేబహూపకారీస్యాత్ - తథానసర్జితవానతస్తంధిగితినిం
దాంకుర్వంతీత్యర్థః- అత్రధాటీషువనభూమౌపలాయమానానామరిస్త్రీణాంధావన
విరోధిచరణమార్దవదోషేణతయోః కాఠిన్యమసృష్ట్వావ్యర్థంకుచయోరేవ సృష్టవ
తోవిధేర్నిందాదోషోవర్ణితఇతిద్వితీయోల్లాసః॥౧౩౧॥తృతీయముదాహరతి-తదితి॥ధ
నంఽనిష్టమాశ్రయతి- సజ్జనంతునాశ్రయతీతియత్తద్ధనస్యైవఅభాగ్యంసజ్జనస్యతునకోఽపిదో
షఇతిభావః- అత్రసజ్జనగుణేనతదనాశ్రయణంధనస్యదోషత్వేనవర్ణితమితిభవత్యన్యగు
ణేనఅన్యదోషోత్పత్తిరూపఉల్లాసః- చతుర్థముదాహరతి॥ లాభఇతి॥ఇత్థంహితాచరణ
తత్పరాణాంసేవకానాంరాజ్ఞా- నకించిదపిదీయతేచేత్తత్కథమితికేనచిత్పృష్టేసతికస్య
చిదిదముత్తరం- హేసఖేభూపాలసేవకానాంరాజభృత్యానాం వధోనచేత్తత్కృతహిం
సానాభూద్యది- అయమహింసకరూపఏవలాభః ఇతరలాభోమాస్త్వితిభావః-అత్రరాజ
కార్యదోషేణసేవకానాంవధంవినాప్రాణైస్సహవినిర్గమనంగుణత్వేన వర్ణితమి
తిభవతిదోషేణగుణవర్ణనరూపఉల్లాసః ॥౧౩౨॥ అథావజ్ఞా- సాద్వివిధా- అన్యగుణే

మేవాంబు లభతే ప్రస్థః ప్రాప్యాపి సాగరమ్ । మీలంతి యది పద్మాని కాహానిః
మృతద్యుతేః ॥౧౩౩౫॥ దోషస్యాభ్యర్థనానుజ్ఞా తత్రైవ గుణదర్శనాత్ । విపద
స్సంతు నశ్శశ్వద్యాసు సంకీర్త్యతే హరిః ॥౧౩౪౫॥ లేశస్స్యాద్దోషగుణయో
ర్గుణదోషత్వకల్పనమ్ ॥*॥ అఖిలేషు విహంగేషు హంత స్వచ్ఛందచారిషు । శుక

నాన్యగుణాభావవర్ణనరూపా- అన్యదోషేణాన్యదోషాభావవర్ణనరూపా చేతి ద్వివిధామపి తాం లక్షయతి ॥ తాభ్యామితి- తాభ్యాం గుణదోషాభ్యాం తౌ గుణదోషౌ నస్యాతాం యది సా అవజ్ఞాలంకృతిః- మతేష్టా- అన్యగుణేన అన్యగుణాభావః అన్యదోషేణాన్యదోషాభావశ్చ వర్ణ్యతే యది తదా ద్వివిధావజ్ఞేత్యర్థః- ఆద్యాముదాహరతి ॥ స్వల్పమితి ॥ ప్రస్థో నామ వ్రీహ్యాదిపరిచ్ఛేదకో దారువిశేషః- స సాగరం ప్రాప్యాపి స్వల్పమేవ అంబు లభతే ప్రాప్నోతి- బహుజలపూర్ణార్ణవప్రవేశే సత్యపి ప్రస్థస్య స్వపరిమిత జలమాత్రలాభః- న తు బహుళజలలాభ ఇతి సముద్రవృధ్యా తత్ప్రవిష్టప్రస్థస్య వృధ్యలాభవర్ణనాదన్యగుణేనాన్య గుణాలాభవర్ణనరూపావజ్ఞా ॥ ద్వితీయాముదాహరతి ॥ మీలంతీతి ॥ పద్మాని మీలంతి యది సంకుచంతి చేత్ అమృతద్యుతేశ్చంద్రస్య కా హానిః సకలజనానందకరే సుధాకరే భ్యుదితే సతి సకలజనానామానందదర్శనాన్ముఖవికాసో భవత్యేవం సతి కమలానామేవ ముకులీభావశ్చేత్తావతా చంద్రస్య కా నిందేత్యర్థః అత్ర కమలముకులీభావదోషేణ చంద్రస్య తదప్రాప్తివర్ణనాదన్యదోషేణాన్యదోషాభావవర్ణనరూపా ద్వితీయా ॥ ౧౩౩౫ ॥ అథానుజ్ఞాం లక్షయతి ॥ దోషస్యేతి ॥ తత్రైవ దోషస్థల ఏవ గుణదర్శనాద్ధేతోః దోషస్యాభ్యర్థనా యాచ్ఞానుజ్ఞేత్యుచ్యతే- ఉదాహరతి ॥ విపద ఇతి ॥ నోస్మాకం విపద ఆపదశ్శశ్వత్సదా సంతు భవంతు- యాసు విపత్సు హరిస్సంకీర్త్యతే సంపన్నాస్తు ధనమదాంధత్వాత్కదాచిదపి హరిం న స్మరంతి- ఆపన్నాస్తు తత్రక్షకం హరిం సంస్మరంతీతి హరిసంకీర్తనరూపరక్షణగుణదర్శనాదనిష్టాపి విపత్ప్రార్థితేతి భవత్యనుజ్ఞా- ఇదం తు వీతరాగాణాం వచనమ్ ॥ ౧౩౪౫
లేశం లక్షయతి ॥ లేశ ఇతి ॥ దోషగుణయోః క్రమేణ గుణదోషత్వకల్పనం స్యాదనుకూలత్వాద్దోషస్యాపి గుణత్వం ప్రతికూలత్వాద్గుణస్యాపి దోషత్వం యత్ర కల్ప్యతే తత్ర ద్వివిధో లేశ ఇత్యర్థః- క్రమేణ ద్వావపి పూర్వోత్తరార్ధాభ్యాముదాహరతి అఖిలేష్వితి ॥ రాజబహుమానలాభేన చిరకాలం రాజధాన్యాం విదుషి పుత్రే నివసతి సతి తద్దర్శనోత్సుకస్య స్వగృహస్థస్య పితురప్రస్తుతప్రశంసారూపమిదం వచనం హే శుక అఖిలేషు సర్వేషు విహంగేషు పక్షిషు స్వగృహేషు సుఖం తిష్ఠత్సు సత్సు త్వదన్యసర్వమూకపక్షిషు స్వచ్ఛందచారిషు యథేచ్ఛం చరత్సు సత్సు తే తవ పంజరబంధః నిరోధనమితి యత్ తన్మధురాణాం శ్రావ్యాణాం గిరాం వాచాం ఫలం- హే పుత్ర త్వదన్యేష్వపండితజనేషు సర్వేషు స్వగృహేషు సుఖం తిష్ఠత్సు తవాయం రాజధాన్యాం చిరకాలవాసః త్వదీయపాండిత్యమూలక ఇతి త్వత్పాండిత్యమేవ ప్రతికూలమభూదితి వక్తవ్యే తత్ప్రత్యాయనాయ తత్సరూపశుకవృత్తాంతో వర్ణితః - అత్ర ప్రథమార్ధే సర్వవిహంగేషు దోషభూతమవాగ్మిత్వం స్వచ్ఛందచారహేతుత్వాద్గుణత్వే

పంజరబంధస్తైమధురాణాంగిరాంఫలమ్ ॥ ౧౩౬॥ సూచ్యార్థసూచనం ముద్రాప్రకృతార్థపరైఃపదైః। నితంబగుర్వీతరుణీదృగ్యుగ్మవిపులాచసా॥ ౧౩౭॥ క్రమికాప్రకృతార్థానాంన్యాసంరత్నావళింవిదుః। చతురాస్యఃపతిర్లక్ష్మ్యాస్సర్వజ్ఞస్త్వంమహీపతే॥ ౧౩౮ ॥ తద్గుణస్స్వగుణత్యాగాదన్యోత్కృష్టగుణగ్రహః। పద్మరాగాయతేనాసామౌక్తికంతేధరత్విషా॥ ౧౩౯॥

నవణీతం- ఉత్తరార్థేతుశుకవాగ్మిత్వంగుణభూతంబంధనహేతుత్వాద్దోషత్వేనవర్ణితమితిభవతిద్వివిధోలేశః॥ ౧౩౬॥ ముద్రాంలక్షయతి॥ సూచ్యార్థేతి॥ సూచ్యార్థస్యసూచనీయస్యవస్తునఃప్రకృతార్థపరైః ప్రకృతార్థప్రతిపాదనాయప్రయుక్తైఃపదైరేవసూచనంముద్రేత్యుచ్యతే - ప్రకృతార్థప్రతిపాదకైరేవపదైః ప్రకృతస్యసూచ్యస్యయత్రసూచనంవర్ణ్యతే- తత్రముద్రాఖ్యోలంకారః॥ ఉదాహరతి॥ నితంబగుర్వీతి- సాప్రకృతానాయికానితంబగుర్వీస్థూలనితంబేత్యర్థః-తథాతరుణీయువతిఃదృగ్యుగ్మే లోచనయుగళే విపులావిశాలాక్షీయుగళేత్యర్థః - అత్రనాయికాసంపత్తి ప్రతిపాదనపరేవచనేలోచనవైపుల్యప్రతిపాదనపరేణదృగ్యుగ్మవిపులేతిపదేనఏతద్వృత్తస్యయుగ్మవిపులా నామధేయమితిప్రకృతసూచ్యవృత్తనామ్నోపిసూచనాద్భవతిముద్రా॥ ౧౩౭॥ రత్నావళింలక్షయతి॥ క్రమికేతి॥ క్రమికాఃలోకప్రసిద్ధపౌర్వాపర్యయుక్తాఃయేఅప్రకృతార్థాః తేషాంన్యాసంక్రమేణైవనివేశనంరత్నావళింరత్నావళినామకమలంకారంవిదుః - అయమత్రనిష్కర్షః యత్రప్రకృతస్యప్రసిద్ధాప్రకృతబ్రహ్మాదితాదాత్మ్యప్రత్యాయనాయప్రకృతార్థప్రతిపాదనసమర్థైఃప్రసిద్ధక్రమమవిసృజ్యైవఅప్రకృతార్థోనిర్దిశ్యతే తత్రరత్నావళిరితి॥ ఉదాహరతి॥చతురాస్యఇతి ॥ హేమహీపతేత్వంచతురాస్యఃబ్రహ్మాచారువదనశ్చ-తథాలక్ష్మ్యాఃపతిఃవిష్ణుః రాజ్యలక్ష్మీశ్వరశ్చతథాసర్వజ్ఞఃశివః అశేషవిశేషజ్ఞశ్చ అత్రబ్రహ్మవిష్ణుమహేశ్వరా ఇతిప్రసిద్ధసహవాదానాంవాచకైఃపదైః ప్రసిద్ధపాఠక్రమేణైవప్రకృతస్యరాజ్ఞః ప్రతిపాదనాద్రత్నావళిః- అత్రరాజ్ఞః ప్రసిద్ధబ్రహ్మాదితాదాత్మ్యంచప్రతీయతే॥౧౩౮॥ తద్గుణంలక్షయతి॥ తద్గుణఇతిస్వగుణత్యాగాదన్యదీయగుణస్యగ్రహః స్వీకారఃతద్గుణఇత్యుచ్యతేఉదాహరతి- పద్మరాగాయతఇతి॥ హేసఖితేనాసామౌక్తికం నాసికాభూషణముక్తామణిః - అధరత్విషాఓష్ఠకాంత్యాపద్మరాగాయతే పద్మరాగమణిరివాచరతి - అత్రనాసామౌక్తికస్యస్వధావళ్యత్యాగేన అన్యాధరరక్తతాస్వీకారవర్ణనాద్భవతితద్గుణః॥ ౧౩౯॥ అథపూర్వరూపం - తచ్చద్వివిధంపునఃస్వగుణప్రాప్తిరూపంవికారేసతిపూర్వావస్థానురూపంచేతి॥ తత్రాద్యంలక్షయతి॥ పునరితి॥పునస్స్వగుణస్యసంప్రాప్తిఃస్వీకారః పూర్వరూపమిత్యుచ్యతేస్వగుణత్యాగేన అన్యగుణస్వీకారే సతికుతశ్చిద్ధేతోఃపునస్స్వకీయగుణమేవప్రాప్నుయాద్యదితదాపూర్వరూపంనామాలంకార ఇతినిష్కర్షః- ఉదాహరతిహరేతి- హేరామచంద్ర శేషోనంతః హరకంఠాంశుభిః శివగళ

పునస్స్వగుణసంప్రాప్తిః పూర్వరూపముదాహృతమ్। హరకంఠాంశులిప్తోపి శేషస్త్వద్యశసాసితః॥ ౧౪౦॥ పూర్వావస్థానువృత్తిశ్చ వికృతేసతి వస్తుని। దీపనిర్వాణితేస్యాపీత్కాంచీరత్నైర్మహాన్మహః॥ ౧౪౧॥ సంగతాన్యగుణానంగీకారమాహురతద్గుణమ్। చిరం రాగిణి మచ్చిత్తే నిహితాపి న రజ్యసి॥ ౧౪౨॥ ప్రాక్సిద్ధస్వగుణోత్కర్షోనుగుణః పరసన్నిధేః। నీలోత్పలాని దధతే కటాక్షైరతినీలతామ్॥ ౧౪౩॥ మీలితం యది సాదృశ్యాద్భేద ఏవ న దృశ్యతే। ర

శోభాభిః లిప్తః రంజితోపి శ్యామీకృతోపీత్యర్థః త్వద్యశసా సితః అభూదితి శేషః కీర్తిధావళ్యేన గరళనైల్యం విహాయ పునః స్వకీయమేవ ధావళ్యం ప్రాప్తవానిత్యర్థః అత్ర శేషస్య ధావళ్యత్యాగపూర్వకవిషనైల్యస్వీకారేసతి రాజకీర్త్యా పునః స్వధావళ్యవర్ణనాత్పూర్వరూపం॥ ౧౪౦॥ ద్వితీయం లక్షయతి॥ పూర్వేతి॥ వస్తుని వికృతే వికారయుక్తేసత్యపి- పూర్వావస్థాయాః ప్రాగవస్థాయాశ్చ అనువృత్తిరనుసృతిః నివృత్తిరిత్యర్థః - సాచ పూర్వరూపమిత్యుచ్యతే- ఉదాహరతి॥ దీపఇతి॥ దీపే నిర్వాపితేసత్యపి కయాచిన్ముగ్ధయేతి శేషః- కాంచీరత్నైః తదీయమేఖలాఖచితమణిభిః మహద్దీపాదప్యుత్కృష్టం మహః కాంతిరాసీత్- అవిరభూదిత్యర్థః-కయాచిన్ముగ్ధయా లజ్జావశాద్రతికాలే దీపేనష్టీకృతేసత్యపి కాంచీరత్నైరేవ పూర్వావస్థాపరప్రకాశకత్వలక్షణానివృత్తిరహితాభూదితి వర్ణనాత్ప్రభవతి పూర్వరూపభేదః॥ ౧౪౧॥ అతద్గుణం లక్షయతి॥ సంగతేతి॥ సంగతః స్వసంయుక్తః యోన్యపదార్థస్తస్య యో గుణస్తస్యానంగీకారః అస్వీకరణమతద్గుణాఖ్యమలంకారమాహుః స్వసంయుక్తాన్యనిష్ఠగుణస్య స్వస్మిన్సంక్రమణయోగ్యస్యాపి యత్రాసంక్రమణం వర్ణ్యతే తత్ర తద్గుణ ఇతి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి॥ చిరమితి॥ స్నిహ్యామపి నాయకముపేక్ష్యకుపితాం నాయికాముద్దిశ్య నాయకవచనమిదం- హే నాయికే రాగిణి త్వద్విషయకప్రేమయుక్తే అరుణే చ మచ్చిత్తే- చిరం చిరకాలం నిహితా స్థాపితా త్వం న రజ్యసి అనురక్తా లోహితా చ న భవసి- చిరమనుసరంతమపి మాం కిమితి నానుగృహ్ణాసీతి తాత్పర్యం - అత్ర రక్తేమనసి నిహితాయాం నాయికాయాం స్వస్వం యుక్రమసోనిష రాగా సంక్రమణోక్తిరతద్గుణః॥ ౧౪౨॥ అనుగుణం లక్షయతి॥ ప్రాగితి॥ ప్రాక్సిద్ధః గుణవత్సన్నిధానాత్పూర్వం సిద్ధః యో గుణః తస్య పరసంనిధేః గుణవదన్యసన్నిధానాద్యో గుణోత్కర్షో గుణాతిశయస్సోనుగుణ ఇత్యుచ్యతే॥ ఉదాహరతి॥ నీలోత్పలానీతి॥ నీలోత్పలాని నాయికాకర్ణాంతగతేందీవరాణి- కటాక్షైః నాయికాకటాక్షవీక్షణైః అతినీలతాం పూర్వాపేక్ష్యాధికనైల్యం దధతే బిభ్రతి- అత్ర స్వతోనీలానామప్యుత్పలానాం కటాక్షప్రసారణాతినైల్యవర్ణనాద్భవత్యనుగుణాలంకారః॥ ౧౪౩॥ మీలితం లక్షయతి॥ మీలితమితి॥ సాదృశ్యాద్గుణాదిస్వాన్యసదృశత్వాద్భేదః ఉభయవైలక్షణ్యం న లక్ష్యతే యది తదా మీలితమిత్యర్థః॥ ఉదాహరతి॥ రసఇతి॥ సహజారుణే స్వభావరక్తే చరణే నాయికాపదే - లాక్షాయా యావకస్య రసో నాలక్షి, చరణాపేక్షయా వ్యక్తం తరత్వేన నాలక్ష్యి ఇత్యర్థః-అత్ర చరణాలక్తకరసయోరారుణ్యగుణసా

సాహాలక్షిలాక్షాయాశ్చరణే సహజారుణే॥ ౧౪౪॥ మల్లికామాల్యహారిణ్య స్సర్వాంగీణార్ద్రచందనాః। క్షౌమవత్యోనలక్ష్యంతే జ్యోత్స్నాయామభిసారికాః॥౧౪౫॥ సామాన్యం యది సాదృశ్యాద్విశేషో నోపలక్ష్యతే। పద్మాకరప్రవిష్టానాం ముఖం నాలక్షి సుభ్రువామ్॥౧౪౬॥ భేదవైశేష్యయోః స్ఫూర్తావున్మీలితవిశేషకౌ। హిమాద్రిం త్వద్యశోమగ్నం సురాః శ్వైత్యేన జానతే॥ * ॥ లక్షితాన్యుదితే చంద్రే పద్మాని చ ముఖాని చ॥౧౪౭॥ కించిదాకూతమహితం స్యా

మ్యాచ్ఛేదానధ్యవసాయ ఇతి భవతి మీలితమ్॥ ౧౪౪॥ ద్వితీయోదాహరణం దర్శయతి॥ మల్లికేతి॥ అత్ర చంద్రికాభిసారికాణాం ధవళిమగుణసామ్యాద్భేదానధ్యవసాయ ఇతి లక్షణసంగతిః॥ ౧౪౫॥ సామాన్యం లక్షయతి॥ సామాన్యమితి॥ సాదృశ్యాత్సాధర్మ్యాత్ కాంత్యేతి శేషః- విశేషః ఉపమానోపమేయయోః పరస్పరవ్యావర్తకధర్మః- నోపలక్ష్యతే నావధార్యతే యది- తర్హి సామాన్యమిత్యుచ్యత ఇత్యర్థః॥ ఉదాహరతి॥ పద్మాకరప్రవిష్టానాం సరోమధ్యగతానాం సుభ్రువాం సుందరీణాం ముఖం జాతావేకవచనం ముఖానీత్యర్థః- నాలక్షి నావధారితం సరః ప్రవిష్టస్త్రీముఖానామత్యంతసాదృశ్యేన వ్యావర్తకధర్మానుపలంభాద్భవతి సామాన్యమ్ ॥ ౧౪౬॥ అథోన్మీలితవిశేషకావేకార్థేన లక్షయతి॥ భేదవైశేష్యయోర్భిన్నత్వవిశేషధర్మయోః స్ఫూర్తౌ ప్రకాశే సతి- క్రమేణోన్మీలితవిశేషకాఖ్యావలంకారౌ భవత ఇత్యర్థః- ద్వయోస్సాదృశ్యేన భేదేంతిరోహితే సతి దైవాత్కారణాంతరాద్యత్ర భేదోపలంభస్తత్రోన్మీలితం- భిన్నత్వేన గృహీతయోరపి విశేషాస్ఫూర్తౌ సత్యాం దైవాద్విశేషధర్మగ్రహణాదిదమేవ ముఖమిత్యాది వివేకో భవతి చేత్తత్ర విశేషక ఇతి నిష్కర్షః ॥ తత్రాద్యముదాహరతి॥ హిమాద్రిమితి ॥ హే శ్రీరామచంద్ర సురా దేవాస్త్వద్యశోమగ్నం భవత్కీర్త్యంతరితం సాదృశ్యాత్తదేకతాపన్నమిత్యర్థః హిమాద్రిం శైత్యేన శైత్యగుణేన జానతే తదుభయభేదం నిశ్చిన్వంతీత్యర్థః- అత్ర యశసా అభిన్నస్య హిమాద్రేశ్శైత్యధర్మేణ భిన్నత్వేన స్ఫురణాదున్మీలితమ్॥ విశేషముదాహరతి॥ లక్షితానీతి॥ చంద్ర ఉదితే సతి- పద్మాని ముఖాని చ ఇమాని పద్మాని ఇమాని స్త్రీముఖానీతి వివిచ్య గృహీతానీత్యర్థః- ముఖానాం పద్మానాం చ విశేషాస్ఫూర్తౌ సత్యాం చంద్రోదయకృతముకుళనేన ఇమాని పద్మాని చంద్రోదయేపి వికాసయుక్తత్వాదిమాని స్త్రీముఖానీతి వివిచ్య గృహీతానీతి కారణాత్ విశేషః॥ ౧౪౭॥ గూఢోత్తరం లక్షయతి॥ కించిదితి॥ కించిదాకూతేనాశయేన సహితం చ సత్కృతం యదుత్తరం తద్గూఢోత్తరం స్యాదిత్యర్థః- కేనచిత్కించిద్విషయకప్రశ్నే కృతే సతి తత్ర కేన చిత్స్వాశయగర్భముత్తరం దీయతే చేత్తద్గూఢోత్తరం స్యాదిత్యర్థః- ఉదాహరతి ॥ యత్రేతి॥ అస్యాస్సరితః కుత్ర వా తరణమార్గ ఇతి పృచ్ఛంతం పాంథముద్దిశ్య తత్సంగమేసాభిలాషాయాః కస్యాశ్చిదిదముత్తరమ్ ॥ హే పాంథ అస్యా నద్యాః పరిస్పృశ్యమానః వేతసానాం జళకుంజః యత్ర యస్మిన్దేశే వర్తతే తత్ర దేశే ఇయం ప్రసన్నసలిలా సరిత్ నదీ సుతరాం సుఖేన తరితుం శక్యా- తం దేశం గచ్ఛ- జనసమ్మ

ద్గూఢోత్తరముత్తరమ్ । యత్రాసౌ వేతసః పాన్థ తత్రేయం సుతరా నదీ॥
౧౮౭-౪॥ ప్రశ్నోత్తరాన్తరాభిన్నముత్తరం చిత్రముత్తరమ్ । కేదారపోష
ణరతాః కే ఖేటాః కిం చలం వయః॥ ౧౮౯॥ సూక్ష్మం పరాశయాభిజ్ఞేతరసా

వర్ణరహితే ఏతన్నికుంజే ఆవయోర్యథేచ్ఛా విహారో భవిష్యతీతి తస్యా ఆకూతమితి స్వా
కూతగర్భముత్తరం తత్ప్రష్టయా తయా తస్య దత్తమితి భవతి గూఢోత్తరమ్॥౧౮౭॥ అథ
విచిత్రోత్తరం తద్ద్వివిధమ్॥ ప్రశ్నాభిన్నోత్తరముత్తరాన్తరాభిన్నోత్తరం చేతి - ఉభయ
మప్యేకార్థేన లక్షయతి॥ ప్రశ్నోత్తరేతి॥ ప్రశ్నోత్తరాన్తరాభిన్నం ప్రశ్నాభిన్నముత్త
రాన్తరాభిన్నం చ యదుత్తరం తచ్చిత్రోత్తరమిత్యర్థః- కేనచిత్కించిద్విషయకప్రశ్నే
కృతే సత్యన్యేన చతురజనేన తత్ప్రశ్నవాక్యమేవోత్తరత్వేన దత్తం చేత్ తత్ప్రశ్నాభిన్నో
త్తరమిత్యర్థః - కేనచిదర్థద్వయవిషయకప్రశ్నే కృతే సతి తస్యోత్తరద్వయే వాచ్యేఽన్యేన
నిపుణజనేన ఏకమేవోత్తరముత్తరాభిన్నత్వేన దత్తం చేత్ప్రశ్నద్వయస్యాప్యేకమేవ సమ
ర్థితముత్తరం దత్తం యది తదుత్తరాన్తరాభిన్నోత్తరమిత్యుచ్యత ఇత్యర్థః- ఉభయమ
పి క్రమేణైకార్థేనోదాహరతి॥ కేదారేతి॥ కేదారపోషణరతాః భార్యాపోషణాసక్తాః
కే వా స్యుః అన్యే తు కేదారపోషణరతా ఇత్యఖండమేవ వాక్యం - కేదారాణాం వ్రీహ్యాద్యు
త్పాదకక్షేత్రాణాం పోషణే వర్ధనే యే రతాః ఆసక్తాః కృషిజీవనా ఇత్యర్థః - అత ఏవ
దారపోషణరతా ఇత్యుత్తరవాక్యార్థః- కృషితో నాస్తి దుర్భిక్షమితి న్యాయేన తేషామే
వ కుటుంబరక్షణశక్తిరిత్యర్థః - అత్ర కేదారపోషణరతా ఇతి ప్రశ్నస్యైవోత్తరత్వా
త్ప్రశ్నాభిన్నోత్తరనామకం చిత్రోత్తరం ద్వితీయముదాహరతి ॥ కే ఖేటా ఇతి॥ ఖే గగనే
అటంతి సంచరంతీతి ఖేటా గగనసంచారిణః కే వా భవేయుః - తథా చలం చంచలమస్థిరమి
త్యర్థః- కిం వా భవేదితి ప్రశ్నద్వయం తస్య భేదేనోత్తరద్వయే దాతవ్యేఽప్యుత్తరాంతరము
నక్త్వా చాతుర్యేణ తదభిన్నమేకమేవోత్తరం ప్రాహేతి చతురః వయ ఇతి॥ ఇయం విభక్తిశ్లే
షేణ ప్రశ్నద్వయస్యాప్యుత్తరమ్॥ తత్ర ప్రథమం బహువచనమికారాంతం చ వయ ఇత్యే
తత్పదం కే ఖేటా ఇత్యస్యోత్తరం గగనసంచారిణః కే వా భవేయురితి ప్రశ్నే కృతే సతి వయః
పక్షిణ ఏవ తాదృశ ఇతి తదర్థః కించలమిత్యస్య తు సకారాంతం ప్రథమైకవచనాంతం చ-
వయ ఇతి పదముత్తరం అస్థిరం కిం భవేదితి ప్రశ్నే వయో బాల్యాదికమేవ తాదృశమితి తద
ర్థః- అత్ర వయ ఇత్యేకమేవ పదం కే ఖేటాః కించలమితి ప్రశ్నద్వయస్యోత్తరమభూదితీద
ముత్తరాంతరాభిన్నోత్తరనామకం చిత్రోత్తరం ఏతదుదాహరణాంతరాణ్యవిదగ్ధముఖ
మండనే ద్రష్టవ్యాని ॥ ౧౮౯॥ సూక్ష్మం లక్షయతి॥ సూక్ష్మమితి - పరాశయాభిజ్ఞః అన్యా
భిప్రాయవేదీ ఇతరో యస్తస్య సాకూతచేష్టితం సాభిప్రాయచేష్టావిశేష స్సూక్ష్మమిత్యు
చ్యతే - కేనచిచ్చతురజనేన లోచనాదిచేష్టయైవ స్వాభీష్టే ప్రార్థితే సతి తదభిప్రాయవే
దినః కస్యచిజ్జనస్య తదుచితస్వాభిప్రాయసూచకచేష్టావిశేష స్సూక్ష్మాఖ్యోఽలంకార ఇతి ని
ష్కర్షః- ఉదాహరతి॥ సయీతి ॥ సంకేతకాలజ్ఞాసేచ్ఛయా త్వయి గతే సతి తయా నా

కూతచేష్టితమ్ । మయిపశ్యతిసాకేశైస్సీమంతమణిమావృణోత్॥ ౧౫౦॥ పిహితంపరవృత్తాంతజ్ఞాతుస్సాకూతచేష్టితమ్ । ప్రియేగృహాగతేప్రాతః కాంతాతల్పమకల్పయత్॥ ౧౫౧॥ వ్యాజోక్తిరన్యహేతూక్త్యాయదాకారస్యగోపనమ్। సఖిపశ్యగృహారామపరాగైరస్మిధూసరా॥౧౫౨॥గూఢోక్తి

యికయాకిమాచరిత మితికేనచత్సఖ్యాపృష్టస్యకస్యచిదేవంవచనం - మయిపశ్యతిసాభిప్రాయంవిలోకయతిసతిసానాయికాసీమంతమణింస్వీయకేశబద్ధభూషణరత్నంకేశైరావృణోదాచ్ఛాదితవతీ- అవయోస్సంకేతకాలఃకఇత్యాశయేన తత్పరిజ్ఞానార్థంమయిసాకూతంపశ్యతిసతిసామదాశయంజ్ఞాత్వాసూర్యాస్తమయానంతర మంధకారోదయేసతి ఆవయోస్సంకేతకాలఇత్యభిప్రాయసూచకం స్వకీయకేశైస్సీమంతమణితిరోధానరూపంచేష్టావిశేషంకృతవతీత్యర్థః- అత్రనాయకాభిప్రాయంజ్ఞాత్వానాయికాయాస్సాకూతంకేశైర్మణ్యావరణంకృతమితిభవతిసూక్ష్మమ్ ॥ ౧౫౦॥ పిహితంలక్షయతి॥ పిహితమితి॥ పరవృత్తాంతజ్ఞాతుః పరకీయవృత్తాంతజ్ఞస్యసాకూతచేష్టితంసాభిప్రాయచేష్టావిశేషఃపిహితమిత్యుచ్యతే - పరవృత్తాంతంతదీయలక్షణైః జ్ఞాత్వాకంఠతోద్ఘాటైవ్యవస్య॥ తదభిజ్ఞతాస్థత్యభిప్రాయగర్భః ఇతరజనచేష్టావిశేషఃపిహితమిత్యుచ్యతే ॥ ఉదాహరతి॥ప్రియఇతి- ప్రియేకాంతేప్రాతఃప్రాతఃకాలేగృహాగతేస్వగృహంప్రత్యాగతేసతికాంతాతత్ప్రియాతల్పంశయ్యాం అకల్పయత్ ఆస్తరణాదినాసజ్జీకృతవతీత్యర్థః-రాత్రౌసపత్నీగృహేయథేష్టవిహారేణజాగరణంకృత్వాప్రాతఃకాలేప్రియేసాపరాధఇవస్వకీయగృహంప్రత్యాగతేపతితద్గత కుంకుమాదిచిహ్నైస్తదీయవృత్తాంతంజ్ఞాత్వా గాంభీర్యాత్కంఠతస్తమనుద్ఘాటైవరాత్రౌమత్సపత్నీగృహేజాగరణాచ్ఛ్రాంతోసి- అతోస్యాంశయ్యాయాంసుఖంశేష్వేత్యభిప్రాయేణశయ్యాంతల్పకల్పనచేష్టేతి భవతిపిహితమ్॥ ౧౫౧॥ వ్యాజోక్తింలక్షయతి॥ వ్యాజోక్తిరితి॥అన్యహేతూక్త్యాహేత్వంతరకథనేనఆకారగోపనంస్వీయవిలక్షణాకారనిగూహనమితియత్సావ్యాజోక్తిః యత్రకేనచిన్నిపుణేనగోప్యహేతుకృతమాకారవైలక్షణ్యంహేత్వంతరకల్పనేననిగూహ్యతే- తత్రవ్యాజోక్తిరితినిష్కర్షః- ఉదాహరతి॥ సఖీతి- చౌర్యకృతరతికాలేభూతలలుంఠనేనలగ్నధూళిధూసరితస్వాంగవికారః సఖ్యామాపిజ్ఞేయ ఇతిహేత్వంతరకథనేన తద్గోపనంకుర్వంత్యాఃకస్యాశ్చిదిదంవచనం- హేసఖిఅహంగృహారామపరాగైఃగృహోపవనపుష్పరేణుభిఃధూసరాధూసరవర్ణాకృతాస్మిమాంపశ్య - అత్రచౌర్యకృతసురతహేతుకం స్వాంగవైవర్ణ్యమారామవిహారకాలీన పుష్పపరాగ రూపహేత్వంతరకల్పనేనాచ్ఛాదితమితిభవతివ్యాజోక్తిః ॥ ౧౫౨॥ గూఢోక్తింలక్షయతి ॥ గూఢోక్తిరితి॥ అన్యఃఉద్దేశ్యోయస్యాస్సాఅన్యంప్రతివక్తవ్యేత్యర్థః- గీర్వాక్యంఅన్యంప్రత్యుద్దేశ్యంకంచనప్రకృతంప్రతికథ్యత ఇతియత్సాగూఢోక్తిఃయముద్దిశ్యకించిద్వక్తుమర్హంతద్గోప్యత్వంపరైర్మావిజ్ఞాయీతితదేవవాక్యంతదన్యముప్రకృతముద్దిశ్యశ్లేషభంగ్యాకథ్యతేచేత్సాగూఢోక్తి-తినిష్కర్షః

కన్యోద్దేశ్యాగీర్యదన్యం ప్రతికథ్యతే। వృషాపేహి పరక్షేత్రాదాయాతి క్షేత్రపాలకః॥ ౧౫౩॥ వివృతోక్తిః శ్లిష్టగుప్తం కవినావిష్కృతం యది। వృషాపేహి పరక్షేత్రాదితి వక్తి ససూచనమ్॥ ౧౫౪॥ యుక్తిః పరాభిసంధానం క్రియయా మర్మగుప్తయే। త్వామాలిఖంతీం దృష్ట్వాన్యాం ధనుః పౌష్పం కరేలిఖత్ ౧౫౫॥ లోకప్రవాదానుకృతిర్లోకోక్తిరితి కథ్యతే। సహస్వ కతిచిన్మాసాన్మీల

ఉదాహరతి॥ వృషేతి॥ కస్మింశ్చిత్కాముకే పరకళత్రముపభుంజానే సతి తత్పత్యురాగమనం దూరతో దృష్ట్వా- హే విట త్వం పరకళత్రముత్సృజ్యాగచ్ఛ తత్పతిరయమాయాతీతి సాక్షాదుక్త్యా తటస్థానాం ప్రకాశస్స్యాదితి మనసి కృత్వా తదన్యం పరక్షేత్రస్య భక్షకం సమీపస్థం కంచిద్వృషభముద్దిశ్య తద్రహస్యస్థలసమీపస్థాయా దూత్యా ఇయముక్తిః - హే వృషభ బలీవర్ద పరక్షేత్రాత్పరకీయసస్యభూమేః పరకళత్రాచ్చ త్వమపేహ్యపసర - కుతః క్షేత్రపాలకః సస్యభూమీశ్వరః - కళత్రస్వామీ చ ఆయాత్యాగచ్ఛతి అత్ర శ్లేషభంగ్యా గూఢమిమమర్థం కాముకో జానీయాన్నాన్య ఇత్యాశయేన తం ప్రతి సాక్షాదనుక్త్వా తదుద్దేశ్యకమేవ వాక్యమిదం తటస్థవంచనార్థమన్యం ప్రతికథనమితి భవతి గూఢోక్తిః॥ ౧౫౩

వివృతోక్తిం లక్షయతి॥ వివృతోక్తిరితి॥ శ్లిష్టగుప్తమనుక్తరీత్యా శ్లేషనిగూహితం వస్తు కవినావిష్కృతం స్పష్టీకృతం యది తదా వివృతోక్తిః॥ ఉదాహరతి॥ వృషేతి॥ హే వృష త్వం పరక్షేత్రాదపేహి అపసర ఇతి ససూచనం కాముకస్య ప్రకాశనం యథా స్యాత్తథా వక్తి వదతి-తద్భర్తురాగమనాత్ప్రాగేవ త్వమపసరేతి తత్సహచరః కశ్చిత్తముద్దిశ్య హితముపదిశతీత్యర్థః- అత్ర శ్లేషగుప్తార్థస్య కవినైవ సూచనమితి స్పష్టీకృతత్వాద్భవతి వివృతోక్తిః॥ ౧౫౪

యుక్తిం లక్షయతి॥ యుక్తిరితి॥ మర్మగుప్తయే స్వరహస్యగోపనాయ క్రియయా స్వమర్మచ్ఛాదకభ్రమసంపాదకవ్యాజేన పరాభిసంధానమాప్తపురుషవంచనం యుక్తిరిత్యుచ్యతే వ్యళీకం చాభిసంధానమిత్యమరః- అతిరహస్యైకకర్మణి ప్రవృత్తేన కేరచిత్స్వరహస్యప్రకాశభీరుణా మధ్యే కస్మిన్నప్యనాప్తే సమాగతే స్వమర్మప్రకాశో మాభూదితి కయాచిత్క్రియయా తస్య భ్రాంతిం సంపాద్య యత్ర వచనం క్రియతే తత్ర యుక్తిరితి నిష్కర్షః॥ ఉదాహరతి॥ త్వామితి॥ విరహాతురాం నాయికాముపేక్షమాణం నాయకముద్దిశ్య సఖీవచనమిదం- హే నాయక త్వత్ప్రియా త్వామాలిఖంతీ వినోదార్థం తత్ప్రతినిధిం పటాదౌ లిఖంతీ సతీ అన్యామనాప్తాం కాంచిద్దృష్ట్వా కరే పౌష్పం ధనుః మన్మథచాపమలిఖదిత్యనేన లేఖనేన హేతునా ఇయం మన్మథం లిఖతీతి తస్య భ్రమం నిష్పాద్య స్వకీయప్రియవిషయాం తి కామనామాచ్ఛాదితవతీత్యర్థః అత్ర రహస్యనిగూహనాయ పౌష్పధనుర్నిర్మాణక్రియయా తటస్థాయాః వంచనం కృతమితి భవతి యుక్తిః॥ ౧౫౫॥ లోకోక్తిం లక్షయతి॥ లోకేతి॥ లోకప్రవాదస్య లౌకికసుభాషణస్యానుకృతిరనుకరణం తదనుకరణాలాప ఇతి యావత్- సా లోకోక్తిరితి కథ్యత ఇత్యర్థః॥ ఉదాహరతి॥ సహస్వేతి॥ సుదూరవర్తిభర్తృకాం తద్దర్శనోత్సుకాం నాయికాముద్దిశ్య కస్యాశ్చిత్సఖ్యా ఇయముక్తిః హే సఖి విలోచనే నేత్రే మీలయి

యిత్వావిలోచనే॥ ౧౫౬॥ ఛేకోక్తిర్యత్రలోకోక్తిస్స్యాదర్థాంతరగర్భితా। భుజంగఏవజానీతేభుజంగచరణంసఖే॥ ౧౫౭॥ వక్రోక్తిశ్శ్లేషకాకుభ్యామపరార్థప్రకల్పనమ్। ముంచమానందినంప్రాప్తం నేహనందీహరాంతికే॥ ౧౫౮॥ స్వభావోక్తిస్స్వభావస్యజాత్యాదిస్థస్యవర్ణనమ్। కురంగైరుత్త

త్వానిమీల్య- కతిచిత్త్రిచతురాన్మాసాన్సహస్వతతస్త్వత్ప్రియః క్షేమేణాగమిష్యతీతి భావః- అత్రమీలయిత్వావిలోచనే ఇతిపౌరజనసంభాషణానుకరణాల్లోకోక్తిః॥ ౧౫౬॥ అథఛేకోక్తింలక్షయతి॥ ఛేకోక్తిరితి॥యత్రలోకోక్తిరర్థాంతరగర్భితాస్యాత్తత్రఛేకోక్తిః- యత్రలోకవాదానుకారివాక్యమేవ అర్థాంతరగర్భితాకారేణప్రయుజ్యతే తత్రఛేకోక్తిరితినిష్కర్షః॥ ఉదాహరతి॥ భుజంగేతి॥ కేనచిత్కస్యచిద్వృత్తాంతేపృష్టే సతిస్వయమజానన్నపిస్వసమీపవర్తినంకంచిన్నిర్దిశ్య అయమేవతద్వృత్తాంతంజానాతీతియస్సోపహాసంక్రియతే తస్యోక్తిరియంహేసఖేభుజంగఏవసర్ప ఏవభుజంగచరణం సర్పపాదంజానాతినకోప్యన్యస్తత్పాదంవేత్తి అతోయమేవనాజర్నారౌతత్సహచారిత్వాత్తద్వృత్తాంతమపిజానాతీతిలోకప్రవాదాభిప్రాయేణతుభుజంగశబ్దస్యవిటవాచిత్వాత్సచాయంద్వావపివిటావతస్తదీయ వ్యభిచారాదిరహస్యం సర్వమప్యయమేవవేత్తీత్యర్థాంతరగర్భితేయంలోకోక్తిర్భవతి ॥ ౧౫౭॥ వక్రోక్తింలక్షయతి॥ వక్రోక్తిరితి॥ శ్లేషేణకాక్వా అపరార్థప్రకల్పనంవక్త్రభిప్రేతాదన్యార్థవాక్యకల్పనంవక్రోక్తిః కేనచిదృజుబుద్ధ్యైవవాక్యేప్రయుక్తేసతి కోపాదివశాదన్యేన తద్వచనస్యార్థాంతరంకల్పయిత్వాయత్రవక్రభాషణంక్రియతేతత్రవక్రోక్తిరితినిష్కర్షః- ఆద్యాముదాహరతి॥ ముంచేతి॥ అన్యసంగాదికృతకోపవశేనసురత సుఖపరాఙ్ముఖీంకాంచిన్నాయికాముద్దిశ్యకశ్చిన్నాయకఃప్రాహముంచేతి ॥ హేప్రియేదినమహఃప్రాప్తంప్రభాతసమయఃప్రాప్త ఇత్యర్థః అతోమానంకోపంముంచత్యజేత్యేవమృజుమతినానాయకేనవాక్యే ప్రయుక్తే సతికోపవశాన్నాయికాన్యవాక్యస్యార్థంప్రకల్ప్యవక్రోక్త్యోత్తరమాహ॥ నేతి॥హేశర ఇహమన్నికటేనందీనందికేశ్వరః నవిద్యతేకింతుహరాంతికే శివసన్నిధౌవర్తతే అతః ప్రాప్తంనందినంమాముంచేత్యేవంకథంకథ్యత ఇత్యర్థః-తథాచాన్యసంగపరవశేనత్వయోన్మత్తేననైవంప్రలపితవ్యమితిభావః - అత్రకాలవిలంబహేతుంమానంవిసృజేత్యర్థపరస్యనాయకవాక్యస్య శబ్దశ్లేషేణప్రాప్తంనందినంత్యజేత్యర్థాంతరకల్పనా చ్ఛ్లేషవక్రోక్తిః-ఏవంద్వితీయాప్యూహ్యా॥ ౧౫౮॥ స్వభావోక్తింలక్షయతి॥ స్వభావోక్తిరితి॥ జాత్యాదిస్థస్యకురంగత్వాదిజాతౌవర్తమానస్య- అత్రాదిశబ్దేనక్రియాదిః గృహ్యతేస్వభావస్యవర్ణనంయదితదాస్వభావోక్తిరిత్యుచ్యతేయత్రయథార్థవస్తువర్ణనంచారు యథాతథాక్రియతేతత్రస్వభావోక్తిర్నామాలంకారఇతినిష్కర్షః ॥ ఉదాహరతి॥ కురంగైరితి॥ ఉత్తరంగాక్షైఃఉద్గతతరంగలోచనైరతి చంచలలోచనైరిత్యర్థః- స్తబ్ధకర్ణైః చాంచల్యంయథాతథోర్ధ్వ ప్రసారితకర్ణైరిత్యర్థః - కురంగైరుద్వీక్షితందృష్టంవ్యా

రంగాత్తైః స్తబ్ధకర్ణైరుదీక్షితమ్॥ ౧౫౯॥ భావికం భూతభావ్యర్థసాక్షాత్కారస్య వర్ణనమ్। అహంవిలోకయేద్యాపియుధ్యంతేత్రసురాసురాః॥ ౧౬౦॥ ఉదాత్తమృద్ధిశ్చరితం శ్లాఘ్యం వాన్యోపలక్షణమ్। సానౌయస్యాభవద్యుద్ధం తద్ధూర్జటికిరీటినోః॥ ౧౬౧॥ అత్యుక్తిరద్భుతాతథ్యశౌర్యౌదార్యాది వర్ణనమ్। త్వయిదాతరిరాజేంద్రయాచకాఃకల్పశాఖినః॥ ౧౬౨॥ నిరుక్తిః

ఘాదీర్తేవశృశురిత్యర్థః అత్రవ్యాధాదిదర్శనకాలే చాకుయథాతథాకురంగత్వజాతిస్వభావోవర్ణిత ఇతిభవతిస్వభావోక్తిః॥ ౧౫౯॥ అథభావికంలక్షయతి॥ భావికమితి॥ భూతభావ్యర్థసాక్షాత్కారస్యగతార్థస్యభవిష్యదర్థస్యచయస్సాక్షాత్కారస్తస్య వర్ణనంయత్తద్భావికమిత్యుచ్యతే- యత్రాతీతానాగతేప్రత్యక్షత్వేనమహాశ్చర్యకరార్థ వర్ణనాల్లక్ష్యతే-తత్రద్వివిధోభావికాలంకారఇతినిష్కర్షః-తత్రాద్యముదాహరతి॥ అహమితి॥ సురాసురాఃదేవదానవా అత్రప్రదేశేయుద్ధ్యంతెయుద్ధంకుర్వంతి- అహమద్యాపి విలోకయే-అత్రకస్యాపికథమశక్యత్వేనమహాశ్చర్యకరదేవదానవయుద్ధరూపార్థోక్త్యాభావికానాం హృదిభావసమిత్యాశయేన తత్ప్రత్యక్షత్వేనవర్ణితత్వాద్భావికాలంకారోభవత్యేవ-ఏవంద్వితీయమప్యూహ్యమ్॥ ౧౬౦॥ అథోదాత్తంలక్షయతి॥ ఉదాత్తమితి- శ్లాఘ్యంశ్లాఘార్హం బుద్ధిస్సమృద్ధిమచ్చరితంవాకాకవద్దేవదత్తగృహమిత్యాదివద్వాచ్యోపలక్షణంసత్ప్రవర్ణ్యతేయదితదుదాత్తమిత్యుచ్యతే- ఉదాహరతి॥ సానావితి॥ ధూర్జటికిరీటినోశ్శివార్జునయోః యత్రసానౌయుద్ధమభవత్- తత్సానుమయాదృష్టమితికస్యచిదిదంవచనం- అత్రశౌర్యాదిసమృద్ధిమచ్ఛివార్జునయుద్ధరూపచరితంసానురూపవాచ్యార్థస్యఉపలక్షణంసద్వర్ణితమితిభవత్యుదాత్తాలంకారః॥ ౧౬౧॥ అత్యుక్తింలక్షయతి- అత్యుక్తిరితి-అద్భుతాతథ్యశౌర్యాదివర్ణనమాశ్చర్యకరమిథ్యాభూతశౌర్యౌదార్యాదిగుణవర్ణనంయదితదాత్యుక్తిరిత్యుచ్యతే- ఉదాహరతి- త్వయీతి- హేరాజేంద్రత్వయిదాతరిసకలాభీష్టప్రదేసతి- యాచకాఃఅర్థినఃకల్పశాఖినస్సురతరవోభవన్-త్వద్దత్తాపరిమితధనాదిపరిపూర్ణాస్సంతః యాచకాఅపిస్వార్థిభ్యోభీష్టార్థందదురిత్యర్థః- అత్రరాజదానస్యయాచకాఃకల్పశాఖినఇత్యుక్త్యాఽపరిమితత్వంప్రతిపాదితమతోఽద్భుతత్వంమిథ్యాభూతత్వంతథాచాద్భుతమిథ్యాభూతదానగుణోవర్ణితఇతిభవత్యత్యుక్త్యలంకారః॥ ౧౬౨॥ నిరుక్తింలక్షయతి॥ యోగతఃఅవయవశక్తివశాత్ నామ్నాందోషాకరాదినామధేయానాం అన్యార్థత్వప్రకల్పనంయదితదానిరుక్తిరిత్యుచ్యతేఉదాహరతి - ఈదృశైర్గితిచంద్రోపాలంభపరంవిరహిణ్యావచనమిదం- హేచంద్ర

ర్యోగతో నామ్నామన్యార్థత్వప్రకల్పనమ్ । ఈదృశైశ్చరితైర్జానే సత్యం దోషాకరో భవాన్॥ ౧౬౩॥ ప్రతిషేధః ప్రసిద్ధస్య నిషేధస్యానువర్ణనమ్। న ద్యూతమేతత్కితవక్రీడనం నిశితైశ్శరైః॥ ౧౬౪॥ సిద్ధస్యైవ విధానం యత్తామాహుర్విధ్యలంకృతిమ్। పంచమోదంచనే కాలే కోకిలః కోకిలో భవేత్॥ ౧౬౫॥ హేతోర్హేతుమతా సార్ధం వర్ణనం హేతురుచ్యతే। అసావుదే

ఈదృశైరీదృగ్విధైశ్చరితైర్నిర్నిమిత్తవిరహిణీపీడనాదిదుశ్చరితైర్హేతుభిః భవాన్ సత్యం యథార్థం దోషాకరః దోషాణామాకర ఇతి యథార్థనామక ఇత్యహం జానే నిశ్చినోమి అత్ర దోషాం రాత్రిం కరోతీతి వ్యుత్పత్త్యా నిశాకరార్థకస్య దోషాకరశబ్దస్య దోషాణామాకర ఇతి వ్యుత్పత్తిబలేనాన్యార్థకల్పనాన్నిరుక్తిః॥ ౧౬౩॥ ప్రతిషేధం లక్షయతి॥ ప్రతిషేధ ఇతి॥ ప్రసిద్ధస్య విజ్ఞాతస్య నిషేధస్య అనువర్ణనమనుభాషణం ప్రతిషేధః- యత్ర కథ్యమానో నిషేధః విజ్ఞాతత్వేన స్వతోనుపయోగాదర్థాంతరగర్భతయా చమత్కారకారీ- భవతి తత్ర నిషేధాలంకార ఇతి నిష్కర్షః- ఉదాహరతి- నేతి- యుద్ధరంగే సన్నద్ధం శకునిముద్దిశ్య సోపహాసవచనమిదం - హే కితవ ధూర్త శకునే ఏతత్పరిదృశ్యమానం యుద్ధకర్మ ద్యూతమక్షదేవనం న భవతి- కింతు నిశితైస్తీక్ష్ణైః శరైః క్రీడనం విహారః- అత్ర యుద్ధస్య ద్యూతత్వనిషేధో జ్ఞాత ఏవ తథాపి న జ్ఞాత ఇతి నిషేధః పునః కీర్త్యమానస్సన్ తవ ద్యూతకర్మణ్యేవ ప్రాగల్భ్యం న తు యుద్ధరంగ ఇతి పరిహాసగర్భత్వేన చారుతాహేతుర్భవతీతి భవతి ప్రతిషేధాలంకారః- ఏతచ్చ కితవపదేన స్పష్టం కృతం ॥ ౧౬౪॥ విధిం లక్షయతి। సిద్ధస్యేతి॥ సిద్ధస్యైవ జ్ఞాతస్యైవ విధానమితి యత్తాం విధ్యలంకృతిమాహుః కథయంతి యత్ర విజ్ఞాతస్యైవ వస్తునో విధిరనుపయుక్తస్సన్నర్థాంతరగర్భత్వేన చమత్కారహేతుర్భవతి తత్ర విధ్యలంకృతిరితి నిష్కర్షః ఉదాహరతి పంచమేతి- పంచమోదంచనే పంచమస్వరోత్పాదకే కాలే వసంతే- కోకిలః పికః కోకిలో భవేదిదానీమేవ కోకిల ఇతి వ్యపదేశార్హో భవతి - న త్వితరకాలే తథా పంచమస్వరోత్పత్త్యభావాదితి భావః - అత్ర కోకిలత్వే సిద్ధే తస్యైవ పునః కోకిలే విధానం నిరర్థకం సద్వసంతసమయే పంచమస్వరశాలితయా సర్వజనహృద్యో భవతీత్యర్థాంతరం గర్భీకరోతీతి భవతి విధిః॥ ౧౬౫॥ హేతుం లక్షయతి॥ హేతోరితి॥ హేతోః కారణస్య హేతుమతా కార్యేణ వర్ణనం సంబంధవర్ణనం యదితదా హేత్వలంకృతిరిత్యుచ్యతే- ఉదాహరతి- అసావితి- అసౌ శీతాంశుశ్చంద్రః సుభ్రువాం స్త్రీణాం మానభేదాయ కోపశమనాయ- ఉదేతి- అత్ర విధూదయరూపహేతోర్మానభేదనరూపకా

ఽశీతాంశుర్మానభేదాయసుభ్రువామ్ ॥ ౧౬౬॥ హేతుహేతుమతో రైక్యం
హేతుం కేచిత్ప్రచక్షతె । లక్ష్మీవిలాసావిదుషాం కటాక్షా వేంకటప్రభోః॥

ర్యస్యచసంబంధవర్ణనాద్భవతిహేతుః॥౧౬౬॥ అస్యైవలక్షణాంతరమాహ॥ హేత్వి
తి॥ హేతుమతోః కారణకార్యయో రైక్యమభేదం కేచిత్కవయః హేతుం ప్రచక్షతె కథ
యంతి- యత్ర కార్యావశ్యంభావతశ్శైఘ్ర్యాదిసూచనాయ హేతుకార్యయోరభేదో
వర్ణ్యతే సాపిహేత్వలంకృతిరితి కేచిదాహురిత్యర్థః॥ఉదాహరతి॥లక్ష్మీతి॥ హే వేంక
టప్రభో వేంకటస్వామిన్ - తేతవకటాక్షాః విదుషాం పండితానాం సదాత్వత్పదకమల
ధ్యానవతామిత్యర్థః-లక్ష్మీవిలాసాస్సంపత్సమృద్ధయోభవంతీత్యర్థః-అత్రభవత్కటా
క్షమాత్రేణైవజ్ఞానినాంసమృద్ధయోభవంతీతిక ర్తవ్యేకార్యశ్శైఘ్ర్యాదిసూచనాయకటా
క్షాఏవలక్ష్మీవిలాసా ఇత్యభేదవర్ణనాద్భవతిహేత్వలంకారః॥ ... .※

ఇతి శ్రీ బుధరంజన్యాఖ్యవ్యాఖ్యానసహిత-
చంద్రాలోకస్సమాప్తః.

